T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
SUALTI ARKEOLOJİSİ BİLİM DALI

İZNİK GÖLÜ SUALTI BAZİLİKAL KİLİSESİ IŞIĞINDA MİKVE'DEN ERKEN HIRİSTİYANLIK BAPTİSTERİUMLARINA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özgür ULAŞ

Danışman
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

BURSA - 2024

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
SUALTI ARKEOLOJİSİ BİLİM DALI

İZNİK GÖLÜ SUALTI BAZİLİKAL KİLİSESİ IŞIĞINDA MİKVE'DEN ERKEN HIRİSTİYANLIK BAPTİSTERİUMLARINA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özgür ULAŞ

Danışman
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

BURSA - 2024

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "İznik Gölü Sualtı Bazilikal Kilisesi Işığında Mikve'den Erken Hristiyanlık Baptisteriumlarına" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

07.11.2024

Adı Soyadı: Özgür Ulaş

Öğrenci No: 702151001

Anabilim Dalı: Arkeoloji

Programı: Sualtı Arkeolojisi

Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZ

Yazar Adı ve Soyadı: Özgür Ulaş

Üniversite: Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı: Arkeoloji

Bilim Dalı: Sualtı Arkeolojisi

Tezin Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı: VII + 117

Mezuniyet Tarihi: …. / …. / 20……..

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa Şahin

İZNİK GÖLÜ SUALTI BAZİLİKAL KİLİSESİ IŞIĞINDA MİKVE'DEN ERKEN HRİSTİYANLIK BAPTİSTERİUMLARINA

Bir erken Hıristiyanlık dönemi yapısı olan İznik Gölü Sualtı Bazilikal Kilisesi'nde yapılmakta olan kazı araştırmalar neticesinde, yapının atrium kısmında vaftiz havuzu olduğu varsayılan "U" şeklindeki yapı kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Bu tez, buradaki yapı üzerinde yoğunlaşarak yapıyı tanımlama amacı gütmektedir. Bu bağlamda, "İznik Gölü Bazilikal Kilisesi "U" şeklindeki Yapı" başlığı altında, "U" şeklindeki yapı kalıntısının yapısal özelliklerine ayrıntılı şekilde incelenmiştir. "Yahudilik İnancında Yıkanma Ritüeli ve Mikveler" başlığı altında, Yahudilikteki yıkanma ritüeli ve bu ritüellerin gerçekleştiği mikvelerle ilgili kapsamlı bilgiler verilmiş ve örneklendirilmiştir. "Hıristiyanlıkta Vaftiz Ritüeli" başlığı altında vaftiz olgusu ve vaftizhanelerin ortaya çıkışı ele alınmış, karşılaştırma amacı ile belli başlı erken Hıristiyanlık dönemi vaftizhane örnekleri incelenmiştir.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda, "U" şeklindeki yapının, form ve yapısal olarak Yahudilerin yıkanma ve arınma ritüellerini gerçekleştirdiği mikvelere büyük ölçüde benzese de erken Hıristiyanlık dönemi vaftizhaneleri ile aralarında pek benzerlik görülememiştir. Dolayısıyla bu yapı daha çok, mikvelerde de olduğu gibi basit ve tamamen işleve yönelik inşa edilmiştir.

Anahtar Sözcükler:

Yahudilik, Hıristiyanlık, Ritüel, Havuz, Mikve, Vaftizhane, Erken Dönem

ABSTRACT

Name and Surname: Özgür Ulaş

University: Bursa Uludağ University

Institution: Social Sciences Institution

Field: Archaeology

Branch: Underwater Archaeology

Degree Awarded: Master

Page Number: VI + 117

Degree Date: …. / …. / 20……..

Supervisor: Prof. Dr. Mustafa Şahin

FROM MIKVE TO EARLY CHRISTIAN BAPTISTERIUMS IN THE LIGHT OF LAKE IZNIK UNDERWATER BASILICA CHURCH

Based on the excavation research conducted at the Basilica Church Underwater in Lake İznik, an Early Christian period structure, remnants of a "U"-shaped structure, presumed to be a baptismal pool, were uncovered in the atrium section. This thesis aims to describe the structure by focusing on the said remnants. Within this context, under the title "U-Shaped Structure of the Basilica Church of Lake İznik," the structural characteristics of the "U"-shaped remnants are examined in detail. The chapter "Ritual Bathing and Mikvehs in Judaism" provides comprehensive information and examples regarding the ritual bathing practices in Judaism and the mikvehs where these rituals are performed. The chapter "Baptism Ritual in Christianity" discusses the phenomenon of baptism and the emergence of baptisteries, analyzing notable examples of early Christian baptisteries for comparative purposes.

The evaluations indicate that, while the "U"-shaped structure closely resembles the mikvehs used by Jews for their bathing and purification rituals in terms of form and structure, it bears little similarity to early Christian baptisteries. Therefore, this structure is more likely to have been constructed simply and functionally, alike to mikvehs.

Keywords:

Judaism, Christianity, Ritual, Bath, Pool, Mikveh, Baptistery, Early Period

ÖNSÖZ

Bursa Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölümündeki lisans eğitimimin başından beri katıldığım İznik Gölü Sualtı Bazilikal Kilisesi kazı ve araştırmaları birçok konuda kendimi geliştirmeme ve tecrübe sahibi olmama olanak sağlamıştır. Bir sualtı kazısı olmasının getirdiği bazı zorlukları olsa da Bazilikal Kilise ile ilgili elde ettiğimiz her bilgi ve ulaştığımız her sonuç, ben de dahil olmak üzere tüm ekip için bir o kadar heyecan verici bir durumdur. Yapının atrium kısmında yer alan "U" şeklindeki yapı ile ilgili bu çalışmayı hazırlamak ve bu süreçte onu biraz daha anlaşılmasını sağlamak benim için de aynı şekilde oldukça heyecan vericiydi. Lisans ve yüksel lisans öğrenimim boyunca bilgi birikimi elinden geldiğince aktarmaya çalışan, benimle birlikte çok sayıda öğrencinin kazılarda çalışmasına fırsat vererek yetişmelerine önayak olan ve bu tezi hazırlarken görüş ve önerilerini esirgemeyen danışmanım, Bursa Uludağ Üniversitesi Arkeoloji bölüm başkanı sayın Prof. Dr. Mustafa Şahin'e minnettarım. Ayrıca, yüksek lisans eğitimini aldığım Bursa Uludağ Üniversitesi Sualtı Arkeolojisi bölümü başkanı Doç. Dr. Serkan Gündüz'e teşekkür borçluyum.

Lisans ve yüksek lisans öğrenim hayatım boyunca bana rehberlik eden sorularımı sabırla cevaplayan Bursa Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölümü asistanları Arş. Gör. Dr. Hazal Çıtakoğlu, Arş. Gör. Dr. Gonca Gülsefa, Arş. Gör. Dr. Ahmet Ali Altın, Arş. Gör. Nur Deniz Ünsal, Arş. Gör. Serap Ala Çelik' e teşekkür ederim.

Arkadaşlarım Sedat Kuş, Süha Cura, Işıl Akalan Gündüz, Cihan Çalışkan, Şükrü Can Karaca, Merve Rabia Kurtbayram, Zeynep Gülaçar'a teşekkürlerimi sunarım. Bana her konuda yardım etmek için her zaman hazırlar ve onlarla çalışmak benim için her zaman bir zevk.

Bana hayatımın her döneminde maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, başta annem Hanife Çoban olmak üzere tüm aileme minnettarım.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 1
1. İZNİK TARİHİ 5
1.1. İznik'teki Yahudi Nüfusu 9
2. İZNİK GÖLÜ BAZİLİKAL KİLİSESİ "U" ŞEKLİNDEKİ YAPI 16
2.1. "U" Şeklindeki Yapı 17
2.1.1 Sondaj 12 A Açması 18
2.1.2 Buluntuların Değerlendirilmesi 19
3. YAHUDİLİK İNANCINDA YIKANMA RİTÜELİ VE MİKVELER 21
3.1. Yıkanma Ritüeli 21
3.2. Mikveler 21
3.3.1. Migdal 22
3.3.2. Masada 23
3.3.3. Samarya-Sebaste 24
4. HIRİSTİYANLIKTA VAFTİZ RİTÜELİ 26
4.1. Erken Hıristiyanlık Dönemi Vaftizhaneleri 27
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 32
KATALOG 35
Sikkeler 35
Seramikler 56
Metal Eserler 62
Taş Eserler 75
KISALTMALAR VE KAYNAKÇA 82
LEVHA LİSTESİ 86
LEVHALAR 89

GİRİŞ

Bursa ili, İznik ilçesi, Selçuk Mahallesinde, keşfedildiği dönemde İznik Gölünün kıyıdan yaklaşık 50 metre açığında bulunan Erken Hıristiyanlık dönemine ait Bazilikal Planlı Kilise yapısında yürütülmekte olan arkeolojik kazı ve araştırma çalışmaları süresince, yapının çeşitli bölümleri ile ilgili kapsamlı bilgiler elde edilmiştir.

Bu tez, İznik Gölü Bazilikal Kilisesi'nin Atrium kısmında ortaya çıkarılan "U" şeklindeki yapıyı ele almaktadır. Bu yapı, inşa yöntemi ve form olarak incelendiğinde Yahudiler'in yıkanma ve arınma ritüellerini gerçekleştirdiği mikveleri anımsatmaktadır. Bu nedenle çalışma, kilisenin atrium bölümünde yer alan ve havuz olduğu varsayılan "U" biçimli yapının mikveler ile olası ilişkisine odaklanacaktır. Bu bağlamda mikvenin yapısal özellikleri ve fonksiyonu irdelenecektir. Mikvelerin ortaya çıktığı, Ortadoğu Yahudi yerleşimlerinde bulunan örnekler ele alınacaktır. Bununla birlikte Hıristiyanlığın erken dönemlerinden başlayarak 5. - 6. yüzyıl vaftizhane örnekleri incelenecek, elde edilen veriler Bazilikal Kilise'nin atrium bölümünde yer alan "U" şeklindeki yapı ile karşılaştırılıp, aralarında ilişki olup olmadığı anlaşılmaya çalışılacaktır. Yapının erken döneminde mikve olup olmadığı ve erken dönem boy baptisteriumlarının gelişiminde ne denli bir rol oynadığı sorularının cevapları aranacaktır. Tüm bu sorulara cevap aranırken, İznik'teki Yahudi nüfusunun ne denli bir etkisi olduğu da irdelenecektir. Şüphesiz Hıristiyanlık için ayrı bir öneme sahip ve iki önemli konsilin toplandığı Antik İznik kentinde böylesi bir yapının araştırılması, kentin Hristiyanlaşma sürecine de ışık tutacaktır. Kente Hıristiyanlığı yaymak için gelmiş olan Aziz Neophytos'a adanmış bu kilise hiç kuşku yok ki birçok İzniklinin Hıristiyanlığa geçtiği yer olmuştur.

Bu Çalışma, İznik Tarihi, İznik Gölü Bazilikal Kilisesi "U" Şeklindeki Yapı, Yahudilik İnancında Yıkanma Ritüeli ve Mikveler, Hıristiyanlıkta Vaftiz Ritüeli olmak üzere dört bölümden oluşacak. Birinci bölüm olan "İznik Tarihi" bölümünde, İznik'in tarih sahnesine çıkışından Osmanlı kontrolüne geçişine kadarki önemli olaylar ve süreçler konu edilirken, İznik'teki Yahudi nüfusu ile ilgili bilgilere yer verilecektir. İkinci bölüm olan "İznik Gölü Bazilikal Kilisesi "U" şeklindeki Yapı" ana başlığı altında, İznik Gölü Bazilikal Kilisesi'nin yapısal özelliklerine, tarihsel süreçteki yerine ve önemine değinilecek. Bununla birlikte "U" şeklindeki yapının da yapısal özelliklerine de yer

verilirken kilise yapısı ile ilişkisi, arkeolojik kazı süreci ve kazı çalışmaları sonucunda ele geçen sikke, seramik, metal ve taş eserler gibi buluntular incelenip değerlendirmeye alınacaktır. "Yahudilik İnancında Yıkanma Ritüeli ve Mikveler" başlıklı üçüncü bölümde, Yahudilikteki yıkanma ritüeli açıklanıp, bu ritüelin gerçekleştiği mikveler tanımlanacak ve Ortadoğu'daki farklı bölgelerden farklı yapım tekniklerini temsil eden mikveler ele alınacaktır. Dördüncü bölüm olan "Hıristiyanlıkta Vaftiz Ritüeli" kısmında, Hristiyanlıktaki vaftiz olgusu ve bu ritüelin ortaya çıkışı açıklanacak, Erken Hıristiyanlık döneminden farklı form ve yapıdaki belli başlı vaftizhane örnekleri sunulacaktır.

"U" şeklindeki havuzun yapısal özelliklerini, işlevini ve kilise ile arasındaki ilişkiyi anlamak amacıyla yapılan kazı çalışmaları, havuzu kapsayacak şeklide oluşturulan Atrium Sondaj 12 A açmasında 2019 – 2022 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Havuzun kazı süreci, buluntuların değerlendirildiği kısım ve buluntu kataloğu hazırlanırken 2019, 2020, 2021, 2022 yılı kazı sonuç raporlarından yararlanılacaktır. Ayrıca, bu alandan ele geçen sikkelerin kataloğu hazırlanırken Korcan Kayacan'ın Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne teslim ettiği "İznik Sualtı Bazilika Kazısı 2019/2020/2021 Yılları Çukur Sikke (Scyphate) Buluntuları" yüksek lisans tezinden de faydalanılacaktır. Seramik eser kataloğu hazırlanırken ise, Muhammed Çınar'ın Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne teslim ettiği "İznik Gölü Bazilikal Kilise 2019 ve 2021 Yılı Atrium Kazıları: Bizans Dönemi Seramikleri" adlı yüksek lisans tezinden faydalanılacaktır.

Y. Adler'in "On the Origins of Tevilah (Ritual Immersion)" makalesinde Yahudilikte yıkanma ritüeli ve mikvenin tanımı ilgili bilgilere yer verilmiştir. J. D. Lawrence, "Washing in Water - Trajectories of Ritual Bathing in the Hebrew Bible and Second Temple Literature" adlı kitabında yıkanma olgusunu, yıkanma ritüelinin kökenini, yöntemini, mikvenin tanımını ve özelliklerini antik literatür ışığında ele almıştır. B. Zissu ve D. Amit'in, 2014 Speleology And Spelestology, Proceedings of The V International Scientific Correspondence Conference'da verdiği "A Classification of the Second Temple Period' Judean Miqwa'ot (Ritual Immersion Baths)" adlı bildiride mikvelerin yapısal özellikleri ve sınıflandırılması ele alınmıştır. R. Reich ve M. Z. Meza'nın yazmış olduğu, "A Preliminary Report on the "Miqwaʾot" of Migdal" başlıklı ön raporu, Migdal kazılarında ortaya çıkarılan bazı mikve örneklerini içermektedir. Y. Yadin, "The Excavation of Masada—1963/64: Preliminary Report" adlı ön raporda Masada kentinde

yürütülen arkeolojik kazılar, mikveler de dahil olmak üzere ortaya çıkarılan birçok yapı ve buluntuları ele almıştır. Y. Adler'in, Journal of Eastern Mediterranean Archaeology and Heritage Studies adlı dergide yayınlanan "The Imperial Cult Meets Judaism: The Stepped Pools Adjacent To The Augusteum At Samaria-Sebaste" başlıklı makalesinde, Samaria-Sebaste kentinde yürütülen kazılar sonucu ortaya çıkarılan birçok mikve örneğine yer verilmiştir.

E. Ferguson'un, editörlüğünü de yaptığı Encyclopedia of Early Christianity adlı ansiklopedide yer alan "Baptism" maddesinde, vaftiz kavramını ve ortaya çıkışını kapsamlı şekilde anlatmıştır. P. Kollontai'nin, Journal of Religion and Society derisinde yayınlanan "Between Judaism and Christianity" adlı makalesinde Yahudilik ve Hıristiyanlık arasındaki etkileşime, benzerliklere ve ayrımlara yer verilmiştir. S. White, A Dictionary of Jewish–Christian Relations adlı ansiklopedide yer alan "Baptism" maddesinde vaftiz kavramının anlatmakla beraber Yahudilikteki ritüel yıkanma ile arasındaki bağlantılara değinmiştir. S. D. Ricks'in yazdığı, By Our Rites of Worship: Latter-day Saint Views on Ritual in Scripture History, and Practice adlı kitapta yer alan "The Doctrine of Baptism: Immersions at Qumran and the Baptisms of John, the Earliest Christians, and Book of Mormon Peoples" başlıklı bölümde Hıristiyanlığın erken dönemlerine ait yazılı eserlerdeki vaftiz ritüeli ile ilgili bilgileri derleyip yorumlamıştır. R. M. Jensen, "Ancient Baptismal Spaces: Form and Function" adlı kitabında erken Hıristiyanlık dönemi vaftizhane örneklerinin yapısal ve işlevsel olarak değerlendirmiştir. M. Peppard, "The World's Oldest Church: Bible, Art, and Ritual at Dura-Europos, Syria" adlı kitabında Dura-Europos'taki kiliseyi mimari, sanatsal ve dini açıdan ele almıştır. O. Brandt, "Ablution, Initiation, and Baptism: Late Antiquity, Early Judaism, and Early Christianity" kitabında yer alan "Understanding the Structures of Early Christian Baptisteries" başlıklı bölümde erken Hıristiyanlık dönemi vaftizhanelerini yapısal olarak anlatmıştır.

Ayrıca Tevrat ve Yeni Ahit'ten, Yahudilikteki ritüel yıkanma ve Hıristiyanlıktaki vaftiz ritüeli ile ilgili Levililer 15, Matta 3, Markos 1, Luka 3 kısımlardan alıntılara yer verilecektir. Bununla birlikte Hıristiyanlığın erken dönemlerine ait başka bir eser olan "Havarileri Öğretileri (Didache: Διδαχή)" nde yer alan vaftiz ritüeli ile ilgili bilgilerden de faydalanılacaktır.

Tezimizin yazım sürecinde, literatür taraması için, Bursa Uludağ Üniversitesi Merkezi Kütüphanesi, Bursa Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölüm Kütüphanesi, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi ve JSTOR gibi çeşitli online veri tabanlarından yararlanılacaktır. Ayrıca bu çalışmada kullanılacak görseller, uygun görülmesi durumunda yine buralardan elde edilen kaynaklardan temin edilecek, kullanılan görsel çalışmaya uygun şekilde, Adobe Photoshop 2024 ve Adobe Illustrator 2024 yazılımları kullanılarak tekrar düzenlenecektir. Ayrıca yapının su altında bulunması ve birçok etmene bağlı olarak görüşün oldukça kısıtlı olması nedeniyle "U" şeklindeki yapı genel olarak fotoğraflanamadığından yapıya ait rölövelere yer verilecek ve yine bu yapının, Blender yazılımı kullanılarak 3D modeli oluşturulacaktır.

1. İZNİK TARİHİ

Günümüzde Bursa iline bağlı küçük bir yerleşim konumunda olan İznik, tarihinde çok sayıda önemli olaya ve dönüm noktasına sahne olmuştur. Antik Çağlarda siyasi, kültürel ve dini tarih açısından oldukça önemli olan bu kentte, çeşitlilik ve etkileşim yoğun olarak görülmektedir.

İznik Gölünün (Askania Limne) doğu kıyısında, verimli bir ova üzerinde konumlanmaktadır. Bilinen ilk adı Helikore olan ve Mysia'lılar tarafından yıkılan kent, Helenistik çağda tekrar iskân edilmiştir. Strabon, "Geographika" adlı eserinde kentin, Antigonos tarafından kurulduğunu bu nedenle de kentin Antigonia olarak adlandırıldığını daha sonra kentin Lysimakhos'un kontrolüne girdiğini ve eşine ithafen kentin adının Nikaia olarak değiştirildiğini belirtmiştir[1]. İznik böylece MÖ 301 yılında yeniden kurulmuş ve Nikaia olarak adlandırılmıştır[2]. Nikaia, bu dönemde, kent planlaması; inşa edilen yapılar ve kenti çevreleyen surlar bakımında tipik bir Helenistik kentti[3]. Lysimakhos, Suriye kralı Seleukos ile aralarında geçen Kurupedion savaşında yaşamını yitirmiştir. Savaşın sonunda Nikaia, Bithynia Krallığı'na bağlanmıştır[4]. Bir süre Bithynia Krallığı'nın başkenti konumunda olan Nikaia, III. Nikomedes tarafından Nikomedia kentinin kurulması ve başkentin buraya taşınmasıyla bu konumunu kaybetmiştir. Daha sonra, III. Nikomedes'in vasiyeti üzerine Nikaia, MÖ 74 yılında bütün Bithynia Krallığı ile birlikte Roma yönetimine dâhil olmuştur[5].

Pompeius döneminde Roma kentlerinde uygulanan kent organizasyonları Nikaia'da da görülmektedir. "Boule" adı verilen belediye meclisleri burada da kurulmuş, farklı yönetici memurlar görevlendirilmiştir. MÖ 29 yılında Nikaia halkının kente Tanrıça Roma ve Caesar Tapınağı yaptırılması ile ilgili talebi Augustus tarafından onaylanmıştır. Bu aynı zamanda Anadolu'da İmparator Kültü ile ilgili ilk faaliyetlerindendir ve Nikaia, Anadolu kentleri arasındaki "İmparator Kültü Bekçisi" unvanı için girilen rekabete en

[1] Strab. XII, 59 - 60
[2] Şahin 2004, 6
[3] Eyice 1989, 66
[4] Şahin 2004, 7
[5] Eyice 1989, 66

başından beri dâhildir[6]. Nikaia ve Nikomedia arasında süregelen çekişme bu konuda da yaşanmıştır[7].

Helen kültürünü oldukça önemseyen Hadrianus döneminde düzenlenen "Panhellenia" bayramlarına katılım hakkına sahip olabilmek için Anadolu'daki diğer kentlerin de yaptığı gibi Nikaia'lılar da kökenlerini Helen kolonistlerine dayandırmakta, hatta Dionysos, Herakles ve Theseus gibi mitolojik kurucularla ilgili hikâyeleri benimsemektedir. Nikaia'dan, Panhellenia bayramlarına katılım görüşmeleri yapmak üzere Atina'ya giden heyetin başında olan Sakerdos adlı imparator rahibinin Atina'da vefat etmesi üzerine yaptığı fedakârlıklar, Gaius Cassius Philiscus'un obeliski üzerinde bir yazıtta anlatılmıştır. Aynı zamanda bu yazıttan Sakerdos'un 120 yılında yaşanan deprem sonucu yıkılan kenti Hadrianus'un yardımıyla tekrar inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. Hadrianus'un Nikaia'ya yaptığı başka bir katkı da kente su taşıyan bir kanalın inşasıdır.

Nikaia'da Apollon kültü ile ilgili bazı epigrafik kayıtlar mevcuttur. 183 yılında, Commodus döneminde, Nikaia'lılar bir Apollon Tapınağı yaptırmışlarıdır. Bu tapınak surların dışında bulunduğu kaydedilmiştir[8].

Septimius Severus ve Pescennius Niger, 183 yılında imparatorluk için birbirleriyle mücadele vermiştir. Bu savaşların birçoğu Nikaia yakınlarında gerçekleşmiştir. Septimius Severus'un bu mücadelelerden galip gelmesi üzerine birçok Bithynia kenti ona destek vermiştir. Fakat Nikaia, Nikomedia ile arasındaki çekişme nedeniyle Pescennius Niger'ın tarafında yer aldığından savaşın sonunda itibarsızlaştırarak cezalandırılmıştır[9].

I. Konstantin'in, 313 yılında Milano Fermanı ile Hıristiyanlığı yasal hale getirmesi aynı zamanda İmparatorluk için oldukça önemli bir sürecin de başlamasına neden olmuştur[10]. İmparatorluk başkentinin Roma'dan Constantinopolis'e taşınması ile başkente yakın olan kentlerin de önemi artmış ve Nikaia kenti de adından sıkça söz ettirir hale gelmiştir. 3. yüzyılda önemini neredeyse tamamen kaybetmiş olan Nikaia 4. yüzyılda tarih sahnesinde tekrar önemli bir yere gelmiştir. Öyle ki, Hıristiyanlık tarihindeki ilk

[6] Şahin 2004, 8
[7] Şahin 2004, 9
[8] Şahin 2004, 10
[9] Şahin 2004, 11
[10] Papandrea 2012, 180

ekümenik konsül 325 yılında Nikaia'da toplanmıştır. Birinci Ekümenik Konsil, bugün farklı kollara ayrılmış birçok Hristiyanlık mezhebi olsa da hepsinin ortak olarak kabul ettiği, Hristiyanlık dinini yazılı olarak yasalara döken ilk ve çok önemli bir olaydır. Bu konsilde üzerinde en çok durulan konulardan birisi Ariusçuluk ve İsa'nın tanrısallığı olmuştur. Konsil, İsa'nın doğası üzerine süregelen tartışmaları sonlandırmak ve Arianizmin, imparatorlukta yarattığı çatlakları onarmak amacıyla toplanmıştır. Arius adında bir rahip, İsa'nın Tanrı olmadığını, yaratılmış bir varlık olduğunu ileri sürüyordu. Bu görüş "Ariusçuluk" ya da "Arianizm" olarak bilinirken, Arius'u takip edenlere ise "Arian" denmiştir. Konsülde Arius'un fikirleri reddedilmiş ve İsa'nın Tanrı ile aynı özden geldiği, dolayısıyla tam anlamıyla Tanrı olduğu öğretileri kabul edilmiştir.[11] Konsülde aynı zamanda Paskalya bayramının tarihiyle ilgili bir karar da alındı. O dönemde Hristiyanlar Paskalya'yı farklı tarihlerde kutluyorlardı. Konsül, Paskalya'nın her yıl ilkbahar ekinoksundan sonraki ilk dolunaydan sonraki pazar günü kutlanmasını kararlaştırıldı.[12] Konsülde alınan önemli kararlardan biri de kilise liderleri (piskoposlar) arasındaki yetki dağılımını ve kilise hiyerarşisinin işleyişini düzenlemesiydi. Bu çerçevede Constantinopolis ve İskenderiye gibi önemli piskoposluk merkezlerinin statüleri ve yetkileri belirgin hale getirildi.[13] Tüm bu kararlar alındıktan sonra bir inan bildirgesi oluşturuldu. "Nicaean Creed" olarak bilinen bildirge, Hıristiyan mezheplerinin büyük bir kısmı tarafından bugün hala kabul edilen temel inanç prensiplerini içerir.[14] Bu bildirge her ne kadar daha sonra Constantinapolis'te kaleme alınmış olsa da kararlar bugün Sualtı Bazilikası olarak bilinen kilise ve surların önündeki alanda alındığı düşünülmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı İznik ve I. Konsülün toplandığı bu alanda bulunan kutsal kilise önemli bir yer tutmaktadır.

358 yıllına gelindiğinde İznik başka bir şiddetli depremle sarsılmış, çok sayıda insan hayatını kaybetmiş ve birçok anıtsal yapı büyük oranda tahrip olmuştur. Birçok önemli mimari parça yeni inşa edilen yapılarda kullanılmak üzere İstanbul'a taşınmıştır.

364 yılında I. Valentinianus zamanında Nikaia, Metropolis unvanına kavuşmuş, Nikaia ve Nikomedia arasındaki uzun yıllar süre gelen çekişme tekrar gündeme gelmiştir.

[11] Gonzalez 2010, 176-177
[12] Schaff 1884, 336-339
[13] Chadwick 1993, 126-128
[14] Kelly 1972, 231-234

İmparator Justinianus (527-565) döneminde Nikaia, yeniden imar faaliyetlerine sahne olmuştur. Hasar gören yapılar onarılırken, yeni su kemerleri, saray, kilise ve surlar inşa edilmiştir.

III. Leo ve V. Konstantinos dönemlerinde Nikaia, İstanbul'u fethetmek için denizden ve karadan gelen Arap akınları tarafından kuşatılmış ve kendini savunmuştur. Bu dönemde kısmen tahrip olan surlar 740 yılında meydana gelen depremde büyük oranda yıkılmıştır.

787 yılında Nikaia başka bir konsül toplantısına ev sahipliği yapmıştır. Genel anlamda VII. konsül olan II. İznik konsülü, İmparatoriçe Eirene'nin önderliğinde gerçekleştirilmiş, Ayasofya Kilisesinde 24.9.787 - 23.10.787 tarihleri arasında yapılan toplantılarda tasvir kırıcılığın(ikonoklazm) sonlandırılması tartışılmıştır.

II. Basileios'un (976-1025) oldukça genç yaşta çeşitli entrikalarla Bizans İmparatorluğuna getirilmesi dönemin güçlü komutanlarından olan Skleros'un 977'de isyan ederek Nikaia'yı kuşatmasına neden olmuştur. Skleros'un isyanı bastırılır fakat VI. Mikhael döneminde (1056-1057) Komutan Komnenos'un isyanı başarılı olur. Nikaia'yı kontrolü altına alan komutan, ilerleyen süreçlerde Constantinapolis'i de ele geçirmesi Bizans İmparatorluğunun otoritesinde büyük bir sarsıntıya neden olur[15].

1075 yılında, Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu içlerine ilerleyen Süleyman Şah komutasındaki Selçuklu kuvvetleri İznik'e ulaştı. İznik, Selçukluların Bithynia bölgesinin merkezi oldu ve bu süre zarfında 22 yıl boyunca Selçuklu hâkimiyetinde kaldı. Selçuklu Sultanı Süleyman Şah, Suriye seferine çıktığında İznik'in idaresini Ebu'l Kasım'a bıraktı. Bu sırada Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos şehri geri almaya çalıştı ancak başarılı olamadı. Selçuklular, İznik'i askeri, sosyal ve sanatsal olarak güçlendirdi, nüfusu artırarak ilk çinicilik faaliyetlerini başlattı.

1095 yılında Hıristiyan dünyasında İznik'in Türklerin elinde olmasına karşı büyük bir tepki oluştu ve Haçlı Seferleri başladı. Gautier Sans-Avoir ve Pierre L'Ermit komutasındaki Haçlılar ilk olarak Cius (Gemlik)'a geldi. Haçlılar çevreyi yağmalayınca Selçuklular onlara karşı koyarak bazı birlikleri yok etti. Ancak 1097'de büyük bir Haçlı ordusu İznik üzerine yürüdü. Şehri savunmak için Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan 50 bin

[15] Yalman, 30

kişilik bir ordu topladı ve surlar güçlendirildi. Haçlıların şiddetli saldırıları sonucunda kuşatma sürerken taraflar arasında bir anlaşma yapıldı, böylece Selçuklular İznik'i boşaltarak geri çekildi.

1204'teki Dördüncü Haçlı Seferi sırasında Latin İmparatorluğu'nun kurulmasıyla Bizans toprakları şövalyeler arasında paylaşıldı ve İstanbul'da Bizans yönetimi sona erdi. Bunun üzerine Bizanslılar, Nikaia'yı geçici olarak başkent ilan ettiler. I. Theodoros Laskaris burada yeni Bizans İmparatorluğu'nu kurdu ve 1208'de Nikaia'da kendini imparator ilan etti. Bu dönemde kent surlar onarıldı, yeni kiliseler, hastaneler, saraylar ve su kemerleri inşa edildi. İznik, Latinlere karşı yapılan mücadelelerde Bizans'ın önemli bir dayanak noktası oldu[16].

Osmanlı Beyliği'nin yükselişiyle birlikte Orhan Gazi, 1331'de İznik'i fethetti. İznik'e giren Osmanlılar, Bizans halkının bir kısmını serbest bırakarak kentte Osmanlı düzenini kurdu. Orhan Gazi, şehrin ilk Osmanlı camisi olan İznik Ayasofya'yı camiye dönüştürdü. Osmanlı döneminde İznik, eğitim ve kültür merkezi haline geldi. Kadı olarak atanan Kara Halil sayesinde Çandarlı ailesi kente önemli eserler kazandırmıştır. Çandarlı Halil Paşa Yeşil Cami'yi inşa ettirmiş, hamamlar, zaviyeler ve imaretlerle şehirde Osmanlı eserleri çoğalmıştır[17].

1.1. İznik'teki Yahudi Nüfusu

Anadolu'da Yahudi varlığı Helenistik döneme kadar geri gitmektedir. Helenistik Krallıkların Yahudi nüfusu ile ilgili politikası genellikle Yunan kültürü içinde eritmek olmuştur[18]. Antiokhos, MÖ 212 ile 205/4 yılları arasında Doğu'da iken, Lidya valisi Zeuxis'e, huzursuzluğun yoğun olduğu bölgede iç güvenliği sağlamak amacıyla Lidya ve Frigya'ya 2.000 Yahudi ailesinin yerleştirilmesiyle ilgili talimatlar içeren bir mektup yazmıştır. Ayrıca sadece 2.000 Yahudi ailesi Lidya ve Frigya'ya gönderilmişse, diğer bölgelerle birlikte gönderilen toplam insan sayısının muhtemelen 10.000'i aştığı sonucu çıkarılabilir.[19] Bu Yahudi toplulukları, bir dereceye kadar ayrı örgütlenmelerine izin

[16] Yalman, 31
[17] Yalman, 34-35
[18] Sivrioğlu 2015, 2
[19] Trebilco 1991, 5

verilmiş, kalıcı yerleşimler kurabilmeleri ve ekonomik faaliyetler için teşvik edilmişilerdir. Bu durum Antiokhos'un, kolonize ettiği doğudaki toprakların güvenliğini sağlamak, Yahudilerin güvenini ve iş birliğini kazanma politikasının bir parçasıdır. Ayrıca bu mektupta, getirilen Yahudi topluluklarının Babil ve Mezopotamya gibi başka bir Diaspora bölgesinden geldiğini, bu Yahudi topluluklarının Diaspora yaşamına uyum sağladığından, Lidya ve Frigya'da karşılaşacakları Helenistik kültüre adapte olmak konusunda Filistin'den gelenler kadar zorlanmayacakları belirtilmiştir. Böylece, bu dönemde Anadolu'da güçlü Yahudi topluluklarının temelleri atılmıştır.[20]

Yahudi topluluklarına uygulanan bu sentezci politika, Mısır'da oldukça başarılı sonuçlar verirken, Yahudi nüfusunun asıl toplandığı alan olan Yudah (*Judaea*)'da pek de başarılı olduğu söylenemez. Yudah'ta politik süreçler sonucu, Seleukos idaresine ve Yunan dostu *(philhellen*)Yahudilere karşı sert bir muhalif hareket gelişmiş ve devamındaki süreçlerde M.Ö. 140 yılında Haşmoni ailesinin liderliğinde bağımsız bir Yahudi krallığı kurulmuştur. Seleukos-Ptolemaios güçleri arasına kalan bu Yahudi Krallığı varlığını ve siyasi gücünü pekiştirebilmek için kendisini destekleyecek bir müttefik arayışına girmiştir. Bu doğrultuda Romalılarla temasa geçen Haşmoni Krallığı M.Ö. 139 yılında aralarında dostluk antlaşması imzalamışlardır. Böylece M.Ö. 2. yüzyılın ortalarından itibaren Romalılar da Doğu Akdeniz'deki en önemli rakipleri olan Seleukoslarla daha etkili bir şekilde mücadele etme fırsatı bulmuştur. Romalıların, Yahudiliği meşru bir din (*religio licita*) olarak tanıması ve diasporanın serbestçe yayılmasının önünü açmasıyla, Yahudiler, Suriye, Küçük Asya, Ege Adaları, Yunanistan ve İtalya'ya kalabalık gruplar halinde yerleşmiş ve sonraki yüzyıllarda Bizans Yahudileri olarak tanımlanan toplulukların oluşmasındaki zemin hazırlanmıştır[21]. Yahudi topluluklarına tanınan ayrıcalıklar benzer şekilde Roma yönetimi altında da devam etmiştir. Yazışmalardan, MÖ 139-8'de Anadolu'daki birçok şehirde Yahudi topluluklarının kurulduğunu anlaşılmaktadır. Bu yazışmalar, Roma Senatosu tarafından Yahudileri desteklemek için, sadece alıcıların ve müttefiklerin adlarını değil, Yahudilerin yaşadığı ve desteğe ihtiyaç duyduğu bölgeleri ve şehirleri de içeren genelgelerden oluşmaktadır. Anadolu'da, Bergama Kralı II. Attalos'a, Kapadokya Kralı V. Ariarathes'e, Myndos, Halikarnassos ve Knidos, Phaselis ve Side kentlerine bu mektuplar

[20] Trebilco 1991, 6
[21] Sivrioğlu 2015, 3

gönderilmiştir. Bu kentlerin hepsi o zamanlar bağımsız şehirlerdi. Kopyalar ayrıca Karia, Likya ve Pamphylia bölgelerine de gönderilmiştir. Buradan, MÖ 139/8 yılında bu bölgelerde ve kentlerde Yahudilerin yaşadığı sonucuna varabiliriz. Dahası, 1. yüzyılda Pamphylia, Kilikia, Bithynia ve Pontus'un ücra köşeleri de dâhil olmak üzere Anadolu'nun çoğu kentinde Yahudi kolonileri olduğu bilinmektedir[22]. İmparatorluk döneminde Anadolu'da elliden fazla kentte Yahudi topluluğu mevcuttu; şüphesiz çok daha fazlası da vardı[23]. Daha sonraki dönemlerde Yahudi toplulukları ve Roma yönetimi arasındaki iş birliği ve dostluk havası bozulmaya başlamıştır. Yahudilerin Roma İmparatorluğu içinde gelişen evrensel kültüre mesafeli davranmaları, muhafazakâr Yahudi kesimlerinin Roma yönetimine ödenen vergilere itiraz etmesi ile Pagan propagandacıların Yahudilere karşı dışlayıcı tutumunun zayıflattığı ilişkiler sonucunda M.S. 66 ve 135'te iki büyük Yahudi isyanı yaşanmıştır. Bu isyanların bastırılması sürecinde Yahudi halkı büyük kayıplar yaşamıştır. Bu gelişmeler sonucunda Romalıların genel olarak Yahudilere olan güveni sarsılmış ve Yahudi geleneklerine dönük ilk yasaklar başlatılmıştır[24]. Bu gergin hava, Severus Hanedanının (193-235) başa geçmesiyle ortadan kalkmış, Romalılar ile Yahudiler arasındaki ilişkiler yeniden normalleşmeye başlamıştır.

Bizans İmparatorluğu döneminde Yahudilerin durumu, imparatorluğun dini, siyasi ve sosyal politikalarına bağlı olarak zaman zaman değişiklik göstermiştir. Bu dönemdeki Yahudi cemaatleri, her ne kadar baskılarla karşı karşıya kalsalar da kendi dini ve sosyal yapısını korumaya çalışmışlardır. Yahudilerin sinagogları, genellikle korunmuş ve toplulukları, cemaat içinde belirli bir düzen içinde yaşamlarını sürdürmüştür. Bizans Yahudileri cemaat içinde kendi yasalarına; kamusal hayatta ise Roma hukukuna bağlı, genellikle Yunanca konuşan ve kısmen Yunanca ibadet eden topluluklar olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir[25]. Özellikle eğitim, ibadet ve dini ritüeller konusunda toplumsal baskılara rağmen bağımsızlıklarını büyük ölçüde korumuşlardır. Ancak, zaman zaman Yahudi karşıtı ayaklanmalar veya yerel din adamlarının teşvikiyle Yahudiler saldırılara ve pogromlara maruz kalmışlardır[26].

[22] Flacc. 281 - 2
[23] Trebilco 1991, 7
[24] Sivrioğlu 2015, 5
[25] Sivrioğlu 2015, 2
[26] Starr 1970, 24

Bizans Yahudilerinin kültürel gelişimleri; Yahudi geleneği, Helenistik kültür ve Roma hukuku tarafından belirlenen kamusal kimlik olmak üzere üç temel olguyu baz almaktadır [27]. Bizans'ta Yahudiler, genellikle tüccar, zanaatkâr ve doktor olarak faaliyet göstermiştir. Ancak diğer toplum kesimlerine göre bazı ekonomik dezavantajlarla karşı karşıya kalmışlardır. Hıristiyan tebaanın ödediği vergilere ek olarak, özel vergilere de tabi tutulmuştur.

Konstantin'ın Hıristiyanları koruması ve önemli görevlere getirmeye başlaması Yahudiler için başka bir tehlikeli gidişatın başlangıcı olmuştur. Zira bu dönemin Hıristiyan Azizleri ve Kilise babaları yaptıkları propagandalarda, Yahudileri "Hazreti İsa'nın katilleri" olmakla suçlamakta ve Hıristiyan kitleleri Yahudilere karşı kışkırtmaktaydılar[28]. Özellikle İmparator Justinianus döneminde, Yahudilere ağır vergi yükümlülükleri getirilmiştir. Buna ek olarak, yeni Sinagogların inşa edilmesi, Yahudiliğe geçişi ve Yahudilerin Hıristiyan köleleri çalıştırması yasaklanmış, bu yasağa uymayanlar ciddi cezalarla karşılaşmıştır[29].

İmparator Herakleios (610-641) döneminde, Müslüman yayılımına karşı güçlü bir Hıristiyan cephesi oluşturmak adına Yahudileri Hıristiyan olmaya zorlamış, Hıristiyan olmayanlar cezalandırılmıştır. Bu tür politikalar, Yahudiler arasında toplumsal bir travma yaratmış ve birçok Yahudi ya din değiştirmek ya da sürgüne gitmek zorunda kalmıştır[30]. Yahudilere yönelik zorunlu Hıristiyanlaştırma politikaları, Bizans tarihinin belirli dönemlerinde tekrar edilmiş, özellikle 8. ve 9. yüzyıllarda Yahudi karşıtı yasalar sıkı bir şekilde uygulanmıştır. I. Basileios (867-886) döneminde de Yahudilere yönelik baskı ve yasaklar artmış, zorunlu dini tartışmalar düzenlenerek Yahudiler Hristiyanlığa geçmeye zorlanmıştır. 10. yüzyılda I. Romanos (920-944), Yahudilere karşı daha sistematik bir şekilde zulüm politikaları uyguladı. Bu politikalar sonucu birçok Yahudi, Bizans topraklarını terk edip Hazar Krallığı ve İslam topraklarına göç etmiştir[31]. Bu dönemin ardından Bizans Yahudilerine daha ziyade hoşgörü ile yaklaşılmış, 1204'te Latinlerin

[27] Sivrioğlu 2015, 2
[28] Sivrioğlu 2015, 6
[29] Starr 1970, 27-36
[30] Starr 1970, 1
[31] Starr 1970, 91-93

Bizans'ı işgaline kadar, yaklaşık iki yüz elli yıllık dönemde büyük bir zulüm dalgası yaşamamışlardır[32].

İstanbul, Osmanlı'nın yeni başkenti olduğunda, Osmanlı'nın kontrolündeki çeşitli bölgelerinden Yahudiler, İstanbul'a yerleştirmiş ve Bizans İmparatorluğunun son dönemlerinde Romaniot[33] ("Bizans Yahudisi"), Aşkenaz veya Karayim olarak isimlendirilen faklı Yahudi toplulukları aynı millet olarak tek bir hahambaşılık altında birleştirilmiştir[34].

Helenistik Dönemden itibaren, Anadolu'nun birçok kentinde olduğu gibi muhtemelen Nikaia'da da bir Yahudi topluluğu mevcuttu. Her ne kadar İznik'teki Yahudilerle ilgili pek bir bilgi bulunmasa da Anadolu'daki Yahudi varlığıyla paralellik göstermektedir. Bununla birlikte Nikaia'daki Yahudilerin varlığına işaret eden bazı belli başlı yapılar mevcuttur[35]. Günümüzde Yakup Çelebi Sokağı üzerinde, "Koimesis tes Theotokos Kilisesi'nın 50 metre kadar doğusunda bulunan Böcek Ayazması[36] bu yapılardan biridir. Bu yapı, zeminin birkaç metre altında, üzeri kubbeyle örtülmüş yuvarlak planlı bir yapıdır, 4,5 metre çapında ve 3,8 metre yüksekliğindedir. Giriş L şeklinde 11 basamaklı bir merdivenle sağlanmaktadır (Resim 1). Duvarlar moloz taş, tuğla ve kireç harcı ile örülmüş, zeminde ise taş levhalar kullanılmıştır. İç mekânın ortasında 1 metre derinliğinde kare formunda bir kuyu bulunmaktadır. Yapının inşa tarihi tam olarak bilinmese de 6. yüzyılda yapıldığı düşünülmektedir[37].

Taş zeminin ortasında bulunan kuyunun ağzı dört yandan taş bloklarla çevrilidir. Burada bulunan taşlardan bir olan ve doğu yönünde bulunan devşirme mermer bloğun üzerinde Grekçe "Hıristiyan İmparator Yüce Kral Michael Kulesi" yazmaktadır. Buradan bu parçanın İznik surlarına ait olduğu ve III. Mikhael'in yaptırdığı sur restorasyonun bir

[32] Starr 1970, 8
[33] Özellikle On ikinci yüzyılda görülmeye başlayan bu terim, bölge fark etmeksizin Yunanca konuşan veya ayinlerinde Bizans/Greek geleneklerini yaşatan Yahudilere verilen addır. Romaniot adı, zamanla önemli bir kısmı Venedik-Ceneviz veya Türk sultanlıklarının idaresi altındaki Yahudileri tanımlamak için kullanılan bir terime dönüşmüştür. Sivrioğlu 2015, 28
[34] Sivrioğlu 2015, 29
[35] Zeyrek 2015, 336 - 337
[36] Ayazma, Ortodoks kilisesinin kutsallık atfettiği, kült merkezi niteliğinde, tatlı su kaynakları üzerine inşa edilmiş mimari yapılara verilen addır. Grekçe "kutsal yer" anlamını taşıyan "Hagiasma" kelimesi Türkçeye "Ayazma" şeklinde geçmiştir. Burada su kutsal kabul edildiğinden, kutsamalar ve vaftiz bu mekânlarda yapılmaktaydı. Şahin 2014, 102-103
[37] Şahin 2014, 103

gönderme olduğu anlaşılmaktadır. Yine bu taşın kuyuya bakan yüzünde bir Menora[38] tasviri ve bu tasvirin altında beş satırlık "O'nun yüce sevgisi öyle sonsuzdur ki, Tüm yaşayanların rızkını verir" yazıtı bulunmaktadır (Resim 2). Bu yazıt 136. Mezmur'dan alıntıdır. 2. yüzyıla tarihlenen ve bir anıta ait olan bu parça, daha sonra sur duvarlarının onarımında kullanılmış, ardından Böcek Ayazmasında şimdiki yerini almıştır. Her ne kadar devşirme olsa da parçanın özellikle Hıristiyanlık açısından büyük bir öneme sahip olan bu yapıda bu şekilde kullanılması göz ardı edilmemelidir. Diğer taraftan, tüm Yahudi toplumlarında olduğu gibi İznik'te yaşayan Yahudi nüfusu için yıkanma ritüelini gerçekleştirebilecekleri bir mikve zaruri bir ihtiyaçtır. Buradan hareketle bu yapının, İznik'teki Yahudi nüfusunun yıkanma ritüelini gerçekleştiği mekân olması da ihtimaller arasındadır[39]. Bunun dışında, üzerinde İbranice ifadeler olan bu devşirme bloğun ayazmanın merkezi bir konumda kullanılması ve üzerindeki ifadenin hem Yahudiler hem de Hırisiyanlar arasında kabul gören kanonik bir değere sahip olması o dönemlerde yürütülen Yahudilerin Hıristiyanlaştırılma politikalarının bir yansıması olabilir.

İznik surlarının en doğusundaki Lefke Kapı'dan doğuya doğru yaklaşık 1 kilometre mesafede, kente hâkim bir tepe üzerinde bulunan Berber Kaya mezar odası, İznik'teki Yahudi nüfusu ile ilgili ipuçları barındıran başka bir yapıdır (Resim 3). Bu mezar odası, oğlu Nikomedes'ten kaçmak için sığındığı Nikaia'da yakalanarak MÖ 149 yılında öldürülen Bithynia Kralı II. Prusias için yaptırılmıştır. İznik'te Helenistik dönemden kalma nadir yapılardan biridir. Günümüzde neredeyse tamamen tahrip olmuş bu yapı, yekpare bloktan oyularak, 5,46 x 4,80 metre ölçülerinde ve 5 metre yüksekliğinde inşa edilmiştir. Ayrıca, yapının bulunduğu alanın Bithynia, Roma ve Bizans dönemlerinde Nikaia kentinin Nekropolü olarak kullanıldığı bilinmektedir.

İki dar kenarda içlerinde kalkan şeklinde kabartma bulunan üçgen alınlıklar, köşelerinde plaster bulunan Pamphylia tipi lahit şeklinde çatı, çörtenler, alınlıklarda ve saçak altında bir sıra kurt dişi motifi ile dekore edilmiştir. Mezar odasına ait parçalar

[38] :Yedi kollu şamdan – Menoranın, Musa'ya Sina Dağı'nda On Emir ile bildirildiğine inanılır. Merkezi şaftın her iki tarafında üçer tane olmak üzere yedi koldan oluşmakta ve her bir kol boylu boyunca küreler ve çiçeklerle süslenmiş, en uçta badem çiçeği şeklinde oyuklar vardır. Birinci yüzyıl filozofu Philo, menoranın sembolizmini yedi gezegen, yaşamın döngüsel niteliği ve zaman kavramıyla ilişkilendirerek yorumlamıştır. Kabala öğretisinde menora, hayat ağacını, yedi gezegeni, gök kubbeyi ve yaratılış günlerini temsil ettiğine inanılır. Menora, en bilinen Yahudi sembollerinden biridir ve birinci yüzyıldan itibaren sinagog dekorasyonlarında ve mezarlarda sıklıkla kullanılmaktadır. Werblowsky 1997, 456

[39] Zeyrek 2015, 340

üzerinde Yunanca ve İbranice yazıtlar ile haç kazımaları görülmektedir[40]. Her ne kadar günümüze kalmamış olsa da bazı kaynaklarda "Cennet bahçesinde, dürüst adil insanlarla şeklinde" şeklinde İbranice bir yazıttan söz edilmektedir. Bu İbranice yazıt bu alanın İznik'teki Yahudiler tarafından da nekropol olarak kullanıldığını göstermektedir[41].

İznik ve çevresinde yaşayan Yahudi nüfusuna dair başka bir somut gösterge ilçe merkezinde bulunan Şeyh Kutbuddin Camii'nin (Resim 4) minare kaidesinde devşirme malzeme olarak kullanılmış İbranice yazıttır. 15. yüzyılda yaptırılan bu yapının minare kaidesinin batı köşesinde bulunan İbranice yazıt, restorasyon çalışması sırasında baş aşağı olarak korunmuştur. 12 ve 13. yüzyıllar arasına tarihlenen bir Yahudi mezar taşına ait olduğu anlaşılan bu devşirme mermer blok parçasının kuzeye bakan yüzeyinde ters olarak Menora tasviri (Resim 5) ve onun altında iki satırlık İbranice ibare, batıya bakan yüzünde ise İbranice "Aramızdan ayrılan, burada yatan Meiroğlu Abraham, Resim sanatçısı, Ruhu huzur bulsun. Dürüst ve adil insanlarla beraber mekânı, Cennet olsun" yazıtı yer almaktadır (Resim 6). Bu devşirme mezar taşının kent merkezindeki bir yapıda kullanılması, merkeze yakın mesafede bir Yahudi mezarlığı bulunabileceği ihtimalini arttırmaktadır[42].

[40] Yalman 52-53
[41] Zeyrek 2015, 342
[42] Zeyrek 2015, 343-344

2. İZNİK GÖLÜ BAZİLİKAL KİLİSESİ "U" ŞEKLİNDEKİ YAPI

İznik Gölü'nün altında keşfedilen İznik Sualtı Bazilikası hem tarihsel hem de mimari açıdan büyük öneme sahip bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. 2014 yılında havadan yapılan arkeolojik incelemeler sırasında tesadüfen keşfedilen bu bazilika, mimarisi ve tarihi hakkında pek çok soruyu beraberinde getirmiştir. Bazilika, erken Hristiyanlık dönemine tarihlenmektedir ve yaklaşık olarak MS 4.-5. yüzyıllarda inşa edildiği düşünülmektedir. Yapı, klasik bir erken dönem Hıristiyan bazilikası planına sahiptir ve bu dönemde sıkça kullanılan üç nefli (bölümlü) bazilika tipolojisine uygun inşa edilmiştir (Resim 7). Bu tür bazilikalarda, ortadaki geniş nef, yanlardaki daha dar iki nef ile çevrelenir ve kutsal alan ya da apsis genellikle doğuya bakar. İznik Sualtı Bazilikası da bu tipolojiye uymaktadır. Yapı, Nikaia kentinde inşa edilmiş kiliseler arasında, 41,32 x 18,61 metre ölçüleriyle, en büyük kilisedir. Sur dışında böylesi büyük bir kilisenin yer alması bile, alanın kutsal bir anlam ifade ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Kilisenin kuzey nefinde, ritüellerde kullanılan litürjik elemanların saklandığı pastaforion, ya da prothesis odası yer almaktadır. Dışa açık apsisli bir yapı olan kilisenin apsisi farklı evrelere sahiptir. Yapılan arkeolojik kazılar sonucunda apsiste farklı döneme tarihlendirilen duvarlar, farklı duvar örme teknikleriyle açığa çıkarılmıştır. Güney nefin doğu ucunda ise apsisli bir yapı daha bulunmaktadır. Bu yapının, kilisenin inşasından önce bir azize ait martyrium olduğu düşünülmektedir (Resim 8)[43].

Hıristiyanlığın yasaklandığı ve Hıristiyanların cezalandırıldığı dönemlerde, rivayete göre Nikaia (İznik)'da yaşamış azizlerden biri olan Neophytos, henüz 16 yaşında iken Roma askerleri tarafından göl kenarına getirilerek öldürülür. 313 yılında ilan edilen Milano Fermanıyla Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu içinde serbest hale getirildiğinde Hristiyanlar kilise inşa etmeye başlamışlardır. Dolayısıyla bazı kaynaklarda, Nikaia'da yaşayan Hristiyanlar da kendileri için önemli bir aziz olan Neophytos adına göl kıyısına bir kilise inşa ettiklerinden bahsedilir. Konumu tam olarak bilinmeyen bu kilisenin, İznik Gölü Bazilikal Kilisesi sualtı kazılarıyla ortaya çıkartılan yapı olduğu düşünülmektedir[44].

[43] Kurtbayram 2022, 63
[44] Şahin 2014, 8

Böylelikle kilisenin güney nefinin doğusunda bulunan martyriumun da Aziz Neophtos'a ait olduğu çıkarımına varılmaktadır[45].

Pagan kültürüne ait heykellerin yok edilmesi ve tapınakların yıkılması, 4. yüzyıldan 6. yüzyıla kadarki dönemde, Hristiyanların pagan dini ve medeniyetine karşı tutumunu yansıtmaktadır. Bu doğrultuda, yıkılan bazı pagan tapınaklarının bulunduğu alanlara kiliseler inşa edilmiştir[46]. Benzer bir durum muhtemelen İznik Gölü Bazilikal Kilisesi içinde geçerlidir. Yapının özellikle narteks ve atrium kısımlarında (Resim 9 ve 16), yapının çevresinde (Resim 15) ve yapının bulunduğu alanı güneybatısından kuzeydoğusuna kadar yay çizerek uzanan duvarda (Resim 10-14) bulunan çok sayıda mermer blok ve sütun parçası bu durumu destekler niteliktedir. Bu yapı mimari parçalar bazilikal kiliseden ziyade daha önce aynı yerde inşa edildiği bilinen bir Apollon tapınağına ait olabilir[47].

2.1. "U" Şeklindeki Yapı

Bazilikal Kilisenin atrium bölümünde yer alan bu yapının; kuzey, doğu ve batı olmak üzere üç duvarı, kilisenin çevresindeki duvarlara benzer şekilde (Resim 17), devşirme olarak kullanılan kesme taş bloklardan oluşmakta ve bu özelliği nedeniyle yapı "U-şeklinde" olarak isimlendirilmektedir (Resim 18). Havuz olduğu varsayılan bu yapının kuzey duvarı (iç yüzeyler) 430 santimetre, doğu duvarı 300 santimetre, güney duvarı 404 santimetre genişliğinde; aşağı yukarı 150 santimetre derinliğindedir (Resim 19). Havuzun doğu duvarı, atriumun kısmen korunmuş doğu duvarına (atrium ve narteks bölümlerini ayıran duvar) bitişiktir, atrium kuzey duvarına aşağı yukarı 330 santimetre, güney duvarına 840 santimetre, batı duvarına yaklaşık 300 santimetre mesafededir. Buradan, havuz yapısı inşa edilirken yapının genelinin düzeni ve simetrisi göz ardı edildiği görülmektedir. Ayrıca atrium bölümünü güney duvarı kilisenin beden duvarları ile aynı hizada (güney nef güney duvar ve narteks güney duvar) ve aksta değildir (Resim 9). Bununla birlikte atrium bölümünde, "U" şeklindeki yapının güneyinde yaklaşık 4,5

[45] Kurtbayram 2022, 64-65
[46] Talloen 2009, 349-355
[47] Şahin 2017, 53

metre uzunluğunda doğu-batı yönünde uzanan bir duvar kalıntısı bulunmaktadır. Bu duvar ile atrium bölümünü güneydoğu köşesinde 4,5 x 3 metre ölçülerinde kapalı bir mekân oluşturulduğu düşünülmektedir (Resim 9).

Bu yapı genel itibariyle, yatayda üç sıra halinde üst üste dizilmiş devşirme mermer bloklardan ve sütun parçalarından oluşmaktadır (Resim 20, 21, 22, 23). Bu mermer blokların şekilleri, hizalanması ve dizilimi konusunda pek titiz davranıldığı söylenemez. En geniş duvar olan kuzey duvarda görece daha büyük olan blok taşlar sayı olarak daha fazladır. En dar duvar olan doğu duvarında tahribat daha fazla gözlemlenmektedir. Güney duvarda ise, duvarın en güneyinde, 100 x 55 santimetre ölçülerinde üst üste iki adet blok taş bulunmaktadır. Doğu-batı yönünde uzanan bu taşların, havuzun güneyindeki daraltılmış girişi oluşturmak amacıyla buraya yerleştirildiği düşünülmektedir. Daha küçük ve biçimsiz taşlar, blok taşların arasında dolgu amacıyla kullanılmıştır fakat bu duvarlarda harç kullanımına işaret eden herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Ayrıca mekânı oluşturan üç duvarın altında ahşap hatıllar bulunmaktadır (Resim 24, 25). Bu ahşap hatıllar, havuzun inşasında kullanılan büyük blok taşların stabilizasyonu ve duvarların bütünlüğünün korunması için kullanılmış olabilir. Bununla birlikte, bu tür bir ahşap kullanımı bazilikal kilise yapısının başka herhangi bir kısmında henüz karşılaşılmamıştır.

2.1.1 Sondaj 12 A Açması

İznik Gölü Bazilikal Kilisesinde yürütülen kazı çalışmaları kapsamında yapının atrium bölümünde, havuz yapısını kapsayan ve önceden belirlenen 17 alandan biri olan 12 numaralı alanda başlatılan sondaj kazısı olması nedeniyle, açmaya Atrium Sondaj 12 A(ATRS12A) adı verilmiştir. Yapının atrium bölümünde bulunan bu havuzun yapısını ve işlevini anlamak amacıyla yürütülen kazı çalışmaları süresince havuz yapısının iç kısmı (300 x430 santimetre), havuz zemininin doğu yarısındaki tabana dizilmiş taş zemin döşemeleri (Resim 26) ile karşılaşılana kadar (160 santimetre derinliğe kadar) tamamen kazılmıştır.

Yapının göl suları altında kalması, sualtı kazı tekniklerine başvurulmasını zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda kazıların waterlift sistemi kullanılarak yapılmaktadır.

Yaklaşık 2 ila 3 metre derinlikte yürütülen seviye inme çalışmalarında arkeologlar dalış ekipmanları yardımı ile çalışmaktadır. Çalışılan alanın yapısına ve işin hassasiyetine bağlı olarak yüzey toprağı, mala spatula veya elle yelpazeleme yöntemiyle kazılarak sisteme gönderilmektedir.

Kazı çalışmaları sırasında, başlangıç seviyesinden taş zemin döşemelerine kadarki dolgunun çok yoğun şekilde moloz taş, kiremit parçaları bunula birlikte yapının başka hiçbir yerinde karşılaşılmadığı miktarda ve özellikte ahşap parçası içerdiği görülmüştür (Resim 27 - 30). Bununla birlikte havuzun güney duvarına 60 santimetre mesafede ve taş zemin döşemelerinin bitiminde, bir arada duran 6 adet ahşap dikme açığa çıkarılmıştır (Resim 31). Diğer taraftan kilise yapısının tüm bölümlerinde ve çevresinde sıkça gözlemlenen çatkı kiremit mezarlara bu alanda hiç rastlanmamıştır. Ayrıca yine yapıda ve çevresinde yapılan kazılar sırasında karşılaşılan katmanlaşma[48] burada gözlemlenmemiştir. Buradaki dolgu, katman bakımından sadece gri renkte kum ve çakıl taşlarından oluşmaktadır (Resim 32).

2.1.2 Buluntuların Değerlendirilmesi

Atrium Sondaj 12 A'da yapılan kazı çalışmalarında, sikkeler, seramik buluntular, metal buluntular ve mimari taş eserler ele geçmiştir.

Bu alanda yapılan kazı çalışmalarında toprak katmanın tarihlendirilmesi ile ilgili en net bilgileri veren buluntu türü sikkelerdir. Ele geçen tün sikke buluntuları göz önünde bulundurulduğunda büyük çoğunluğunun 11. – 13. yüzyıllar arasına tarihlenen çukur sikkelerden (scyphate) oluştuğu görülmektedir. 1185 – 1195 yıllarına tarihlenen N21, N22, N23, N24, N25, N26 katalog numaralı sikkelere; 1205 - 1221 yıllarına tarihlenen N28, N29, N30, N31, N32, N33, N34, N35, N36, N37, N38 katalog numaralı sikkelere; 1212 – 1221 yıllarına tarihlenen N41, N42, N43, N44, N45, N46, N47, N48, N49, N50, N51 katalog numaralı sikkelere ve 1221 – 1254 yıllarına tarihlenen N52, N53, N54, N55 katalog numaralı sikkelere, 0/-80 santimetre ve -80/-160 santimetre olmak üzere tüm seviyelerde rastlanmıştır.

[48] Sırasıyla, kum ve çakıl taşlarından oluşan, gri kilden oluşan, sarımsı kilden oluşan ve ince kumlardan oluşan katmanlar.

Seramik buluntular incelendiğinde, sikkelerle benzer bir durumla karşılaşmaktayız. 11. – 13. yüzyıllar arasına tarihlenen bezemeli ve sırlı seramikler, açmada ele geçen seramiklerin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Seramik kataloğunda S6 ve S31 aralığındaki seramikler buna örnektir ve yine bu buluntulara tüm seviyelerde (0/-80 santimetre, -80/-90 santimetre ve -90/-160 santimetre) rastlanmıştır.

Açmada ele geçen metal buluntular incelendiğinde, tarihlenebilir örneklerin çoğu yine 11. – 13. yüzyıllar arasına işaret etmektedir. M13 ve M23 katalog numaraları arasında bulunan bronz düğmeler; M25 ve M26 katalog numaralı bronz kemer tokaları bu duruma örnek teşkil etmektedir. Aynı zamanda bu bronz düğmeler -80/-90 santimetre ve -90/-160 santimetre seviyeleri arasından ele geçmişken bronz kemer tokalarına -90/-160 santimetre seviyelerinde karşılaşılmıştır. Bununla birlikte, 10. – 12. yüzyıllar arasına tarihlenen röliker haç (M7 katalog numaralı) -90/-160 santimetre seviyelerinde bulunmuştur.

Kazılar sırasında açmada bulunan taş eserler ele alındığında farklı yapılara ve farklı kullanım alanlarına ait olabilecek mimari parçalar söz konusudur. Mermer tekne parçaları (T1, T2 ve T3 katalog numaralı), vaftiz kurnası (T4 katalog numaralı), parapet parçaları (T5, T6, T7 ve T8 katalog numaralı), opus sectile (T9 ve T10 katalog numaralı), gibi buluntular kiliseye ait olabilecek unsurlardır. Bununla birlikte, bir tapınak yapısına ait olabilecek unsurlardan olan sütun ve sütun kaidesi parçaları (T11, T12, T13, T14 ve T15 katalog numaralı), profilli ve süslemeli mermer parçalar (T17, T18, T19 ve T20 katalog numaralı) da ele geçen taş eserler arasındadır. Yukarıda bahsi geçen, tapınak ve kiliseye ait olabilecek taş eserler arasında seviye olarak bir ayrım yoktur.

3. YAHUDİLİK İNANCINDA YIKANMA RİTÜELİ VE MİKVELER

3.1. Yıkanma Ritüeli

Mikve (Miqva'ot), suyun biriktirildiği yer anlamına gelmektedir. Yahudi inancının bir parçası olan arınma ritüelini gerçekleştirmek amacıyla kullanılan havuzlara verilen addır. Bu arınma ritüeli, kirliliğe neden olan çeşitli durumların hem fiziksel hem de manevi açıdan giderilmesine yönelik yıkanmadır[49]. Kirlilik durumları; adet görme, cinsel ilişki, cinsel organ akıntıları ve hastalıktan kaynaklanan akıntılar ayrıca bu kişilerle ve eşyalarıyla fiziksel temas şeklinde sıralanabilir[50]. Her ne kadar Eski Ahit'te kirliliğe neden olan faaliyetler veya durumlar ve bu kirlilik durumlarının nasıl giderileceği konusu kapsamlı bir şekilde anlatılsa da sadece yıkanmanın gerekliliği vurgulanmış, fakat yıkanma işleminin nasıl gerçekleştirileceği konusuna yer verilmemiştir. Buradaki yıkanma faaliyetinden kasıt muhtemelen vücudun tamamen suya daldırılmasıdır[51].

3.2. Mikveler

Mikvelerin ayırt edilebilir bazı karakteristik yapısal özellikleri olduğu görülmektedir. Mikvevi kabaca, dikdörtgen şeklinde bir havuz olarak tanımlayabiliriz. Çoğunlukla, ana kayaya oyulmuş ya da taşlar ile inşa edilmiş ve çoğu zaman hidrolik sıva ile sıvanmış, giriş için basamakları bulunan, bazen tek bazen de birçok kişiyi alacak kadar geniş, yağmur suyu kanalıyla; sarnıçtan veya bir kaynaktan beslenerek doldurulan havuzlardır[52]. Kullanılan suyun durağan değil, sirküle halde tatlı su olması gerekliliği diğer bir önemli husustur. Her ne kadar bir havuzu mikve olarak tanımlamak için belli başlı kriterler belirlenmiş olsa da bazı araştırmacılar "mikve" kelimesinin yapısal bir tanımdan çok işlevsel bir tanım olduğunu ve bu nedenle bu kriterleri taşıyan her yapının mikve olamayacağı konusunda tartışmaktadır[53]. Farklı bölgelerde tespit edilmiş çok

[49] Werblowsky 1997, 469
[50] Tev. Lv. 15. 1-33
[51] Adler 2017,1-2
[52] Bonnie 2019, 2
[53] Lawrence 2006, 156

sayıda mikvenin sahip olduğu yapısal özellikler, coğrafi ve kültürel şartlar gibi birçok değişkene bağlıdır[54].

Tespit edilen en erken mikve Haşmonayim Hanedanlığı dönemine tarihlendirilmektedir (MÖ 2. yüzyılın sonları veya 1. yüzyılın başları) ve 70 yılında tapınağın yıkılmasına kadar uzanır[55]. Erken dönem mikveleri Kudüs, Eriha ve Kumran'ın yanı sıra daha kuzeyde Gamla'da ortaya çıkarılmıştır[56]. Mikvlerin en yoğun görüldüğü İkinci Tapınak dönemine ait (MÖ 1. yüzyıl ve MS 1. yüzyıl arası) Yahudiye, Celile ve Peraea'daki tüm çağdaş Yahudi yerleşimlerinde bugüne kadar yaklaşık 800 mikve tespit edilmiştir (Resim 33)[57].

3.3.1. Migdal

Celile Denizi'nin batı kıyısındaki Migdal, İkinci Tapınak döneminin sonlarında önemli bir Yahudi nüfusuna sahipti. Dolayısıyla burada mikveye rastlamak olasıdır. Migdal'da son dönemlerde yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkarılan, yeraltı suyundan beslenen üç adet havuz yapısının mikve olduğu düşünülmektedir.[58] Bu üç mikve konum olarak birbirine yakındır; ikisi bitişik halde bir evin avlusunda, üçüncüsü ise sokağın hemen karşısındaki komşu bir evdedir. Bu üç havuz da plan, inşa tekniği ve boyut olarak oldukça benzediğinden yalnızca bir tanesi ayrıntılı olarak açıklanmaktadır[59](Resim 34).

"*Miqweh 1"* olarak adlandırılan yapı, sokağın güneyindeki bir evde bulunmakta ve bazaltla döşeli bir alandan ulaşılmaktadır. Yapı, 2,15 x 2,30 metre ölçülerinde; 2 metre derinliğinde, neredeyse kare şeklindedir. Dolayısıyla bir yetişkin vücudunu tamamen suya daldırabilir. Havuza, düzleştirilmiş bazalt kesme taşlarla inşa edilen ve zemine yedi adet geniş basamaklı merdiven ile inilmektedir (Resim 35, 36). Duvarların alt kısmı dikdörtgen şeklinde, görece daha büyük ve kabaca yontulmuş kesme taşlardan yapılmıştır. Bu blok taşların arasında herhangi bir sıva veya harç izine rastlanmamıştır[60].

[54] Zissu 2014, 248
[55] Lawrence 2006, 158
[56] Bonnie 2019, 4
[57] Reich 2014, 64
[58] Reich 2014, 63
[59] Reich 2014, 64
[60] Reich 2014, 66

Kesme taşların üzerindeki duvarlar, daha küçük şekilsiz taşlarla örülmesi bakımında yapısal olarak farklılık arz etmektedir. Basamaklı girişe bakan duvarın su seviyesinin üzerinde kalan bölümünde bulunan kireç sıvanın bir kısmı (yaklaşık 30 santimetre genişliğinde) korunmuştur. Başka herhangi bir bölgede, böyle bir havuz su tutamayacağı için mikve olarak nitelendirmek zordur. Ancak burada, yağışın yoğun olduğu dönemlerde, blok taşların arasından ve alçak seviyeli bir kanaldan sızan suyla doldurulmaktadır. Ayrıca alt kısmında sıva veya harcın bulunmamasıyla bağlantılı olarak, yeraltı sularıyla da beslendiği anlaşılmıştır. Mikvenin yan duvarlarında, şekillendirilmiş taşlarla küçük birer açıklık (yaklaşık 20 santimetre genişliğinde; 30 santimetre yüksekliğinde) oluşturulmuştur. Bu açıklıklar duvarın kesme taş kısmının hemen üzerinde yer almaktadır[61].

3.3.2. Masada

Masada, Yahudiye çölünün doğu ucunda, Ölü Deniz'in batı kıyısında konumlanmıştır. Yüksekliği 400 metreden fazla kayalık bir tepenin üzerinde bulunmaktadır[62].

Burada yapılan kazıları sonucu birbirine bitişik iki havuz tespit edilmiştir; zemin seviyesinin altına inşa edilmiş havuzların her ikisi de bulundukları odanın duvarlarından daha alçak korkuluklarla ayrılmıştır (Resim 37). Bu korkuluklar etrafındaki zemini de kaplayacak şekilde hidrolik harçla iyice sıvanmıştır. İki havuzdan büyük olanı kuzey köşede bulunmaktadır ve 2,3 x 1,7 metre ölçülerindedir. Havuzun kuzeybatı kösesinde bulunan basamaktan oluşan sıvalı bir merdivenle inilmektedir. Havuz, odanın kuzey duvarını takip eden açık bir kanal aracılığıyla yağmur suyu ile beslenmektedir.

Küçük havuz, büyük olanın güneyinde ve bitişiğinde yer almaktadır, bu nedenle iki havuzu ayıran ortak bir duvarı vardır. Bu havuzun ölçüleri 1,5 x 1,2 metredir. Güneybatı köşesine inşa edilmiş iki basamaklı ve sıvalı merdivenle zemine inilmektedir. Havuzlar birbirine, yaklaşık iki parmak genişliğinde bir delik aracılığıyla bağlı

[61] Reich 2014, 67
[62] Yadin 1966, 11

olduğundan, suların karışması mümkündür. Yine bu havuzun batısında ve bitişik halde, zemin seviyesinde, küçük sığ bir sıvanmış havuz bulunmaktadır[63](Resim 37).

3.3.3. Samarya-Sebaste

Samarya-Sebaste kentinin akropolisinde yapılan arkeolojik kazılarda Roma dönemine ait yapı kompleksi ortaya çıkarılmıştır. Bu kompleksini oluşturan başlıca yapılar; İmparator Augustus tapınağı, avlulu geniş bir konut, apsisli bir bina, sur duvarları, kuleler ve bu yapılarla ilişkilendirilen diğer yapılar şeklinde sıralanabilir[64]. Ayrıca burada yapılan kazı çalışmaları sonucunda sekiz adet mikve açığa çıkarılmıştır[65](Resim 38).

Mikvelerin üçü (SP 1, SP 2, SP 3) bir grup halinde, avlulu evin hemen güneyindeki, dar bir ara sokağın diğer tarafında bulunmaktadır[66]. "SP 1" olarak isimlendirilen dikdörtgen havuz yaklaşık 3,5 x 2,0 metre ölçülerinde, 2,3 metre derinliğindedir ve zemine yedi adet basamakla inilmektedir. SP 2, SP 1'in hemen güney bitişiğindedir. Yine dikdörtgen formda olan bu havuz 1,5 x 2,5 metre ölçülerinde, 2 metre derinliğindedir ve zemine altı adet basamakla inilmektedir. Bu alandaki üçüncü havuz SP 2'nin yaklaşık 2 metre batısında bulunan SP 3'tür. Bu havuz da dikdörtgen formda, 1,5 x 2 metre ölçülerindedir ve altı adet basamak ile zemine inilmektedir. SP 2'nin güney bitişiğinde, 1,5 x 2 metre ölçülerinde ve 1,5 metre derinliğinde bir dikdörtgen havuz daha bulunmaktadır fakat bu havuzda basamak yoktur. Bu havuz grubu ana kayaya oyularak oluşturulmuş ve taşlarla örülmüş duvarlar ile kenarları yükseltilmiştir. Araştırmacılar bu üç havuzu Herod dönemine (M.Ö. 37 - M.S. 4 yılları arasına) tarihlemektedir[67](Resim 39).

İmparator Augustus tapınağının yaklaşık 7 metre doğusunda başka bir mikve (SP 4) daha ortaya çıkarılmıştır (Resim 40). Bu havuz yaklaşık 2,5 x 5,5 metre ölçülerindedir ve dikdörtgen formdadır. Havuzun zeminine altı adet basamak ile inilmektedir. En alt basamak 0,6 metre genişliğinde olup diğer basamaklara göre oldukça dardır. Ayrıca

[63] Yadin 1965, 91
[64] Adler 2021, 398
[65] Adler 2021, 399
[66] Adler 2021, 399
[67] Adler 2021, 400

havuzun güneydeki girişinde, 3,5 x 1 metre ölçülerinde, beş adet basamak bulunan dar bir koridor vardır. Havuza inen basamaklar bu koridordan başlamaktadır. Ana kayaya oyularak oluşturulan bu havuzun kenarları taşlarla örülerek yükseltilmiştir (Resim 41). Araştırmacılar, bu havuzun yakınlarında ortaya çıkarılan Severus dönemine ait hamam yapısından daha erken bir dönemde kullanıldığını kaydetmiştir[68].

Ortaya çıkarılan başka bir mikve (SP 5) İmparator Augustus tapınağının yaklaşık 50 metre doğusunda bulunmaktadır. Bu havuz, 2,5 x 3 metre ölçülerinde, köşeleri yuvarlatılmış dikdörtgen şeklindedir. Havuzun zeminine altı adet basamakla inilmektedir. Kazı raporlarında, Herod dönemine ait olduğu belirtilen bu havuzla ilgili görsellere ve ayrıntılı bilgilere yer verilmemiştir[69].

İmparator Augustus tapınağının avlusunda yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan hamam kompleksinin hipokaust kısmının bitişiğinde bir mikveye (SP 6) daha rastlanmıştır. Bu havuz, daha sonra üzerine duvarın inşa edilmesi nedeniyle büyük tahribata uğradığından, geriye sadece sıvalı birkaç basamağı korunmuştur. Bu nedenle havuzun ölçüleri ve derinliği ile ilgili veriler elde edilememiş olsa da araştırmacılar bu havuzu 1,9 metre derinliğinde olduğunu tahmin etmektedir[70](Resim 42). Hamam kompleksinin caldarium kısmı ile bu havuzun birleştiği kısımlar göz önünde bulundurulduğunda, havuzun MÖ 70 yılından daha erkene ait olduğu tahmin edilmektedir[71].

Yine bu tapınağın avlu duvarına bitişik iki adet mikve (SP 7 ve SP 8) daha ortaya çıkarılmıştır. Daha büyük olan SP 7 (Resim 43) havuzu, dikdörtgen şeklinde, 2.5 x 3 metre ölçülerindedir. Havuzun zeminine yedi adet basamakla inilmektedir, bununla birlikte en alt basamak SP 4'teki gibi diğer basamaklara göre çok daha dardır. Daha küçük yapıda olan SP 8 (Resim 44), yaklaşık 2 x 2,7 metre ölçülerinde, dikdörtgen bir havuzdur. Havuzun zeminine dört adet basamak ile inilmektedir. Araştırmacılar bu havuzları da dâhil ederek yapı kompleksini 4. yüzyıla tarihlese de düzgün bir tarihleme yapabilmek için elde yeterince veri yoktur[72].

[68] Adler 2021, 401
[69] Adler 2021, 402
[70] Adler 2021, 402
[71] Adler 2021, 402
[72] Adler 2021, 403

4. HIRİSTİYANLIKTA VAFTİZ RİTÜELİ

Vaftiz kişinin suyla yıkanması şeklinde gerçekleştirilen bir Hıristiyan ritüeldir. Hıristiyan vaftizinin bilinen en eski uygulamasının, Hazreti İsa zamanında Vaftizci Yahya tarafından gerçekleştirildiği kabul edilir[73]. Bu ritüel Yahudilikteki yıkanma ritüeline pratikte benzese de aralarında bazı temel ayrımlar bulunmaktadır. Bu farklılıkların en başında, yıkanma işlemini kişinin kendi kendine gerçekleştirememesi gelmektedir. Diğer bir farklılık ise Yahudilikte yıkanma ritüeli Tevrat'taki kirlilik tanımlarına[74] bağlı olarak yıkanma eyleminin günlük yaşamın bir parçası olmasına karşın, Hıristiyanlıkta; dini yeni kabul eden bireylerin günahlarından arınması ve Hıristiyan toplumuma giriş seremonisi olarak gerçekleştirilmesidir[75]. Yahudilikteki yıkanma ritüeli, fiziksel olarak temizlenmek, belirli faaliyetlerden veya durumlardan kaçınmak ve ritüelleri yerine getirmek gibi belirli kurallara ve uygulamalara uymayı içerir. Ritüel saflığın gereklilikleri dini geleneğe bağlı olarak değişebilir. Hıristiyan vaftizi ise tipik olarak suya daldırma, dökme veya sıçratma yoluyla suyun kullanımını içerir. Vaftiz edilen kişiye bir din görevlisi veya vaiz eşlik eder ve vaftiz sırasında genellikle dualar edilir[76].

Hıristiyan vaftizinin kökleri, Vaftizci Yahya'nın Yahudiye ve çevresinde, Tanrı'nın yaklaşmakta olan hükümdarlığı ile ilgili vaazlar vermesi ve Yahudilere işledikleri günahların affı için Ürdün Nehri'nde vaftiz olma çağrısında bulunmasına kadar uzanmaktadır. Bu durum aynı zamanda, o dönemde vaftizin Yahudiler arasında uygulanmaya başlanması anlamına gelmektedir[77]. Hazreti İsa'nın ilk takipçilerinin aslında Yahudi kökenli olmaları nedeniyle, topluluğa yeni girecek adayların Hazreti İsa'yı Mesih olarak kabul etmesiyle birlikte, bireyin dönüşümünün ve öğretiye bağlılığının belirtilmesinin bir yolu olarak Yahudilikteki yıkanma ritüeline benzer bir yıkanma ayinini benimsemiş olmaları muhtemeldir[78]. Özellikle Erken Hıristiyanlık döneminde uygulanan vaftiz ritüelinde Yahudi etkisi daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Vaftiz ritüelinin uygulaması konusunda en net ifadelerin yer aldığı Hıristiyan kaynağı olan "Havarilerin

[73] Matta 3. 13-17
[74] Lv. 15. 1-33
[75] Ferguson 1999, 160
[76] Kollontai 2006, 1-7
[77] Matta 3; Markos 1.1–11; Luka 3.1–21
[78] White 2005, 47-48

Öğretileri (Διδαχή)" adlı 2. yüzyıla ait eserde; vaftizin öncelikli olarak akar suda yapılması tercih edilmelidir, akar su yoksa uygun olan herhangi bir temiz suda, eğer tüm vücudun sokulabileceği herhangi bir uygun su kaynağı yoksa, başa üç kere su dökülerek yapılması gerektiği aktarılmaktadır[79]. Dolayısıyla, erken dönem vaftiz uygulamalarında başa su dökülmesi veya suyun sıçratılması zorunda kalınmadıkça pek uygulanan bir yöntem değildir[80].

4.1. Erken Hıristiyanlık Dönemi Vaftizhaneleri

Hıristiyanlığın erken dönemlerinde vaftiz ritüeli daha çok bir açık hava aktivitesi olarak bilinmekteydi. Bazı istisnai durumlar olsa da vaftiz ile ilgili ilk uygulamaları konu alan metinler bu ritüelin uygulanmasında daha çok nehir, göl gibi su kaynaklarının tercih edildiğine işaret etmektedir. Fakat 3. yüzyılın ortalarına tarihlenen Dura Europos'daki kilise bu durumun değişmeye başladığının bir göstergesidir (Resim 45). Bu kilise aynı zamanda bilinen ilk kilise örneği olması nedeniyle birçok açıdan da ilkleri içinde barındırır[81]. Konstantin öncesi Hıristiyanlık dönemine ait amaca yönelik tek kilise yapısıdır ve aslında bir konutun, çeşitli Hıristiyan ayinlerinin gerçekleştirilmesine el verişli bir ortam oluşturulacak şekilde tekrar düzenlenmesiyle dini bir yapıya dönüştürülmüştür[82]. Bu düzenlemelerin belki de en önemlisi, yapının kuzeybatı kösesinde, *"Assebly Hall"* olarak adlandırılan mekânda bir vaftizhanenin inşa edilmiş olmasıdır. Buradaki vaftizhane dikdörtgen formda ve yaklaşık 2,8 x 2,5 metre ölçülerindedir. Dört adet sütun, gölgeliği andıran kemerli bir üst yapıyı taşımaktadır. Dahası, vaftizhanenin bulunduğu mekânın duvarları, dini temalı duvar resimleri ile süslenmiştir. Buradaki resim programı, Davut ile Golyat'ı, Âdem ile Havva'yı, kadın kafilesini, İsa'nın bir dizi mucizesini, koyun sürüsü ile çobanı ve kuyudan su getiren kadını konu almaktadır. Söz konusu resimlerin, Hıristiyan resim sanatının en erken

[79] Didache 7
[80] Ricks 2013, 156
[81] Jensen 2012, 108
[82] Peppard 2016, 15-16

örneklerini teşkil etmesiyle birlikte vaftiz edilen Hıristiyan adaylarına verilmek istenen mesajları ve dini anlatıları görsel yollarla aktarmanın bir yolu olarak görülmüştür.[83]

4. yüzyıla gelindiğinde Hıristiyanlık için büyük bir dönüm noktası yaşanmıştır. Bu dönem Hristiyanlık için sadece politik ve sosyo-kültürel anlamda değil mimari alanda da oldukça önemli bir dönemdir. İmparator Konstantin'in Hıristiyan kilisesini yasallaştırması ve kişisel himayesine alması, İmparatorluğun doğusunda ve batısında, daha komplike dini yapıların inşa edilmesini kapsayan büyük bir inşaat programıyla sonuçlanmıştır[84]. Bu inşa faaliyetlerine neden olan başlıca faktörler; Hıristiyanlığın yasal hale gelmesi ve İmparatorluğun himayesi altına girmesiyle Hıristiyanlar ibadetlerini gizlice yerine getirmeye çalışan azınlık bir topluluk olmaktan çıkıp İmparatorun önderliğinde oldukça geniş bir topluluğa dönüşmesi, hiyerarşinin belirlenmesi ve toplum üzerindeki kontrol hissinin arttırılması, İmparatorun cömertliğini ve dindarlığını kanıtlayan kuruluşlar inşa etme arzusu şeklinde sıralanabilir. Dolayısıyla bu topluluğun ibadet edebileceği, belirli bir düzene oturtulmuş, kurumsallaşmış, görkemli ayinlerin düzenlendiği, özenle dekore edilmiş yeni Hıristiyan anlayışına ait yapılar Konstantin döneminden itibaren inşa edilmeye başlanmıştır[85]. Vaftizhaneler bazilikal kiliselerden biraz daha geç olsa da klasik vaftizhane biçimi yine 4. yüzyılda yaratılmıştır. Bu dönem aynı zamanda hamamlar ve nymphaeum gibi mimari yapıların da popüler hale geldiği bir dönem olarak bilinmektedir. 4. yüzyılda ilk vaftizhaneler, Roma çeşmelerinde olduğu gibi, hareketli suyun kullanılması gibi bazı ortak noktalar bulunmaktadır. Batıdaki ilk vaftizhane örneklerinde bu etki oldukça belirgindir[86]. 4. yüzyıldan itibaren, Orta ve Kuzey İtalya, Güney Fransa ve Doğu'daki birçok önemli vaftizhane, genellikle sekizgen olan merkezi bir plan üzerine inşa edilmiştir[87]. Ayrıca, bu tasarım Konstantinopolis'e kadar yayılmış ve burada Ayasofya'nın vaftizhanesinde de uygulanmıştır[88].

Bilinen ilk Konstantin dönemi kilise yapısı olan Roma'daki Lateran Bazilikası (Resim 46), 312 yılından hemen sonraya tarihlendirilse de bağlı bulunduğu bağımsız vaftizhane ancak Konstantin döneminin sonlarında yaptırıldığı düşünülmektedir[89].

[83] Peppard 2016, 18-20
[84] Jensen 2012, 180
[85] Jensen 2012, 181
[86] Brandt 2011, 1590
[87] Brandt 2011, 1593
[88] Brandt 2011, 1593
[89] Brandt 2011, 1590

Lateran Vaftizhanesi, Kilisenin kuzeybatısında ve yaklaşık 50 metre mesafede, bir hamam yapısının temelleri üzerinde inşa edilmiştir[90], merkezî bir plana sahip olup hem dini sembolizm hem de mimari estetik açısından önemli kabul edilen sekizgen (octagonal) bir tasarıma sahiptir. Vaftiz teknesi zemin seviyesinden 91 santimetre aşağıda, çapı 8,5 metre olan dairesel bir alanda bulunmaktadır ve böylece birden fazla kişiyi içine alabilmektedir[91]. Vaftiz teknesinin bulunduğu dairesel alanın etrafı sütunlarla çevrilidir, bu sütunlar dairesel bir kubbeyi desteklemektedir [92](Resim 47, 48).

Bir başka önemli örnek, 5. yüzyılın başında inşa edilen ve 450'lerde yenilenip dekore edilen, Ravenna Ortodoks Vaftizhanesi'dir (San Giovanni in Fonte)(Resim 49). Bu yapı, tuğlalar ile inşa edilmiş ve kiremit çatı ile örtülmüştür, sekizgen planlı vaftizhane yapılarına örnek teşkil eden, bağımsız bir vaftizhanedir (Resim 50). İç mekânda mimari açıdan oldukça karmaşık ve zengin bir dekorasyon mevcuttur. Zemin planı, köşelerinde dört yarım dairesel apsis ve ana duvarlar boyunca dört sığ dikdörtgen niş bulunmaktadır[93]. Her biri büyük bir kemerle ayrılan sekiz küçük nişle çevrili olan ana alan, sekiz bağlı sütun tarafından desteklenen bir üst kemer yapısına sahiptir. Üst kolonat, büyük bir kubbeye kadar yükselir ve neredeyse her yüzey mermer veya cam mozaik ile kaplıdır[94]. Kubbenin orta kısmında İsa'nın Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edilişini ve çevresinde on iki havarinin betimlemeleri işlenmiştir (Resim 52). Bu mozaiklerde oldukça geniş bir renk paleti kullanılmış ve detaylı bir şekilde bezenmiştir (Resim 51). Bu açıdan Hıristiyan ikonografisinin de önemli örneklerini barındırmaktadır[95]. Vaftiz havuzu, ilk aşamada dairesel formda iken, ikinci aşamada sekizgen forma dönüştürülmüştür. Mevcut havuzun genişliği 3,45 m, derinliği ise 0,84 metredir. Restorasyonlar nedeniyle ölçüler tam olarak güvenilir olmasa da 5. yüzyıla ait temeller üzerine oturduğu belirlenmiştir[96].

5. yüzyıldan itibaren, İmparatorluğun doğusunda, geniş ve sığ şekilde düzenlenen vaftiz havuzları yerine, daha dar ve derin havuzlar yapılmaya başlanmıştır. Bu tip havuzlara özellikle Anadolu'da sıkça rastlanmaktadır. Ephesos'ta bulunan ve önemli dini merkezlerden bir olarak nitelendirilen, I. Justinianus döneminde inşa edilmiş Aziz

[90] Jensen 2012, 186
[91] Ferguson 1999, 769
[92] Brandt 2011, 1593
[93] Jensen 2012, 198
[94] Jensen 2012, 200
[95] Ferguson 1999, 759
[96] Ferguson 1999, 758

Yuhanna Kilisesi'nin vaftizhanesi buna örnek teşkil etmektedir. Bu sekizgen planlı vaftizhanenin doğusunda ve batısında bitişik odaları bulunmaktadır. Dairesel vaftiz havuzu 84 santimetre derinliğindedir ve üçer basamağın yer aldığı doğu batı yönlü kollara sahiptir. Bu havuzun güneyinde ve kuzeyinde, kendisine bitişik halde bulunan, 50 santimetre derinliğinde iki küçük havuz bulunmaktadır. Bu düzenleme genel itibari ile haç şeklini oluşturmaktadır[97].

Olympos Piskoposluk Sarayı Kilisesi'nin vaftizhanesinde bulunan havuz, 5. yüzyıl haç biçimli havuzlarının başka bir örneğidir. Aziz Yuhanna Kilisesi'nin vaftizhanesi (Resim 53) örneğinden farklı olarak haç şekli, yanlarda daha küçük havuzların yapılmasıyla değil, tek bir havuzun haç şeklinde yapılmasıyla oluşturulmuştur. Buradaki havuz 2 x 2 metre ölçülerindedir. Doğu ve batı kollarda üçer basamak bulunmaktadır. Kuzey ve güney kolların uç kısımları yarım daire şeklindedir[98].

5. yüzyıldan başka bir örnek ise Philippi'de bulunan Bazilika A (Resim 54) olarak adlandırılan (Güneyinde bulunan 6. yüzyılda inşa edilmiş ve benzer şekilde isimsiz olan Bazilika B'den ayırt edilebilmesi için) kilisedir. Günümüze neredeyse sadece temelleri kalan, toplamda 55 metre uzunluğunda ve 39,50 metre genişliğinde olan T-transeptli yapının, 12 metre uzunluğunda ve 27,60 metre genişliğindeki atrium bölümünün tam ortasında sütunlarla çevrili dikdörtgen bir havuz bulunmaktadır. Bu anlamda atrium bölümünde vaftiz havuzu bulunan kiliselere örnek teşkil etmektedir[99].

5. – 6. yüzyıla tarihlenen Perge'deki başpiskoposluğa bağlı kiliselerden biri olan Güney Bazilika da atrium bölümünde havuz bulunan örneklerden biridir. Üç neften oluşan T-transeptli yapının batısında bulunan yaklaşık 24.30x23.30 metre ölçülerindeki atriumun duvarları dört kenarından portikolarla çevrilmiştir (Resim 55). Girişler atrium bölümünün kuzey, batı ve güney kenarındaki kapılardan sağlanmaktadır. Atriumun güneybatı köşesinde sekizgen formda bilezik taşı bulunan, 72 x 72 santimetre ölçülerinde ve ağız çapı 49 santimetre olan bir sarnıç bulunmaktadır. Sütunlarla çevrili atrium orta alanının kuzeybatı köşesinde ise bir havuzlu çeşmeye ait kalıntılar yer almaktadır[100]. Çeşme duvarı kuzeybatı köşedeki T biçimli payeden itibaren, payenin doğusundaki iki

[97] Ferguson 1999, 826
[98] Yazıcı 2019, 160
[99] Hoddinot 1963, 169
[100] Uzun 2023, 653

sütun arasındaki boşluklara tuğla ile örülerek inşa edilmiştir. 40 santimetre kalınlığındaki duvarın 71 santimetre yüksekliğine kadar korunmuştur. Ayrıca çeşme duvarı kuzey ve güney cephelerinden izlenebilen işlemeli plakalar bulunmaktaydı. Bununla birlikte çeşme duvarının güney bitişiğinde 5.45 x 0.95 metre ölçülerinde dikdörtgen planlı bir havuz yer almaktadır (Resim 56). Havuzun güney kenarı, üç adet levha payesi ve bu payeler arasına yerleştirilen 85 santimetre yüksekliğindeki üç adet parapetle oluşturulmuştur. Havuzun tabanı tuğla plakalarla ve hidrolik harç ile döşenmiştir (Resim 57)[101]. Çeşmeye, atriumun kuzey portikosunun tabanından geçen ve kuzey-güney doğrultusuna yöneldikten sonra çeşme duvarının arkasında son bulan bir künk sırası ile su sağlanmaktadır[102]. Geç Antik Çağda, Anadolu konut mimarisinde bu tip çeşmelere sıkça karşılaşılırken, Anadolu kiliselerindeki kullanımı oldukça sınırlıdır. Erken dönemde cemaatin ve ruhban sınıfın kiliseye girmeden önce arınmasına hizmet eden bu çeşmeler, 6. yüzyıldan sonra vaftiz ritüeli için kullanıldığı düşünülmektedir[103].

[101] Uzun 2023, 654
[102] Uzun 2023, 654
[103] Uzun 2023, 657

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bir erken Hıristiyanlık dönemi yapısı olan İznik Gölü Bazilikal Kilisesi'nin atrium kısmında bulunan "U" şeklindeki havuz, devşirme mermer mimari bloklarla inşa edilmesi, bu mermer blok taşların en altında ahşap hatılların bulunması ve konumu itibariyle bazilikal kilise yapısının genel simetrisine uymayışı gibi başlıca sebeplerden ötürü bünyesinde bulunduğu bazilikal kilise yapısından ayrışmaktadır. Alanda yapılan kazı çalışmaları sonucunda, bazilikal kilise yapısının araştırma sınırları içerisinde yapılan diğer kazılar sırasında karşılaşılan katmanlaşmanın burada görülmemesi bu havuzun kilisenin atriumuna sonradan yapılan bir eklenti olması ihtimalini arttırmaktadır. Ayrıca, havuzda yapılan kazılar sırasında ele geçen sikke, seramik ve metal eserlerin genel olarak 11. ve 13. yüzyıllar arasına tarihlenesi ve tüm seviyelerde homojen olarak dağılmış olmaları, bununla birlikte bu buluntuların kilise yapısının çeşitli kısımlarında yapılan diğer kazılarda ele geçen buluntuların genelinden daha geç döneme tarihlenmesi, yine bazilikal kilisenin birçok bölümünde ve çevresinde sıkça rastlanan çatkı kiremit mezarlara rastlanmaması bu havuzun kilise yapısından daha geç bir dönemde kullanım gördüğünün ve en erken 13. yüzyılda doldurularak terk edildiğinin bir göstergesidir. "U" şeklindeki havuzun, bazilikal kilise yapısının kuzeydoğusundan batısına kadar, yay şeklinde uzanan ve büyük oranda devşirme mermer blok taşlarla inşa edilmiş duvar ile kullanılan malzeme açısından benzerlikler bulunmaktadır. Buradan hareketle havuz, kilise yapısını su baskınından koruma amacıyla yapıldığı düşünülen bu duvarla aynı dönemde veya duvarda bulunan blok taşlar kullanılarak daha sonra yapılmış olmalıdır.

Mikveler Yahudilikte oldukça önemli bir yere sahiptir ve bu havuzlar yapılırken temiz su kaynaklarından sürekli beslenmesine ve bu suyun sürekli yenilenmesine elverişi şekilde inşa edilmesi gibi bazı belli başlı kurallara bağlı kalınması gerekmektedir. Ayrıca, Yahudilerin yıkanma ve arınma ritüellerini gerçekleştirdikleri mikveler, basit dikdörtgen yapısı, havuza girişi sağlayacak basamakların bulunması ve aynı anda birden fazla kişinin tam olarak suya dalabilmesini sağlayacak genişliğe ve derinliğe sahip olmasıyla karakterize edilir. Özellikle Migdal örneğine bakıldığında, blok taşların kullanımı ve suyun bulunduğu kısımda izolasyon amacıyla herhangi bir harç kullanımının görülmemesi açısından İznik Gölü Bazilikal Kilisesi'nde bulunan "U" şeklindeki havuz ile aralarında benzerlikler bulunmaktadır. "U" şeklindeki havuz, göle oldukça yakın olan

konumu nedeniyle zemin seviyesinin hemen altında bulunan göl suyundan beslenirken Migdal'da ki örnek hemen altında bulunan yer altı su kanyağı ile beslenmektedir. Bu durum iki havuzun da yapımında harç kullanılmamasını açıklamaktadır. Buna karşılık "U" şeklindeki havuzda basamakların varlığı ile ilgili henüz elle tutulur bir kanıt bulunamamıştır. Masada'daki örnek incelendiğinde, buradaki mikvenin birbirlerine bitişik halde iki havuzdan oluştuğu, duvarlarında hidrolik sıva kullanıldığı ve yağmur suyu ile beslendiğin görülmektedir. Bu anlamda "U" şeklindeki havuzla benzerlik ilişkisinden söz edilemez. Samarya-Sebaste kentindeki örnekler ise ana kayaya oyularak inşa edilmiş havuzlardır ve yağmur suyu ile beslenmektedir. Dolayısıyla yine "U" şeklindeki havuzla yapısal form dışında pek bir benzerlik gözlemlenmemiştir.

Erken dönem vaftizhane örnekleri incelendiğinde, amaca yönelik inşa edilen ve 3. yüzyıla ait bilinen eski kilise olan Dura Europos kilisesi vaftizhanesine form olarak benzese de buradaki vaftiz havuzunun ebatları, "U" şeklindeki havuzu aksine, kişini tam olarak daldırılmasına olanak vermez. Konstantin dönemi ve sonrası örnekler göz önünde bulundurulduğunda ise dönemin özelliği olan sekizgen mimari ve dairesel veya sekizgen havuz tasarımına sahip Lateran Bazilikası ve Ravenna Ortodoks Kilisesi vaftizhaneleri ile "U" şeklindeki havuz arasında yapısal bir benzerlik ilişkisi kurulamamaktadır. Aynı şekilde, 5. yüzyıldan itibaren Anadolu'da oldukça yaygın olarak karşılaşılan, Ephesos Aziz Yuhanna Kilisesi ve Olympos Piskoposluk Sarayı Kilisesi örneklerindeki haç formlu vaftiz havuzları ile de ilişkilendirilememektedir. Diğer taraftan Makedonya'daki Philippi Bazilika A kilisesi örneğine bakıldığında, atriumunda havuz bulunması açısından bir bağlantı kurulabilir. Benzer şekilde Perge'deki Güney Bazilika'nın da atriumunda cemaatin ve ruhban sınıfının kiliseye girmeden önce arınması ve vaftiz ritüelinin gerçekleştirilmesi amacıyla bir çeşme yapısı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, İznik Gölü Bazilikal Kilisesi atriumunun güney duvarına paralel olan iç duvar, Philippi Bazilika A ve Perge Güney Bazilika örneklerinde bulunan, cemaatin ve gelen hacıların dinlenebilmesi için atrium kısmında oluşturulan mekanlara benzer bir düzenlemeyi akla getirmektedir. Bu durum aynı zamanda, "U" şeklindeki havuzun bulunduğu alanda ve yapının kilise olarak kullanıldığı evrede daha küçük ebatlarda bir vaftiz havuzunun ya da bir çeşmenin yer almış olması ihtimalini de akla getirmektedir.

Bu verilerden ve değerlendirmelerden hareketle, göl sularının yükselmesi nedeniyle etrafına bir tür koruma duvarı inşa edilmiş ve ardından kullanımı sona ermiş

bazilikal kilisenin atrium kısmına, o dönemde İznik'te yaşayan Yahudi cemaati tarafından gölün hemen kıyısında bulunması gibi pratik bir nedenden ötürü, yıkanma ritüellerini gerçekleştirmeye uygun şekilde bir mikvenin inşa edilmesi ve bu mikvenin 13. yüzyılda sembolik bir şekilde doldurularak kapatılana kadar kullanım görmüş olması son derece olasıdır. Ayrıca bu mikvenin yapımında, kilise evresinden önce muhtemelen aynı lokasyonda bulunan bir Apollon tapınağına ait mimari blokların tekrar kullanımı söz konusudur. Bu durum bu alanın ne derece girift olduğunun da bir göstergesidir.

Böylece, İznik Gölü Bazilikal Kilisesi'nin bulunduğu alan tarihi süreç içerisinde sadece pagan ve Hıristiyanlar için değil, İznik'teki Yahudiler için de bir dönem kutsal kabul edilen bir alan olmuştur. Bu durum, burada yapılan ve yapılacak olan çalışmaların kültürel açıdan önemini daha da arttırmaktadır.

İznik Gölü Bazilikal Kilisesi atriumunda yapılacak kazı çalışmaları havuzla ilgili daha fazla bilgi sağlayabilir. Bazilikal kilise yapısını çevreleyen duvarda yapılacak kazı çalışmalarından ile duvarın yapısı, kullanılan malzemelerin özellikleri ve yapım tarihi ile ilgili daha kesin bilgiler elde edilebilir. Tarihsel süreç içerisinde İznik'te yaşamış Yahudi nüfusu ile ilgili daha kapsamlı bilgiler edinmek adına, Yahudi kültürüne ait yapıların ortaya çıkarılıp değerlendirmesine yönelik arkeolojik kazıların yapılması gerekmektedir.

KATALOG

Sikkeler

Kat. No.	Seviye	Ölçüler	Açıklama	Dönem	Fotoğraf
N1	-90/-160 cm	Ø: 21 mm K: 3 mm A: 6,50 gr	Öy: Dionysos başı sağa. Lejantta yanda [ΥΣΑΕΟΝ], altta ΔΚΣ. Ay: ΓΑΙ.	MÖ 62-59 C. Papirius Carbo	
N2	-90/-160 cm	Ø: 17 mm K: 3 mm A: 2,25 gr	Öy: Sağ profilden defne diademli imparator Commodus büstü. Lejantta [ANT] Ay: -	177 – 192	
N3	-90/-160 cm	Ø: 23 mm K: 3 mm A: 7.57 gr	Öy: Diademli imparator büstü sağa. Lejantta (NOCCE). Ay: Kaya üzerinde oturan Jupiter, sol elinde mızrak sağ elinde patera tutmaktadır.	Geç Roma Dönemi	
N4	0/-80 cm	Ø: 17,9 mm K: 1,5 mm A: 1,5 gr	-	313-498 Geç Roma	
N5	0/-80 cm	Ø: 16,6 mm K: 1,1 mm A: 1,5 gr	-	313-498 Geç Roma	
N6	0/-80 cm	Ø: 8,4 mm K: 2,4 mm A: 1,1 gr	-	328–329 Helena	

N7	-90/-160 cm	Ø: 13 mm K: 2 mm A: 1,76 gr	Öy: Sağ profilden inci diademli imparator büstü. AY: Mızrak tutan karşılıklı iki asker. Aralarında labarum (?). [GLORIA EXERCITVS]	337 – 361 II. Constantius	
N8	-90/-160 cm	Ø: 15 mm K: 0, 2 mm A: 1, 79 gr	Öy: Sağ profilden inci diademli imparator büstü. Ay: İmparator Gratianus ayakta, başını geriye çevirmiş sağ eliyle esir, sürüklemekte, sol elinde labarum tutmaktadır. Lejantta [GLORİARO] MANORVM.	367 – 375	
N9	0/-80 cm	Ø: 16,1 mm K: 1,7 mm A: 1,7 gr	-	374-383 Gratianus	
N10	-90/-160 cm	Ø: 16 mm K: 1 mm A: 1,11 gr	Öy: Sağ profilden iki sıra inci diademli imparator Valentinianus büstü sağa. Ay: İmparatorun cepheden ayakta, sağ eliyle labarum tutmaktadır. Altta SM.	375- 392	
N11	-90/-160 cm	Ø: 12 mm K: 1,5 mm A: 1,30 gr	Öy: Profilden imparator büstü. Solda diadem boncukları gözükmektedir. AY: Tanımlanamadı	383-527	
N12	0/-80 cm	Ø: 21 mm K: 2 mm A: 2,8 gr	-	392-395 Arcadius	

N13	0/-80 cm	Ø: 12,4 mm K: 1,9 mm A: 1,4 gr	-	512 – 518 Justinianus I	
N14	-90/-160 cm	Ø: 13 mm K: 1 mm A: 0,8 gr	Öy: - Ay: E Pentanummium	6.-9. yüzyıl	
N15	-90/-160 cm	Ø: 13 mm K: 2 mm A: 1,20 gr	Öy: İmparator başı sağa. Ay: E Pentanummium	6.-9. yüzyıl	
N16	-90/-160 cm	Ø: 8 mm K: 2 mm A: 0,62 gr	ÖY: Tanımlanamadı. AY: M (40 nummi) (?)	6.-9. yüzyıl	
N17	-90/-160 cm	Ø: 25 mm K: 1,5 mm A: 4 gr	Öy: İmparatorun kısa sakallı büstü cepheden, başında haçlı taç, khlamys giyimli sol elinde anexikakia tutmaktadır. + LЄOnbAS-ILЄVS[Rom]. Ay: Dört satır, + LЄOn / [ЄnΘЄObA] / [SILЄVSR] / [OmЄOn].	886 – 912 VI. Leon	
N18	-90/-160 cm	Ø: 28 mm K: 2 mm A: 7,61 gr	-	7.-10. yüzyıl	
N19	-90/-160 cm	Ø: 24 mm K: 2 mm A: 5,34 gr	Öy: - Ay: Dört satır: [+IhSЧS] / [XRISτЧS] / bASILЄЧ' / bASILЄ	976-1035 Anonim Follisler	

N20	-90/-160 cm	Ø: 20 mm K: 1,5 mm A: 3 gr	Öy: Tam boy cepheden nimbuslu Meryem, orans, tunik ve maphorion giyimli, sağa. Sağ üstte Manus Dei.(MP) (□V). Ay: Tam boy cepheden imparator I. Manuel Komnenos. Stemma, divitison, yakalık, mücevherli basit tip loros ve sagion giyimli. Sağ elinde haç-küreli asa, sol elinde ise anexikakia görülmektedir. ΔЄCΠOTHC.	1152-1160.	
N21	0/-80 cm	Ø: 26,2 mm K: 1,4 mm D: 2,8 mm A: 3,4 gr	Öy: Kare arkalıklı tahtta oturan Meryem Nikopoios, tam boy, cepheden, nimbuslu, tunik ve maphorion giyimli.Göğsünde nimbuslu, sakalsız İsa büstü taşır. MP ΘV. Ay: İmparatorun tam boy, cepheden, stemma, divetesion, yakalık ve mücevherli basit loros ve sagion giyimli tasviri. Sol elinde anexikakia, sağ elinde haç asa taşır. Sağ üstte Manus Dei. Lejand iki sıra sütundan oluşur. [ICAAKIOC] ΔЄC[ΠOTHC].	1185-95	

N22	-90/- 160 cm	Ø: 27 mm K: 1 mm A: 1,69 gr	Öy: Kare arkalıklı tahtta oturan Meryem Nikopoios, tam boy, cepheden, nimbuslu, tunik ve maphorion giyimli. Ay: İmparator II. Isaakios Angelos tam boy, cepheden, stemma, divetesion, yakalık ve mücevherli basit loros ve sagion giyimli tasviri. Sol elinde anexikakia, sağ elinde haç asa taşır. İmparatorun khlamys'inde kenar süsü olarak altı ya da sekiz nokta bezeme bulunur. Lejand iki sıra sütundan oluşur. [ICAAKIOC] Δ[ЄCΠOTHC].	1185-1195	
N23	-90/- 160 cm	Ø: 29 mm K: 1 mm A: 3,02 gr	Öy: Haç nimbuslu sakalsız İsa büstü, sol eliyle takdis pozisyonunda tunik ve kolobion giyimli. (IC XC) Ay: Tam boy cepheden imparator ve Aziz. İmparator stemma, divitision ve panolar şeklinde dizayn edilmiş mücevherli loros, Aziz kısa askeri tunik giyimli. Aralarında kürelerin üzerinbde yükselen haçlı küre bulunmaktadır. İmparator sağ eliyle haçlı asa, aziz sol eliyle	1185 – 95	

			mızrak tutmaktadır		
N24	0/-80 cm	Ø: 25,5 mm K: 0,9 mm D: 3,3 mm A: 2,2 gr	Öy: Haç nimbuslu sakalsız İsa büstü, tunik ve kolobion giyimli sol eliyle rulo taşır. (IC XC). Ay: Tam boy cepheden imparator ve Aziz Konstantinos. Solda impartor, sağda nimbuslu Aziz Konstantinos aralarında haç globus taşırlar, stemma, divitision ve panolar şeklinde dizayn edilmiş mücevherli loros, Aziz kısa askeri tunik giyimli. Aralarında kürelerin üzerinde yükselen haçlı küre bulunmaktadır. İmparator sağ eliyle haçlı asa, aziz sol eliyle mızrak tutmaktadır.	1185 – 95	
N25	-90/-160 cm	Ø: 25 mm K: 1 mm D: 1 mm A: 2,64 gr	ÖY: Tanımlanamadı. AY: İmparatorun tam boy, cepheden, stemma, divetesion, yakalık ve mücevherli basit loros ve sagion giyimli tasviri. Sol elinde anexikakia, sağ elinde haç asa taşır. İmparator II. Isaakios Angelos khlamys'inde süs olarak altı ya da sekiz nokta bezeme bulunur. Lejand [ICAAKIOC] Δ[ЄCΠOTHC].	1185-1195	

N26	-90/-160 cm	Ø: 30 mm K: 1 mm A: 2,23 gr	Öy: Kare arkalıklı tahtta oturan Meryem Nikopoios, tam boy, cepheden, nimbuslu, tunik ve maphorion giyimli.Göğsünde nimbuslu, sakalsız İsa büstü taşır. MP ΘV. Ay: İmparatorun tam boy, cepheden, stemma, divetesion, yakalık ve mücevherli basit loros ve sagion giyimli tasviri. Sol elinde anexikakia, sağ elinde haç asa taşır. İmparator II. Isaakios Angelos khlamys'inde kenar süsü olarak altı ya da sekiz nokta bezeme bulunur. Lejand iki sıra sütundan oluşur. [ICAAKIOC] ΔЄC[ΠOTHC].	1185 – 1195	
N27	-90/-160 cm	Ø: 29 mm K: 1 mm D: 3 mm A: 2,82 gr	ÖY: Haçlı hale içerisinde İsa. Solda IC. AY: Tam boy cepheden imparator solda sakallı, stemma, divetesion ve mücevherli loros. Sağda Aziz Konstantin sakallı, nimbuslu, stemma, divetesion ve loros. Sağ elinde labarum taşımaktadır. Aralarında globus (?).	1195 – 1203 Aleksios III Angelos-Komnenos	

N28	0/-80 cm	Ø: 22 mm K: 1 mm D: 4 mm A: 2,4 gr	Öy.: Arkalıksız tahtta oturan haç nimbus içinde İsa, tunik ve kolobion giyimli, sağ eli takdis pozisyonunda sol elinde kutsal kitap taşır. Ay.: Tam boy cepheden imparator solda, sağda sakallı nimbuslu Aziz Theodore aralarında iki adet kalkandan yükselen uzunca bir haçlı asa tutmaktadırlar. İmparatorun sağ elinde labarum, Aziz Theodore'un sol elinde mızrak görülmektedir. İmparator stemma, divitison ve panolar şeklinde dizayn edilmiş loros, Aziz Theodore kısa askeri tunik giyimli.	1205-1221	
N29	0/-80 cm	Ø: 21,6 mm K: 0,9 mm D: 2,6 mm A: 2,8 gr	Öy.: Nimbuslu Aziz Theodoros'un tam boy cepheden sakallı, sagion, kısa askeri tunik giyimli ve sağ elinde mızrak taşımaktadır. Ay.: Tam boy cepheden imparator stemma, divitision ve panolar şeklinde dizayn edilmiş mücevherli loros giyimli, sol elinde küreli haç tutmaktadır.	1205-1221	

N30	0/-80 cm	Ø: 24,9 mm K: 0,8 mm D: 2,7 mm A: 2,3 gr	Öy.: Nimbuslu Aziz Theodoros'un tam boy cepheden sakallı, sagion, kısa askeri tunik giyimli ve sağ elinde mızrak taşımaktadır. Ay.: Tam boy cepheden imparator stemma, divitision ve panolar şeklinde dizayn edilmiş mücevherli loros giyimli, sol elinde küreli haç tutmaktadır.	1205-1221	
N31	0/-80 cm	Ø: 25,5 mm K: 0,8 mm D: 3,5 mm A: 2,6 gr	Öy.: Arkalıksız tahtta oturan haç nimbus içinde İsa, tunik ve kolobion giyimli, sağ eli takdis pozisyonunda sol elinde kutsal kitap taşır. Ay.: Tam boy cepheden imparator solda, sağda sakallı nimbuslu Aziz Theodore aralarında iki adet kalkandan yükselen uzunca bir haçlı asa tutmaktadırlar. İmparatorun sağ elinde labarum, Aziz Theodore'un sol elinde mızrak görülmektedir. İmparator stemma, divitison ve panolar şeklinde dizayn edilmiş loros, Aziz Theodore kısa askeri tunik giyimli.	1205-1221	

N32	-90/-160 cm	Ø: 31 mm K: 0,5 mm A: 1,89 gr	Öy: Arkalıksız tahtta oturan İsa tunik ve kolobion giyimli, sağ eli takdis pozisyonunda sol elinde kutsal kitap taşır. Ay: Tam boy cepheden imparator solda, sağda nimbuslu Aziz Theodoros aralarında iki adet kalkan durmakta ve üzerinde kristogram olan asa tutmaktadırlar. İmparator stemma, divitison, khlamys ve Aziz Konstantinos kısa askeri tunik giyimli. İmparatorun sağ elinde haçlı asa, azizin sol elinde ise mızrak görülmektedir.	1205-1221	
N33	-90/-160 cm	Ø: 29 mm K: 1 mm D: 3 mm A: 3,02 gr	ÖY: Cepheden arkalıklı tahtta oturan İsa. Eline kutsal kitap taşırmaktadır. Sadece tahtın sağ bölümü ve İsa'nın eli gözükmektedir. Sağda yıldız. AY: Tam boy cepheden imparator I. Theodoros Komnenos stemma, divitision ve panolar şeklinde dizayn edilmiş mücevherli loros giyimli, sağ elinde üzerinde haç olan asa, sol elinde anexikakia taşır. Sağda lejant KO.	1205/8-1221	

N34	-90/-160 cm	Ø: 30 mm K: 1 mm A: 2,16 gr	Öy.: Arkalıksız tahtta oturan haç nimbus içinde İsa, tunik ve kolobion giyimli, sağ eli takdis pozisyonunda sol elinde kutsal kitap taşır. Ay.: Tam boy cepheden imparator solda, sağda sakallı nimbuslu Aziz Theodore aralarında iki adet kalkandan yükselen uzunca bir haçlı asa tutmaktadırlar. İmparatorun sağ elinde labarum, Aziz Theodore'un sol elinde mızrak görülmektedir. İmparator stemma, divitison ve panolar şeklinde dizayn edilmiş loros, Aziz Theodore kısa askeri tunik giyimli.	1205-1221	
N35	-90/-160 cm	Ø: 29 mm K: 1 mm A: 1,91 gr	Öy.: Nimbuslu Aziz Theodoros'un tam boy cepheden sakallı, kısa askeri tunik giyimli ve sağ elinde mızrak taşımaktadır. Ay.: Tam boy cepheden imparator I. Theodoros Komnenos-Laskaris stemma, divitision ve panolar şeklinde dizayn edilmiş mücevherli loros giyimli, sol elinde küreli haç tutmaktadır. Sağ altta kristogram.	1205-1221	

N36	-90/-160 cm	Ø: 26 mm K: 1 mm A: 1,76 gr	Öy: Arkalıksız tahtta oturan Meryem, nimbuslu, tunik ve maphorion giyimli. (MP) (□V). Ay: Tam boy cepheden imparator solda, sakallı ve nimbuslu Aziz Theodoros sağda, aralarında üzerinde patrik haç olan asa taşırlar. İmparator stemma, divetesion, ve loros ve I. Theodoros Komnenos-Laskaris kısa askeri tunik ve göğüslük giyimli. İmparator sağ eliyle labarum taşır.	1205 – 1212	
N37	-90/-160 cm	Ø: 22 mm K: 0,5 mm D: 2,5 mm A: 0,95 gr	ÖY: Tanımlanamadı. AY: Tam boy cepheden imparator(?) solda, sağda Aziz Theodoros aralarında, üzerinde patrik haç olan bir asa taşımaktadırlar. Theodoros Komnenos Dukas, sakallı, stemma, sagion ve kısa askeri tunik giyimli. Sağ eliyle patrik haçlı asayı tutarken sol eliyle kılıcının kabzasını tutmaktadır.	1205-1221	
N38	-90/-160 cm	Ø: 29 mm K: 1 mm D: 3 mm A: 3,02 gr	ÖY: Cepheden arkalıklı tahtta oturan İsa. Eline kutsal kitap taşırmaktadır. Sadece tahtın sağ bölümü ve İsa'nın eli	1205/8-1221	

			gözükmektedir. Sağda yıldız. AY: Tam boy cepheden imparator I. Theodoros Komnenos stemma, divitision ve panolar şeklinde dizayn edilmiş mücevherli loros giyimli, sağ elinde üzerinde haç olan asa, sol elinde anexikakia taşır. Sağda lejant KO.		
N39	0/-80 cm	Ø: 25 mm K: 1 mm D: 4 mm A: 1,5 gr	Öy: Arkalıksız tahtta oturan İsa sakallı ve nimbuslu, tunik ve kolobion giyimli, sağ eli takdis pozisyonunda sol elinde kutsal kitap taşır. Sağda yıldız motifi [IC XC]. Ay: Tam boy cepheden imparator stemma, divitision ve panolar şeklinde dizayn edilmiş mücevherli loros giyimli, sağ elinde üzerinde haç olan asa, sol elinde anexikakia taşır İki sütun sıralı yazıt.	1208	
N40	0/-80 cm	Ø: 28,6 mm K: 0,5 mm D: 4 mm A: 2,9 gr	Öy.: Haç nimbuslu sakallı İsa arkalıklı tahtta oturur ve iki eliyle mücevherli İncil tutmaktadır. İsa tunik ve kolobion giyimlidir. (IC XC) Ay.: Tam boy cepheden sakallı imparator (sol) ve sakallı, nimbuslu Aziz Theodoros aralarında ucunda	1208-1212?	

			yıldız olan bir asa taşımaktadırlar. İmparator stemma, divitision, panolar şeklinde dizayn edilmiş mücevherli loros ve sagion, giyimli sağ elinde aşağıya bakan kınında bir kılıç taşımaktadır. Aziz kısa askeri tunik ve zırh giyimli sol elinde aşağıya bakan kınında bir kılıç taşımaktadır.		
N41	0/-80 cm	Ø: 21,4 mm K: 0,5 mm D: 2,7 mm A: 1,3 gr	Ö.y.: İki sütunlu grup. Sakalsız ve haç nimbuslu Emanuel İsa Büstü, tunik ve kolobion giyimli, sağ elinde bir tomar taşır. IC XC. [O ЄMMANϐHΛ] A.y.: Tam boy cepheden imparator solda, sakallı ve nimbuslu Aziz Theodoros sağda, aralarında üzerinde patrik haçı olan üç basamaklı asa taşırlar. İmparator stemma, divetesion ve loros giyimli, sağ elinde aşağıya doğru kınında kılıç taşır. Aziz Theodoros kısa askeri tunik, göğüslük ve sagion giyimli, sol elinde aşağıya doğru kınında kılıç taşır. [ΘЄOΔѠPOC ΘΘЄOΔѠPOC]	1212-21?	

N42	0/-80 cm	Ø: 23,2 mm K: 0,6 mm D: 3 mm A: 1,9 gr	Ö.y.: İki sütunlu grup. Sakalsız ve haç nimbuslu Emanuel İsa Büstü, tunik ve kolobion giyimli, sağ elinde bir tomar taşır. IC XC. [O ЄMMANȣHΛ] A.y.: Tam boy cepheden imparator solda, sakallı ve nimbuslu Aziz Theodoros sağda, aralarında üzerinde patrik haçı olan üç basamaklı asa taşırlar. İmparator stemma, divetesion ve loros giyimli, sağ elinde aşağıya doğru kınında kılıç taşır. Aziz Theodoros kısa askeri tunik, göğüslük ve sagion giyimli, sol elinde aşağıya doğru kınında kılıç taşır. [ΘЄOΔѠPOC ΘΘЄOΔѠPOC]	1212-21?	
N43	-80/-90 cm	Ø: 27mm K: 1 mm D: 3 mm A: 0,4 gr	Ö.y.: İki sütunlu grup. Sakalsız ve haç nimbuslu Emanuel İsa Büstü, tunik ve kolobion giyimli, sağ elinde bir tomar taşır. IC XC. [O ЄMMANȣHΛ] A.y.: Tam boy cepheden imparator solda, sakallı ve nimbuslu Aziz Theodoros sağda, aralarında üzerinde patrik haçı olan üç basamaklı asa taşırlar. İmparator stemma,	1212-21?	

			divetesion ve loros giyimli, sağ elinde aşağıya doğru kınında kılıç taşır. Aziz Theodoros kısa askeri tunik, göğüslük ve sagion giyimli, sol elinde aşağıya doğru kınında kılıç taşır. [ΘЄOΔѠPOC ΘΘЄOΔѠPOC]		
N44	-90/-160 cm	Ø: 30 mm K: 1 mm A: 2,45 gr	Öy: Arkalıksız tahtta oturan İsa sakallı ve nimbuslu, tunik ve kolobion giyimli, sağ eli takdis pozisyonunda sol elinde kutsal kitap taşır. Sağda ve solda yıldız motifi. X. Ay: Tam boy cepheden imparator I. Theodoros Komnenos-Laskaris stemma, divitision ve panolar şeklinde dizayn edilmiş mücevherli loros giyimli, sağ elinde üzerinde haç olan asa, sol elinde anexikakia taşır İki sütun sıralı yazıt. KOM – M – OC-.	1212 – 1221	
N45	-90/-160 cm	Ø: 25 mm K: 1 mm A: 2,11 gr	Öy: Nimbuslu Aziz Theodoros'un tam boy cepheden sakallı, kısa askeri tunik giyimli ve sağ elinde mızrak taşımaktadır. Ay: Tam boy cepheden imparator I. Theodoros Komnenos-	1212 – 1221	

			Laskaris stemma, divitision ve panolar şeklinde dizayn edilmiş mücevherli loros giyimli, sol elinde küreli haç tutmaktadır. Sağ altta kristogram.		
N46	-90/-160 cm	Ø: 23 mm K: 0,5 mm A: 0,80 gr	Öy: - Ay: Tam boy cepheden imparator solda, sağda I. Theodoros Komnenos-Laskaris aralarında, üzerinde patrik haç olan asa taşımaktadırlar. İmparator ve aziz stemma ve loros giyimli.	1212 – 1221	
N47	-90/-160 cm	Ø: 21 mm K: 0,5 mm A: 1,52 gr	Öy.: - Ay.: Tam boy cepheden imparator solda, sağda Aziz Theodoros aralarında, üzerinde patrik haç olan asa taşımaktadırlar. İmparator I. Theodoros Komnenos-Laskaris stemma ve loros, Aziz Thedoros kısa askeri tunik giyimli.	1212 – 1221	
N48	-90/-160 cm	Ø: 19 mm K: 0,5 mm A: 0,89 gr	Öy.: - Ay.: Tam boy cepheden imparator solda, sağda Aziz Theodoros aralarında, üzerinde patrik haç olan asa taşımaktadırlar.İmparator stemma ve loros, Aziz Thedoros kısa askeri tunik giyimli.	1212 – 1221	

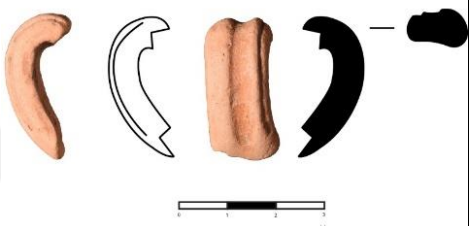
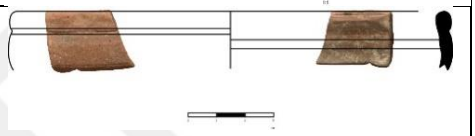
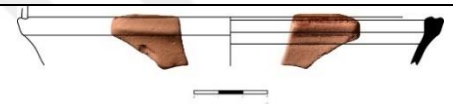
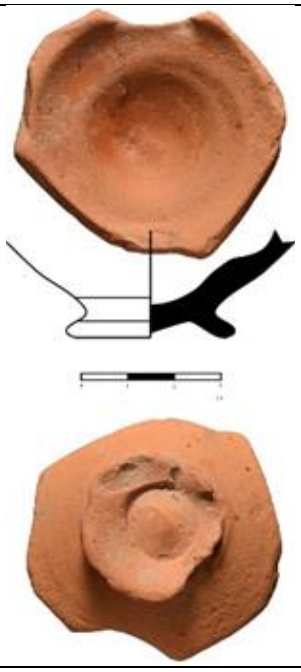
N49	-90/-160 cm	Ø: 25 mm K: 1 mm A: 1,03 gr	Öy.: Haçlı hale içerisinde İsa. IC XC. [O ЄMMANȣHΛ] Ay.: Aziz Thedoros kısa askeri tunik ve stemma giyimli sol eliyle mızrak taşımaktadır.	1212 – 1221	
N50	-90/-160 cm	Ø: 14 mm K: 0,5 mm A: 0,39 gr	Öy: - Ay: Tam boy cepheden imparator solda, sağda Aziz Theodoros aralarında, üzerinde patrik haç olan asa taşımaktadırlar. İmparator stemma ve loros, Aziz Thedoros kısa askeri tunik giyimli.	1212 – 1221	
N51	-90/-160 cm	Ø: 27 mm K: 1,5 mm D: 2,5 mm A: 3,84 gr	ÖY: Tanımlanamadı. AY: Tam boy cepheden imparator I. Theodoros Komnenos, sol eliyle patrik haç veya labarum (?) tutmaktadır. Aziz sağ eliyle mızrak, sol eliyle kılıcın kının tutmaktadır. İmparator, sakallı, stemma, divitision ve panolar şeklinde dizayn edilmiş mücevherli loros, aziz kısa askeri tunik ve göğüslük giyimli.	1212 – 1221	
N52	0/-80 cm	Ø: 22,7 mm K: 0,5 mm D: 4,7 mm A: 2 gr	Ö.y.: Nimbuslu Aziz Theodoros'un yarım boy cepheden sakallı, tunik ve zırh giyimli, sağ elinde kılıç, sol elinde ise kalkan taşır. O A[ΓIOC ΘЄOΔѠPOC]	1221-1254	

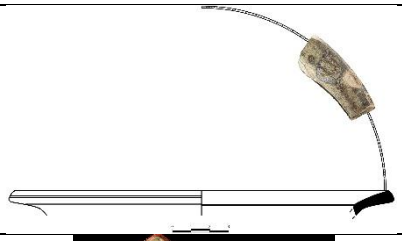
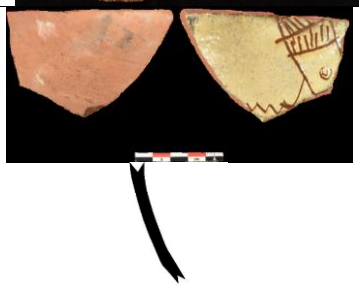
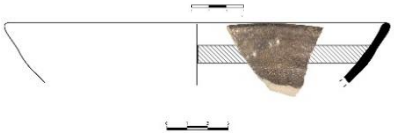
			A.y.: Tam boy imparator, stemma, divitision, mücevher süslü basit formda loros ve sagion giyimli, sağ elinde labarum asa, sağ elinde ise üzerinde patrik haçı bulunan globus taşır, asanın yanında tutar. [IѠ ΔЄCΠOTHC] O ΔYK[AC]		
N53	0/-80 cm	Ø: 20 mm K: 0,5 mm D: 3 mm A: 0,8 gr	Ö.y.: Nimbuslu Aziz Theodoros'un yarım boy cepheden sakallı, tunik ve zırh giyimli, sağ elinde kılıç, sol elinde ise kalkan taşır. O A[ΓIOC ΘЄOΔѠPOC] A.y.: Tam boy imparator, stemma, divitision, mücevher süslü basit formda loros ve sagion giyimli, sağ elinde labarum asa, sağ elinde ise üzerinde patrik haçı bulunan globus taşır, asanın yanında tutar. [IѠ ΔЄCΠOTHC] O ΔYK[AC]	1221-1254	
N54	0/-80 cm	Ø: 25 mm K: 0,5 mm D: 3,8 mm A: 1,6 gr	Ö.y.: Nimbuslu Aziz Theodoros'un yarım boy cepheden sakallı, tunik ve zırh giyimli, sağ elinde kılıç, sol elinde ise kalkan taşır. O A[ΓIOC ΘЄOΔѠPOC]	1221-1254	

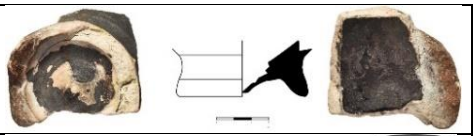
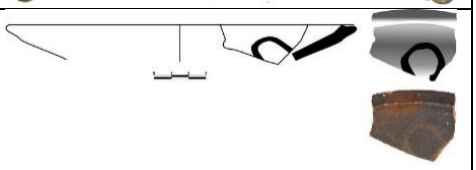
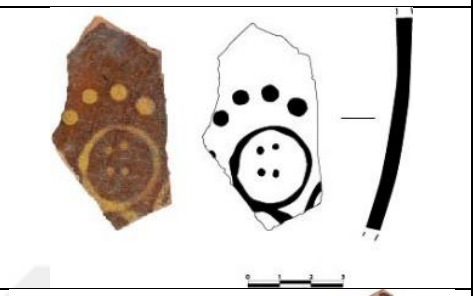
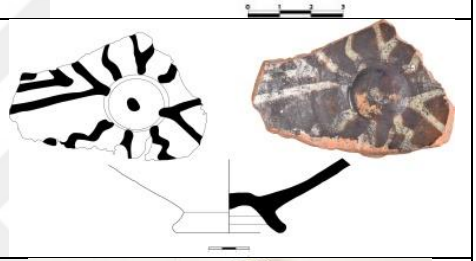
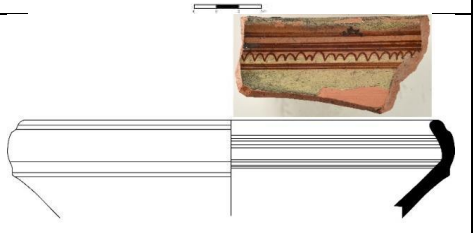
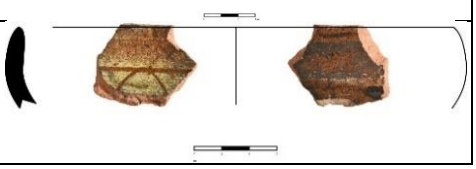
			A.y.: Tam boy imparator, stemma, divitision, mücevher süslü basit formda loros ve sagion giyimli, sağ elinde labarum asa, sağ elinde ise üzerinde patrik haçı bulunan globus taşır, asanın yanında tutar. [IѠ ΔЄCΠOTHC] O ΔYK[AC]		
N55	-90/-160 cm	Ø: 24 mm K: 1 mm A: 1,33 gr	Öy: Arkalıklı taht üzerinde oturan nimbuslu Meryem. Tunik ve maphorion giyimli, göğsünde sakalsız nimbus nimbus içinde İsa. (P) Ay: Tam boy cepheden imparator III. Ioannes Doukas Vatatzes, stemma divetision, yakalık ve mücevherli basit loros giyimli. Sağ elinde haç asa tutmaktadır.	1221 – 1254	
N56	-90/-160 cm	Ø: 18 mm K: 0,1 mm A: 1,11 gr	Öy.: - Ay.: İmparator cepheden sakallı, stemma, divetesion ve loros giyimli.	11.-13. yüzyıl	
N57	0/-80 cm	Ø: 23,5 mm K: 2,3 mm A: 2,3 gr D: 2,7 mm	-	13. yüzyıl	
N58	0/-80 cm	Ø: 10,5 mm K: 1,4 mm A: 0,9 gr	-	13. yüzyıl	

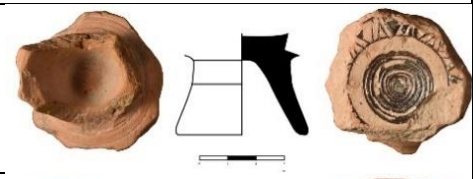
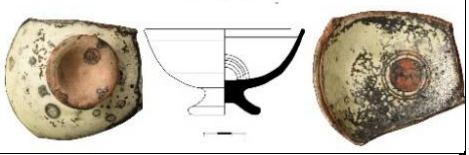
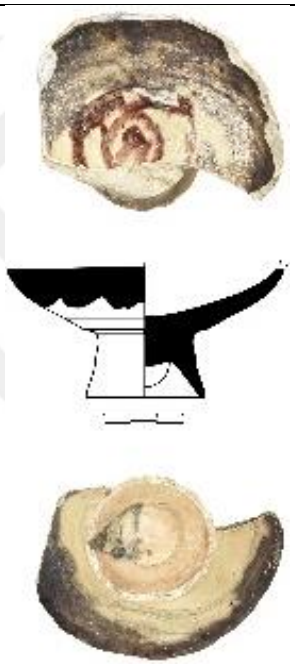
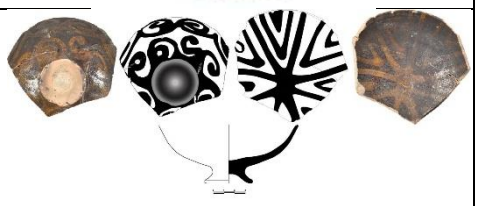
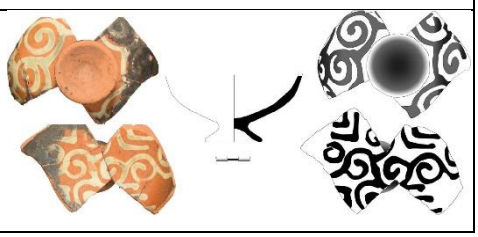
N59	0/-80 cm	Ø: 25,9 mm K: 2,3 mm A: 7,6 gr	-	-	

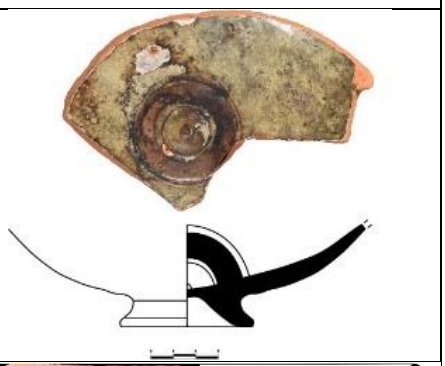
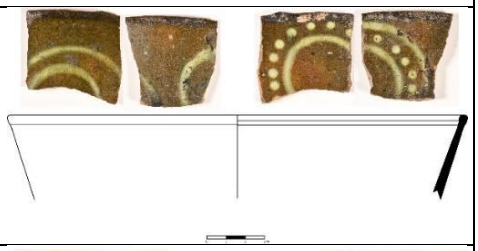
Seramikler

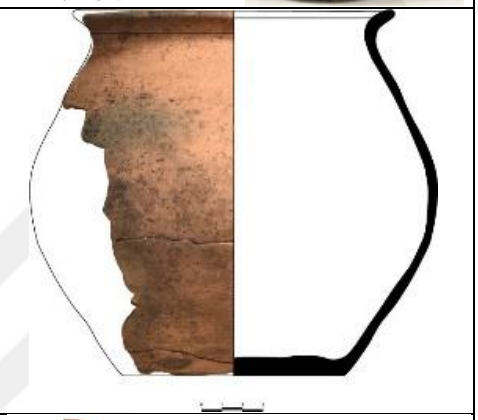
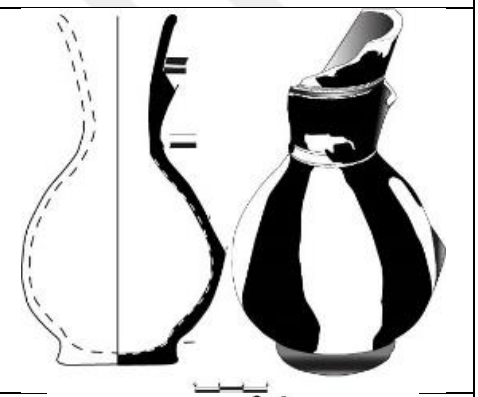
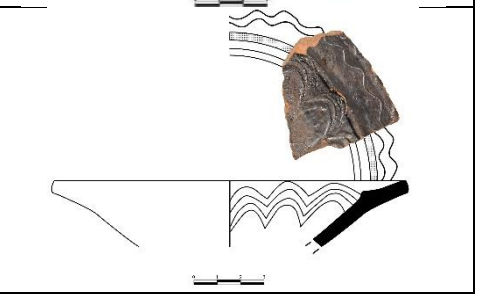
Kat. No:	Seviye	Ölçüler	Açıklama	Fotoğraf
S1	-90/-160 cm	Y: 7 cm G: 5 cm	Gövde parçası MÖ 1. yüzyıl	
S2	-90/-160 cm	Y: 2,8 cm G: 1,4 cm C: 0,7 cm	Kulp parçası Geç Roma	
S3	-90/-160 cm	Ø: 15 cm Y: 2 cm C: 0,4 cm	Kırmızı astarlı kâse ağız parçası Geç Roma	
S4	-90/-160 cm	Ø: 16,4 cm Y: 2 cm C: 0,8 cm	Kırmızı astarlı kâse ağız parçası Geç Roma	
S5	-90/-160 cm	Ø: 3,2 cm Y: 2,3 cm C: 0,5 cm	Kırmızı astarlı seramik kap parçası Geç Roma	

S6	0/-80 cm	Ø: 21,6 cm Y: 1,4 cm	Tabak ağız parçası 9.-11. yüzyıl	
S7	-90/-160 cm	Y: 4,8 cm C: 0,7 cm	Bezemeli gövde parçası 11. yüzyıl	
S8	-90/-160 cm	U: 14,3 cm Y: 4,8 cm C: 2,1 cm	Katzion (buhurdanlık) 11. yüzyıl	
S9	0/-80 cm	Y: 7,4 cm C: 0,8 cm	Sgraffito bezemeli gövde parçası 11. yüzyıl sonu	
S10	0/-80 cm	Ø: 17,4 cm Y: 3,1 cm C: 0,4 cm	Kâse ağız parçası 11.-12. yüzyıl	

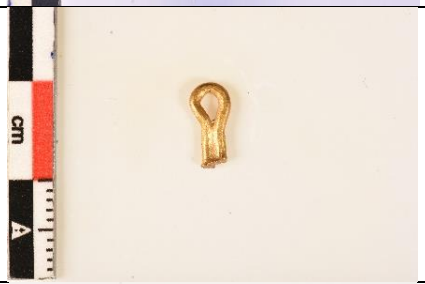
S11	-90/-160 cm	Ø: 7,2 cm Y: 3 cm C: 1,1 cm	Bezemeli kap parçası 12. yüzyıl	
S12	0/-80 cm	Ağız Ø: 21,2 cm Y: 1,9 cm C: 0,6 cm	Bezemeli tabak ağız parçası 11.-13. yüzyıl	
S13	0/-80 cm	Y: 6,7 cm C: 0,5 cm	Bezemeli gövde parçası 11-13. yüzyıl	
S14	-80/-90 cm	Y: 5,4 cm Kaide Y:1,7 cm Kaide Ø: 8,5 cm	Bezemeli tabak parçası 11. – 13. yüzyıl	
S15	-90/-160 cm	Dip Ø: 9 cm Y: 6,4 cm C: 1,6 cm	Bezemeli çömlek parçası 11-13. yüzyıl	
S16	-90/-160 cm	Ağız Ø: 24,2 cm Y: 5,6 cm C: 0,75 cm	Bezemeli kâse parçası 11.-13. yüzyıl	
S17	-90/-160 cm	Ø: 15,8 cm Y: 2,8 cm C: 0,6 cm	Sgrafitto bezemeli kâse parçası	

			11-13. yüzyıl	
S18	-90/-160 cm	Ø: 4,5 cm Y: 3,6 cm C: 0,9 cm	Sgrafitto bezemeli kap kaidesi 11-13 yüzyıl	
S19	-90/-160 cm	Ø: 4,6 cm Y: 6,3 cm C: 0,5 cm	Sgrafitto bezemeli kâse parçası 11-13 yüzyıl	
S20	-90/-160 cm	Ø: 22,2 cm Y: 3,9 C: 0,7 cm	Bezemeli tabak parçası 11-13 yüzyıl	
S21	0/-80 cm	Y: 5,2 cm Kaide Ø: 4,4 cm Kaide Y: 2,4 cm Kaide G: 4,5 cm C: 0,3 cm	Bezemeli kâse parçası 12. – 13. yüzyıl	
S22	0/-80 cm	Ø: 12,5 cm Kaide Ø: 3,8 cm Kaide Y: 1,5 cm Kaide G: 4,2 cm Y: 5,5 cm C: 0,6 cm	Bezemeli kâse 12.-13. yüzyıl	
S23	0/-80 cm	Kaide Ø: 4,4 cm Kaide Y: 1,6 cm Kaide G: 4,8 cm	Bezemeli kâse parçası 12. - 13. yüzyıl	

		Y: 5,7 cm C: 0,8 cm		
S24	0/-80 cm	Kaide Ø: 5 cm Kaide Y: 1,5 cm Kaide G: 5,4 cm Y: 4,5 cm C: 0,5 cm	Zeuksippos tipi tabak parçası 12.-13.yüzyıl	
S25	0/-80 cm	Ağız Ø: 11,4 cm Y: 3,1 cm C: 0,3 cm	Bezemeli kâse parçası 12.-13. yüzyıl	
S26	-90/-160 cm	Kaide Ø: 8,5 cm Kaide Y: 2 cm Kaide G: 9,3 cm Y: 4,2 cm C: 1,2 cm	Bezemeli tabak parçası 12-13. yüzyıl	
S27	-90/-160 cm	Ağız Ø: 21,8 cm Y: 2,4 cm C: 0,5 cm	Bezemeli tabak ağız parçası 12-13. yüzyıl	
S28	-90/-160 cm	Ağız Ø: 23,6 cm Y: 4,3 cm C: 0,5 cm	Bezemeli kâse parçası 12-13. yüzyıl	
S29	-90/-160 cm	Y: 9,4 cm C: 0,8 cm	Bezemeli kâse parçası 12-13. yüzyıl	

S30	-90/-160 cm	Ø: 15,2 cm Y: 3,1 cm C: 0,5 cm	Kâse ağız parçası 11-14. yüzyıl	
S31	-90/-160 cm	Ağız Ø: 5 cm Dip Ø: 7,6 cm Y: 11,2 cm C: 1 cm	Emzik ağızlı testi/ibrik 11-14. yüzyıl	
S32	0/-80 cm	Y:17,9 cm Dip Ø:10,8 cm Ağız Ø: 15,5 cm C:0,4 mm	Çömlek	
S33	0/-80 cm	Y:10,3 cm Dip Ø:7,8 cm C:0,5 mm	Maşrapa	
S34	0/-80 cm	Y:14,5 cm Ø:5 C:0,5 mm	Testi/Sürahi	
S35	0/-80 cm	Ağız Ø: 21 cm Y: 1,6 cm C: 0,6 cm	Sgraffito bezemeli tabak ağız parçası	

Metal Eserler

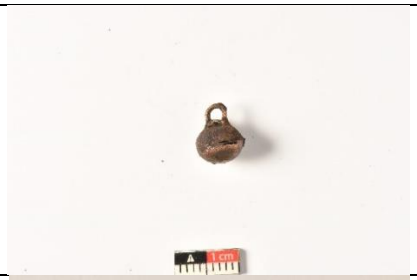
Kat. No.:	Seviye	Ölçüler	Açıklama	Fotoğraf
M1	0/-80 cm	U: 0,8 cm A: 0,1 gr	Altın takı parçası	
M2	0/-80 cm	Ø: 0,1 cm A: 0,3 gr	Bronz küpe	
M3	-80/-90 cm	K: 1 mm A: 0,04 gr	Altın takı parçası	
M4	-90/-160 cm	U: 9,7 mm K: 1,5 mm A: 0,35 g	Altın takı parçası	
M5	-90/-160 cm	K: 0,05 cm Ø: 0,56 cm A: 0,08 g	Altın küpe parçası	

M6	-90/-160 cm	U: 2,1 cm G: 1,5 cm K: 3 mm A: 2,10 g	Bronz kolye ucu	
M7	-90/-160 cm	U: 5,1 cm G: 2,5 cm A: 11,88 g	Hazreti Meryem ya da aziz tasvirli röliker haç. Bronz 10-12. yüzyıl	

M8	-90/-160 cm	Halka İç: 1,9 cm Halka K: 1,4 mm Kaş Ç: 8,4 mm Kaş K: 1 mm A: 1,69 g	Bronz yüzük	
M9	-90/-160 cm	Kaş: 1,3 cm Kaş K: 2 mm Halka K: 1 mm A: 2,30 g	Bronz yüzük	
M10	-90/-160 cm	Halka İç: 1,8 cm Halka K.: 1,7 mm Kaş: 1,3 cm Kaş K: 2 mm A: 3,30 g	Bronz yüzük	

M11	-90/-160 cm	Kaş: 9,4 mm Kaş K: 1 mm A: 0,25 g	Bronz yüzük	
M12	0/-80 cm	A: 4,2 gr	Kolye ucu olduğu düşünülen kurşun obje	
M13	-80/-90 cm	U: 9 mm Ø: 7,3 mm A: 0,22 g	Bronz düğme. 11-13. yüzyıl.	
M14	-80/-90 cm	U: 9 mm Ø: 7,3 mm A: 0,22 g	Bronz düğme. 11-13. yüzyıl.	
M15	-90/-160 cm	U: 9 mm Ø: 7,7 mm A: 0,32 g	Bronz düğme. 11- 13. yüzyıl	
M16	-90/-160 cm	U: 1 cm Ø: 7,3 mm A: 0,37 g	Bronz düğme. 11-13. yüzyıl	

M17	-90/-160 cm	U: 9 mm Ø: 8 mm A: 0,26 g	Bronz düğme. 11-13. yüzyıl	
M18	-90/-160 cm	U: 9,6 mm Ø: 7 mm A: 0,16 g	Bronz düğme. 11-13. yüzyıl	
M19	-90/-160 cm	U: 7,2 mm Ø: 8,5 mm A: 0,50 g	Bronz düğme. 11-13. yüzyıl	
M20	-90/-160 cm	U: 6 mm A: 0,16 g	Bronz düğme. 11-13. yüzyıl	
M21	-90/-160 cm	U: 1 cm Ø: 7,3 mm A: 0,37 g	Bronz düğme 11-13. yüzyıl	
M22	-90/-160 cm	U: 0,6 cm Ø: 0,75 cm A: 0,31 g	Bronz düğme. 11-13. yüzyıl	

M23	-90/-160 cm	U: 0,9 cm Ø: 0,76 cm İplik Halka: 0,2 cm A: 0,39 g	Bronz düğme. 11-13. yüzyıl	
M24	0/-80 cm	U: 2,3 cm G: 0,3 cm A: 0,4 gr	Kemer/kayış tokası parçası	
M25	-90/-160 cm	U: 2,45 cm K: 4 mm Toka İç Ç:1,4 cm A: 3,53 g	Bronz kemer tokası 11-13. yüzyıl	
M26	-90/-160 cm	U: 2,55 cm K: 3 mm Toka İç Ç: 1,57 cm A: 2,15 g	Kemer tokası. 11-13. Yüzyıl	
M27	-90/-160 cm	U: 2, 84 cm G: 1,7 cm K: 2,5 mm A: 2,05 g	Bronz kemer tokası	
M28	-90/-160 cm	U: 2 cm K: 1 mm A: 6,11 g	Bronz kemer/kayış tokası	

M29	-90/-160 cm	U: 3,8 cm K: 0,4 mm A: 1,34 g	Bronz kemer/kayış tokası	
M30	-90/-160 cm	U: 1,1 cm G: 6 mm K: 1,4 mm A: 0,12 g	Kemer tokası dili	
M31	0/-80cm	U: 1,5 cm G: 1,1 cm A: 0,7 gr	Bıçak kabza siperi(?)	
M32	-90/-160 cm	U: 2,03 cm G: 1,2 cm K: 3 mm A: 0,48 g	Bıçak kabza siperi(?)	
N33	0/-80 cm	Ø:0,7 cm A: 1,9 gr	Bronz halka	
M34	-90/-160 cm	K: 2 mm Dış Ç: 1,5 cm İç Ç: 9 mm A: 0,41 g	Demir halka	

M35	-90/-160 cm	K: 1 mm Kulp K: 3 mm A: 5,76 g	-	
M36	-90/-160 cm	K: 0,17 cm G: 1x1 cm A: 1,2 g	Kare formlu metal obje	
M37	-90/-160 cm	U: 1,7 cm K: 1 mm A: 0,27 g	"Ω" formlu, ince, oval kesitli tutamak	
M38	-90/-160 cm	U: 1,6 cm K: 1,5 mm A: 0,44 g	"Ω" formlu, ince, oval kesitli tutamak	
M39	0/-80 cm	G: 0,8 cm A: 5,3 gr	Yassılaştırılmış, ucu kaşık şeklinde kurşun alet	
M40	0/-80 cm	Ø: 0,2 cm A: 1,8 gr	Deforme olmuş bronz(?) halka	

M41	-80/-90 cm	U: 5,2 cm K: 2 mm A: 0,35 gr	Düzensiz, burgu formlu bronz obje	
M42	-80/-90 cm	K: 1 mm A: 0,32 gr	Oval formlu, bronz obje	
M43	0/-80 cm	U: 9,5 cm Ø: 0,4 cm A: 13,4 gr	Kanca	
M44	-90/-160 cm	U:7,7 cm K: 2,5 mm A: 9,43 g	Bronz kanca	
M45	-80/-90 cm	U: 10,8 cm Sap K: 5 mm Gövde G: 1,1 cm A: 16,26 g	Kilit aksamı. 9.-10. yüzyıl	
M46	-90/-160 cm	U: 11,4 cm K: 4 mm A: 5,42 g	İğne	

M47	0/-80 cm	U: 5,3 cm A: 4,4 gr Ø: 0,8 cm	Ok ucu. Demir?	
M48	-90/-160 cm	U: 8,5 cm Baş U: 5,3 cm Sap U: 3,2 cm Baş G: 1,7 cm Baş K: 2,3 mm Sap K: 4 mm A: 9,85 g	Ok ucu.	
M49	0/-80 cm	U: 2,4 cm G: 0,5 cm A: 0,5 gr	Kurşun obje	
M50	0/-80 cm	U: 5,5 cm G: 23,5 cm A: 1,4 gr	Az miktarda korozyona uğramış hafif bükülmüş menteşe.	
M51	-90/-160 cm	K: 2 mm A: 8,46 g	“Π” formlu kenet. Her iki ucu bükülmüş.	
M52	-90/-160 cm	U: 6,7 cm G: 3,1 cm K: 3 mm Delik Ç: 6 mm A: 21,47 g	Demir at nalı	

M53	-90/-160 cm	U: 14,5 cm Sap K: 7 mm Uç K: 3 mm Uç G: 5,2 cm A: 69,41 g	Ucu deforme olmuş spatula	
M54	-90/-160 cm	U: 19,5 cm K: 1,3 cm Baş Ç: 2 cm A: 195,74 g	Bronz keski. Bizans Dönemi	
M55	0/-80 cm	U: 3,2 cm A: 2,9 gr Ø: 0,3 cm	Bronz çivi	
M56	-90/-160 cm	U: 2,3 cm K: 3 mm Baş Ç: 9 mm A: 1,13 g	Çivi	
M57	-90/-160 cm	U: 4,6 cm K: 0, 9 cm Baş Ç: 1,6 cm A: 19,09 g	Bronz çivi	

M58	-90/-160 cm	U: 6,1 cm K: 0,5 cm Baş Ç: 1,4 cm A: 2,74 g	Bronz çivi	
M59	-90/-160 cm	U: 2, 1 cm K: 0,4 cm Baş Ç: 1,9 cm	Bronz çivi	
M60	0/-80 cm	U: 1,5 cm A: 0,8 gr Ø:0,9 cm	Kanca şekli verilmiş bronz çivi	
M61	0/-80 cm	U: 8,5 cm A: 12,3 gr Ø: 2 cm	Yay şekli verilmiş bronz çivi	
M62	0/-80 cm	Ø: 1,2 cm U: 2,9 cm A: 1,5 gr	“S” şekli verilmiş bronz çivi	
M63	0/-80 cm	Ø: 1,8 cm U: 5,6 cm A: 8,6 gr	“V” şekli verilmiş çivi	

M64	-80/-90 cm	U: 2,7 cm K: 4 mm Baş Ç: 1,1 cm A: 1,89 gr	Kanca şekli verilmiş çivi	
M65	-80/-90 cm	U: 4,7 cm K: 4 mm Baş Ç: 1,3 cm A: 6,15 gr	Bükülmüş çivi.	
M66	-90/-160 cm	U: 2,9 cm K: 0,5 cm Baş G: 1,2 cm / 0,9 cm A: 6,55 g	Bükülmüş bronz çivi	

Taş Eserler

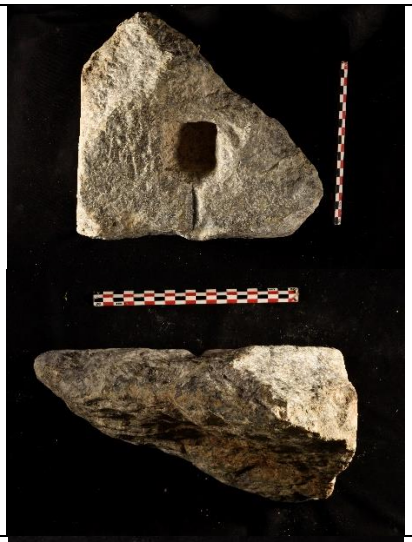
Kat. No:	Seviye	Ölçüler	Açıklama	Fotoğraf
T1	0/-80 cm	G: 14 cm U: 15,5 cm	Mermer tekne ağız parçası	
T2	0/-80 cm	G: 14,5 cm U: 16,5 cm K: 4 cm	Malta haçı motifli mermer tekne parçası	
T3	-90/-160 cm	G: 9, 2 cm Y: 3 cm D: 7, 9 cm	Mermer tekne ağız parçası	
T4	0/-80 cm	G: 68 x 62 cm Y: 30 cm	Vaftiz kurnası. 7. yüzyıl sonrası	

T5	0/-80 cm	G: 34,5 cm Y: 29,5 cm K: 7,5 cm	Profilli Mermer Parça/Parapet	
T6	0/-80 cm	G: 25,5 x 21 cm K: 6 cm	Haç bezemeli parapet levhası parçası. 5. - 6. yüzyıl	
T7	-90/-160 cm	G: 20 cm Y: 13 cm K: 10 cm	Mermer parapet parçası	
T8	-90/-160 cm	G: 18 cm Y: 17 cm	Mermer parapet parçası	

				
T9	0/-80 cm	U: 16,5 cm, K: 4 cm	Opus sectile	
T10	0/-80 cm	G: 7 x 13 cm K: 3 cm	Opus sectile	
T11	0/-80 cm	G: 27 cm Y: 19 cm Yarı Çap: 16 cm	Sütun kaidesi	
T12	0/-80 cm	G: 12,5 x 21 cm Y: 16 cm	Sütun kaidesi	
T13	-90/-160 cm	G: 17, 6 cm Y: 7, 6 cm D: 6, 2 cm	Mermer sütun parçası	

T14	-90/-160 cm	G: 27 cm Y: 20 cm	Mermer sütun kaidesi	
T15	-90/-160 cm	G: 24 cm Y: 20 cm	Mermer sütun parçası	
T16	-90/-160 cm	G: 15, 5 cm Y: 9, 2 cm	Aplik delikli sütun kabarması parçası	
T17	0/-80 cm	G: 14 cm Y: 12 cm K: 7 cm	Süslemeli mermer parçası	

T18	-90/-160 cm	G: 24 cm Y: 10,6 cm D: 21,5 cm	Süslemeli mermer mimari parça	
T19	0/-80 cm	G: 17,5 cm Y: 10,5 cm K: 8 cm	Profilli mimari parça	
T20	-90/-160 cm	G: 20, 1 cm Y: 5, 3 cm	Profilli mimari mermer parçası	

T21	-90/-160 cm	G: 30 x 33 cm	Mermer mimari parça	
T22	-90/-160 cm	G: 9,5 cm Y: 2 cm D: 5,6 cm	Düzleştirilmiş mermer döşeme parçası	
T23	-90/-160 cm	G: 9, 5 cm Y: 2 cm D: 5, 6 cm	Düzleştirilmiş mermer döşeme parçası	
T24	-90/-160 cm	G: 16 x 16 cm K: 2 cm	Düzleştirilmiş mermer döşeme parçası	
T25	0/-80 cm	G: 16,5 cm Y: 16 cm K: 10,5 cm	Kuyu bileziği?	

T26	0/-80 cm	G: 35 cm Y: 59 cm K: 35 cm	Altar kaidesi?	
T27	0/-80 cm	G: 31 x 24 cm K: 27 cm	Mezar steli?	

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

Çalışmada Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Amerikan Arkeoloji Enstitüsü tarafından önerilenler dışında aşağıdaki kısaltmalar kullanılmıştır. Antik kaynakların kısaltmalarında Der Kleine Pauly'nin, Türkçe kısaltmalarda ise Türk Dil Kurumu'nun tavsiye ettiklerine uyulmuştur.

Adler 2017	Y. Adler, "On the Origins of Tevilah (Ritual Immersion)", https://thetorah.com/article/on-the-origins-of-tevilah-ritual-immersion (Erişim Tarihi: 28.05.2024)
Adler 2021	Y. Adler, "The Imperial Cult Meets Judaism: The Stepped Pools Adjacent To The Augusteum At Samaria-Sebaste", Journal of Eastern Mediterranean Archaeology and Heritage Studies, 9(4), 395-414. https://doi.org/10.5325/jeasmedarcherstu.9.4.0395 (Erişim Tarihi: 28.06.2024)
Bonnie 2018	R. Bonnie, "Bath/Mikveh", Brill Encyclopedia of Early Christianity Online, Brill, https://doi.org/10.1163/2589-7993_EECO_SIM_00000401 (Erişim Tarihi: 20.05.2024)
Brandt 2011	O. Brandt, "Understanding the Structures of Early Christian Baptisteries", D. Hellholm – T. Vegge – Ø. Norderval. – C. Hellholm (ed.), Ablution, Initiation, and Baptism: Late Antiquity, Early Judaism, and Early Christianity, (Berlin, Boston) De Gruyte, https://doi.org/10.1515/9783110247534
Chadwick 1993	Henry Chadwick, The Early Church, Penguin Books
Didache 7	The Didache: The Teaching of the Twelve Apostles, R. J. Owles (çev.) (California 2014), CreateSpace
Eyice 1989	S. Eyice, "İlkçağda İznik", Sanat Tarihi Araştırma Dergisi, 1-4, 65-116

Ferguson 1999	E. Ferguson, “Baptism”, Ferguson (ed.), Encyclopedia of Early Christianity, (New York), Routledge
Gonzalez 2010	J. L. Gonzalez, The Story of Christianity, Volume 1: The Early Church to the Dawn of the Reformation,(New York) HarperOne
Hoddinott 1963	R. F. Hoddinott, Early Byzantine Churches In Macedonia And Southern Serbia, (New York), Palgrave Macmillan
Jensen 2012	R. M. Jensen, “Ancient Baptismal Spaces: Form and Function”, Studia Liturgica 42,108-129 https://doi.org/10.1177/0039320712042001-207
Kelly 1972	J. N. D. Kelly, Early Christian Creeds. Longmans
Kollontai 2006	P. Kollontai, “Between Judaism and Christianity”, Journal of Religion and Society, 8, 1-9
Kurtbayram 2022	M. R. Kurtbayram, Erken Hristiyanlık Dönemi Martyriumları Ve İznik Gölü Bazilikal Kilisesi Martyriumu, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi) (Bursa)
Lawrence 2006	J. D. Lawrence, Washing in Water - Trajectories of Ritual Bathing in the Hebrew Bible and Second Temple Literature (Boston), Brill
Luka 3	Luka 3, Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil) (2009), Thomas Cosmades (çev.), Yeni Yaşam Yayınları, https://incil.info/ (Erişim Tarihi: 17.05.2024)
Markos 1	Markos 1, Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil) (2009), Thomas Cosmades (çev.), Yeni Yaşam Yayınları, https://incil.info/ (Erişim Tarihi: 17.05.2024)
Matta 3	Matta 3, Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil) (2009), Thomas Cosmades (çev.), Yeni Yaşam Yayınları, https://incil.info/ (Erişim Tarihi: 17.05.2024)

Papandrea 2012	J. L. Papandrea, Reading the Early Church Fathers, (New York) Paulist Press
Peppard 2016	M. Peppard, The World's Oldest Church: Bible, Art, and Ritual at Dura-Europos, Syria, New Haven, Yale University Press
Reich 2014	R. Reich – M. Z. Meza, "A Preliminary Report on the "Miqwaʾot" of Migdal", IEJ, 64.1, 63-71,
Ricks 2013	S. D. Ricks, "The Doctrine of Baptism: Immersions at Qumran and the Baptisms of John, the Earliest Christians, and Book of Mormon Peoples", D. L. Belnap (ed.), By our Rites of Worship: Latter-day Saint Views on Ritual in Scripture, History, and Practice, (Utah) Deseret Book
Schaff 1884	P. Schaff,. History of the Christian Church, Volume III: Nicene and Post-Nicene Christianity. T&T Clark
Sivrioğlu 2015	U. T. Sivrioğlu, "Bizans İmparatorluğu'nda Yahudiler (M.S.330-1453)" History Studies 7/2, 99-132.
Starr 1970	J. Starr, The Jews in the Byzantine Empire 641-1204, (New York), Burt Franklin
Strab.	Strab., Antik Anadolu Coğrafyası, Adnan Pekman (çev.), (İstanbul, 2000) Arkeoloji ve Sanat Yayınları
Şahin 2004	S. Şahin, "Hellenistik ve Roma Çağlarında İznik/Nikaia", Işıl Akbaygil - Halil İnalcık - Oktay Aslanapa (eds.), Tarih Boyunca İznik, (İstanbul) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
Şahin 2017	M. Şahin, "Nikaia'nın Kayıp Apollon Tapınağı", Bursa'da Zaman 23, 52-53
Tev. Lv. 15	Levililer 15, Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil) (2009), Thomas Cosmades (çev.), Yeni Yaşam Yayınları, https://incil.info/ (Erişim Tarihi: 17.05.2024)

Trebilco 1991	P. R. Trebilco, Jewish Communities in Asia Minor, (Cambridge), Cambridge University Press
Uzun 2023	M. C. Uzun, “Perge Güney Bazilika Çeşmesi Işığında Erken Bizans Dönemi Kilise Çeşmeleri”, Art-Sanat 20, 643–668.
Werblowsky 1997	R. J. Z. Werblowsky – G. Wigoder, The Oxford Dictionary of the Jewish Religion (New York), Oxford University Press
White 2005	S. White, “Baptism”, E. Kessler – N. Wenborn (ed.), A Dictionary of Jewish–Christian Relations, (Cambridge), Cambridge University Press
Yadin 1965	Y. Yadin, “The Excavation of Masada—1963/64: Preliminary Report”, IEJ, 15.1/2, 1-120.
Yadin 1966	Y. Yadin, Masada: Herod’s Fortress and the Zealots’ Last Stand (London), Book Club Associates
Yalman	B. Yalman, Nikaia/İznik, Bursa Rotary Kulübü
Yazıcı 2019	S. U. Yazıcı, Anadolu’da Erken Hıristiyanlık Dönemi Vaftizhaneleri: Kilikia, Pamphylia, Lykia Örnekleri, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi) (Eskişehir).
Zeyrek 2015	İ. N. Zeyrek, “İznik'te Helenistik ve Romanyot Yahudilerin İzleri”, Ş Kılıç, Kutlu Akalın (eds.), Unesco Dünya Mirası Olma Yolunda İznik/Nicaea - Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı (Bursa), 332-366
Zissu 2014	B. Zissu - D. Amit, “A Classification of the Second Temple Period' Judean Miqwa’ot (Ritual Immersion Baths)”, Speleology And Spelestology, Proceedings of The V International Scientific Correspondence Conference (Nabereznye Chelny)

LEVHA LİSTESİ

Resim 1: İznik Böcek Ayazma plan ve kesit görünümü. (Zeyrek 2020)

Resim 2: İznik Böcek Ayazma zeminindeki kuyunun devşirme bloğu. (Zeyrek 2020)

Resim 3: İznik Berberkaya Lahitinin günümüzdeki durumu. (Zeyrek 2020)

Resim 4: İznik Şeyh Kutbuddin Camii (Zeyrek 2020)

Resim 5: İznik Şeyh Kutbuddin Camii'nin minare kaidesinde bulunan devşirme mermer bloğun yazıt bulunan yüzü. (Yazar)

Resim 6: İznik Şeyh Kutbuddin Camii'nin minare kaidesinde bulunan devşirme mermer bloğun menora tasviri bulunan yüzü. (Yazar)

Resim 7: İznik Gölü Bazilikal Kilisesi havadan çekilmiş fotoğrafı. (Kazı arşivi)

Resim 8: Güney nefin doğusundaki martyrium olduğu düşünülen yapı kalıntısı. (Kurtbayram 2022)

Resim 9: İznik Gölü Bazilika Kilisesi narteks ve atrium bölümleri. (Kazı arşivi)

Resim 10: İznik Gölü Bazilika Kilisesi ve yapının güneybatısından kuzeydoğusuna kadar yay çizerek uzanan duvar (Kazı arşivi)

Resim 11: Kilise yapısının etrafında bulunan duvarların bloklardan oluşan güney kısmı. (Kazı arşivi)

Resim 12: Kilise yapısının etrafında bulunan duvarların devşirme bloklardan oluşan kuzey kısmı. (Kazı arşivi)

Resim 13: Kilise yapısının etrafında bulunan duvarların devşirme bloklardan oluşan doğu kısmı. (Kazı arşivi)

Resim 14: Kilise yapısının etrafında bulunan duvarların yakınlarındaki devşirme mermer bloklardan biri. (Kazı arşivi)

Resim 15: Kilisenin yakınlarında bulunan devşirme mermer bloklardan biri. (Kazı arşivi)

Resim 16: Narteks bölümünde bulunan sütun tamburları. (Kazı arşivi)

Resim 17: Duvarda ve "U" şeklindeki yapıda bulunan benzer formda devşirme blok taşlar. (Yazar)

Resim 18: Atriumda bulunan ve havuz olduğu varsayılan "U" şeklindeki yapı. (Kazı arşivi)

Resim 19: Atriumda bulunan havuz olduğu varsayılan yapının rölövesi. (Kazı arşivi)

Resim 20: "U" şeklindeki yapının kuzey duvarının birçok fotoğrafın birleştirilmesiyle oluşturulan genel görüntüsü. (Kazı arşivi)

Resim 21: "U" şeklindeki yapının 3D modeli. (Yazar)

Resim 22: "U" şeklindeki yapının 3D modeli. (Yazar)

Resim 23: "U" şeklindeki yapının doğu duvarında bulunan süslemeli devşirme mimari parça. (Kazı arşivi)

Resim 24: "U" şeklindeki yapının kuzey duvarında bulunan ahşap hatıl. (Kazı arşivi)

Resim 25: "U" şeklindeki yapının kuzey duvarında bulunan ahşap hatıl. (Kazı arşivi)

Resim 26: Sondaj 12 A Açmasında yürütülen kazı çalışması sonucunda açığa çıkarılan taş zemin döşemeleri. (Kazı arşivi)

Resim 27: Sondaj 12 A Açmasında yürütülen kazı çalışmaları sırasında karşılaşılan kiremit parçaları. (Kazı arşivi)

Resim 28: Sondaj 12 A Açmasında yürütülen kazı çalışmaları sırasında karşılaşılan moloz taşlar. (Kazı arşivi)

Resim 29: Sondaj 12 A Açmasında yürütülen kazı çalışmaları sırasında karşılaşılan ahşap parçası.(Kazı arşivi)

Resim 30: Sondaj 12 A Açmasında yürütülen kazı çalışmaları sırasında karşılaşılan ahşap parçaları.(Kazı arşivi)

Resim 31: Sondaj 12 A Açmasında yürütülen kazı çalışmaları sırasında açığa çıkan ahşap dikmeler. (Kazı arşivi)

Resim 32: "U" şeklindeki yapının içindeki kumlu çakıllı dolgu toprağı. (Kazı arşivi)

Resim 33: Levan bölgesinde ortaya çıkarılan mikvelerin lokasyon ve yoğunluk haritası. (Adler 2021)

Resim 34: Migdal'da bulunan mikvelerin hava fotoğrafı. (Reich 2014)

Resim 35: Migdal'da bulunan mikve. (Reich 2014)

Resim 36: Migdal'da bulunan mikvenin kesiti. (Reich 2014)

Resim 37: Masada'da bulunan mikve. (Yadin 1966)

Resim 38: Samarya-Sebaste kentinin akropolisinde ortaya çıkarılan yapıların planı. (Adler 2021)

Resim 39: SP 1, SP 2 ve SP 3'ün plan ve kesit çizimi. (Adler 2021)

Resim 40: SP 4'ün batıdan görünüşü. (Adler 2021)

Resim 41: SP 4'ün planı ve kesiti. (Adler 2021)

Resim 42: SP 6. (Adler 2021)

Resim 43: SP 7. (Adler 2021)

Resim 44: SP 8. (Adler 2021)

Resim 45: Dura Europos kilisesinin planı. (Peppard 2016)

Resim 46: Lateran Vaftizhanesi. (Brandt 2011)

Resim 47: Lateran vaftizhanesi kesit. (Thayer 2012)

Resim 48: Lateran vaftizhanesi planı. (Thayer 2012)

Resim 49: Ravenna Ortodoks Vaftizhanesi. (Jensen 2012)

Resim 50: Ravenna Ortodoks Vaftizhanesi planı. (Jensen 2012)

Resim 51: Ravenna Ortodoks Vaftizhanesi mozaikleri. (Brandt 2011)

Resim 52: Ravenna Ortodoks Vaftizhanesi tavan mozaiği. (Brandt 2011)

Resim 53: Olympos Piskoposluk Sarayı Kilisesi'nin vaftizhanesindeki vaftiz havuzu. (Yazıcı 2019)

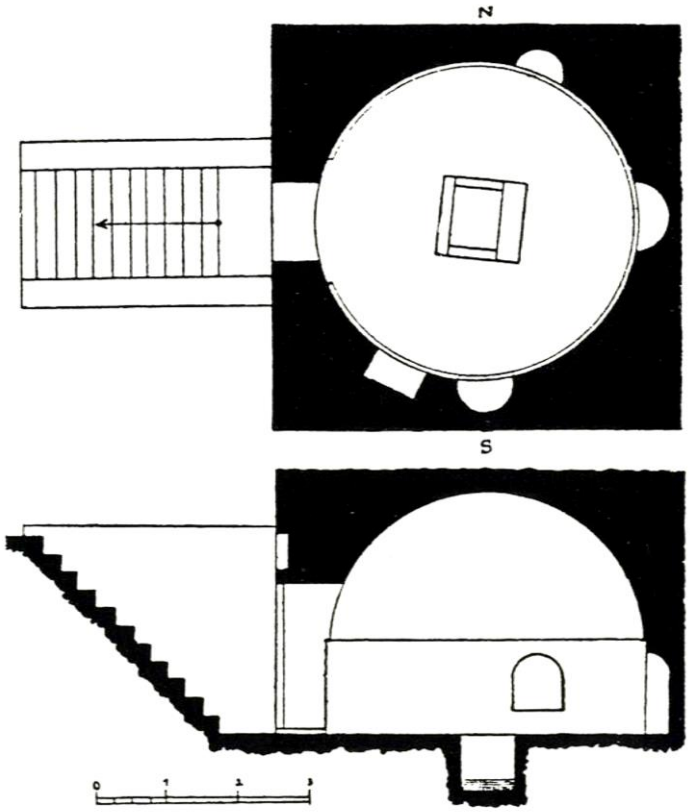
Resim 54: Philippi'de bulunan Bazilika A kilisesi planı. (Hoddinot 1963)

Resim 55: Perge Güney Bazilika hava fotoğrafı ve planı. (Uzun 2023)

Resim 56: Perge Güney Bazilika atrium bölümünde bulunan çeşmenin plan ve ön cephe görünüşü. (Uzun 2023)

Resim 57: Perge Güney Bazilika çeşmesi. (Uzun 2023)

LEVHALAR

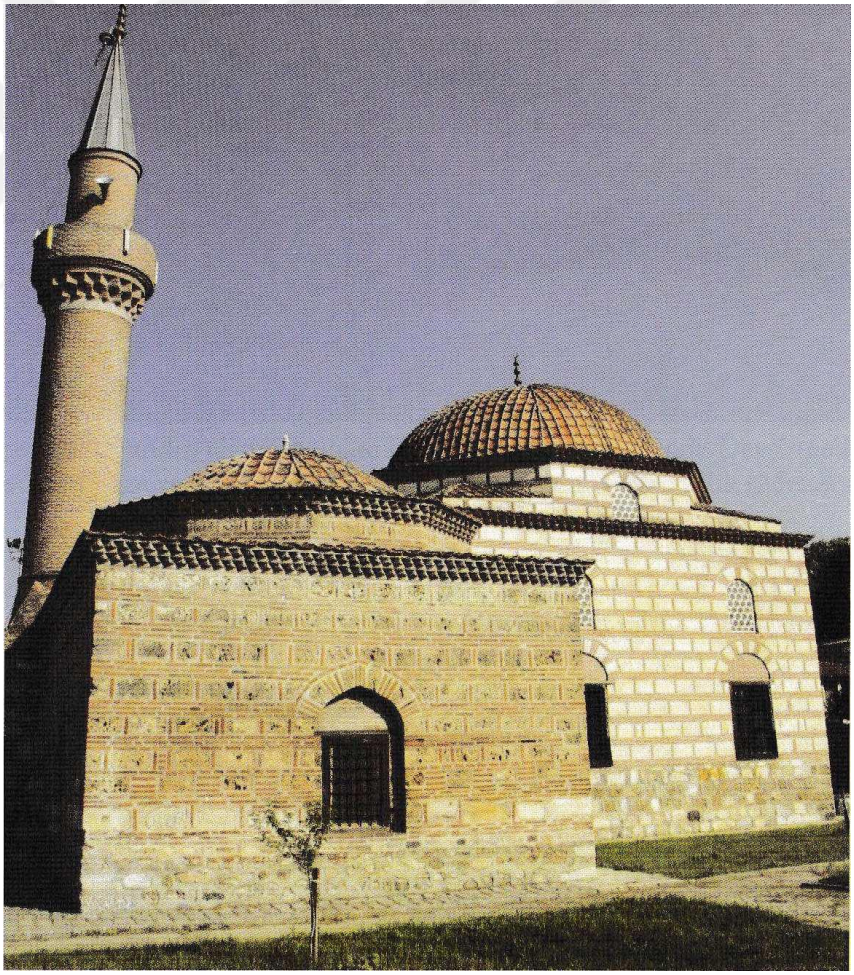
Resim 1: İznik Böcek Ayazma plan ve kesit görünümü. (Zeyrek 2020)

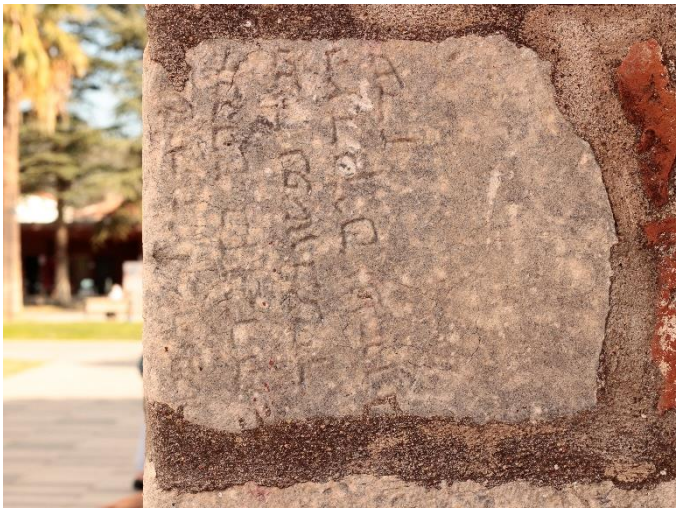
Resim 2: İznik Böcek Ayazma zeminindeki kuyunun devşirme bloğu. (Zeyrek 2020)

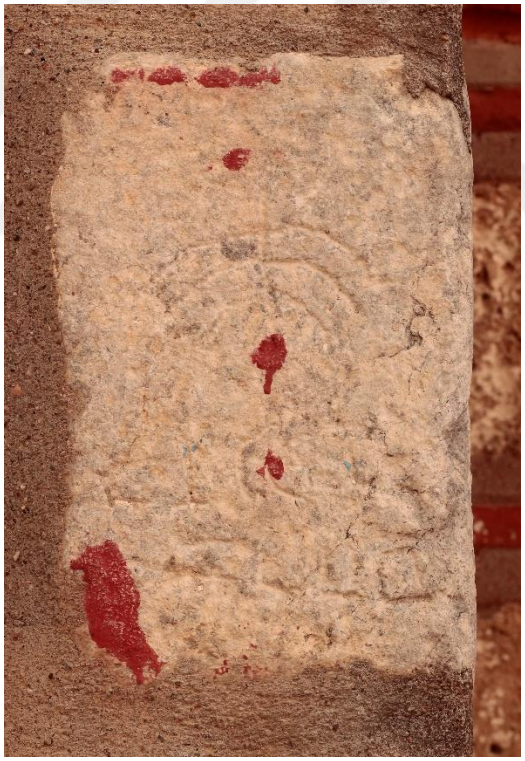
Resim 3: İznik Berberkaya Lahitinin günümüzdeki durumu. (Zeyrek 2020)

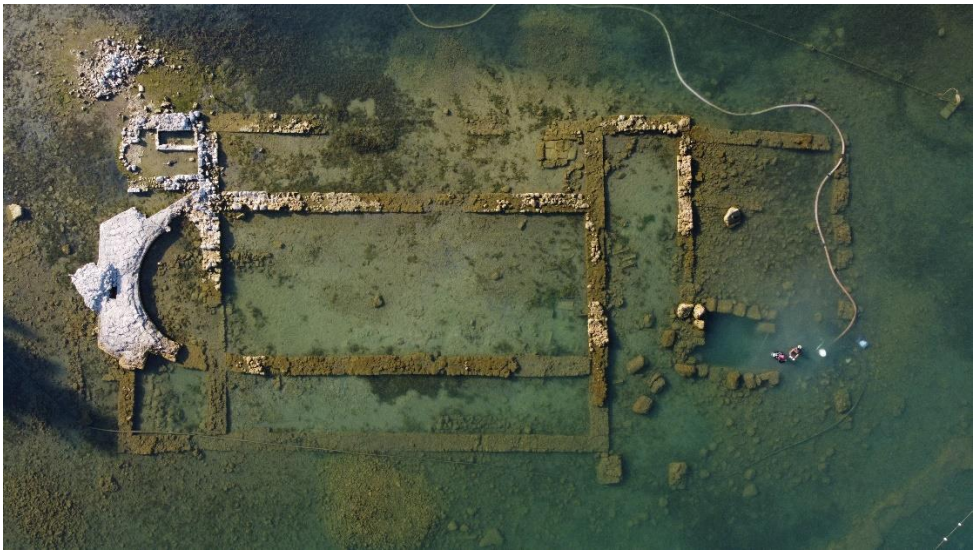
Resim 4: İznik Şeyh Kutbuddin Camii (Zeyrek 2020)

Resim 5: İznik Şeyh Kutbuddin Camii'nin minare kaidesinde bulunan devşirme mermer bloğun yazıt bulunan yüzü. (Yazar)

Resim 6: İznik Şeyh Kutbuddin Camii'nin minare kaidesinde bulunan devşirme mermer bloğun menora tasviri bulunan yüzü. (Yazar)

Resim 7: İznik Gölü Bazilikal Kilisesi havadan çekilmiş fotoğrafı. (Kazı arşivi)

Resim 8: Güney nefin doğusundaki martyrium olduğu düşünülen yapı kalıntısı. (Kurtbayram 2022)

Resim 9: İznik Gölü Bazilika Kilisesi narteks ve atrium bölümleri. (Kazı arşivi)

Resim 10: İznik Gölü Bazilika Kilisesi ve yapının güneybatısından kuzeydoğusuna kadar yay çizerek uzanan duvar (Kazı arşivi)

Resim 11: Kilise yapısının etrafında bulunan duvarların bloklardan oluşan güney kısmı. (Kazı arşivi)

Resim 12: Kilise yapısının etrafında bulunan duvarların devşirme bloklardan oluşan kuzey kısmı. (Kazı arşivi)

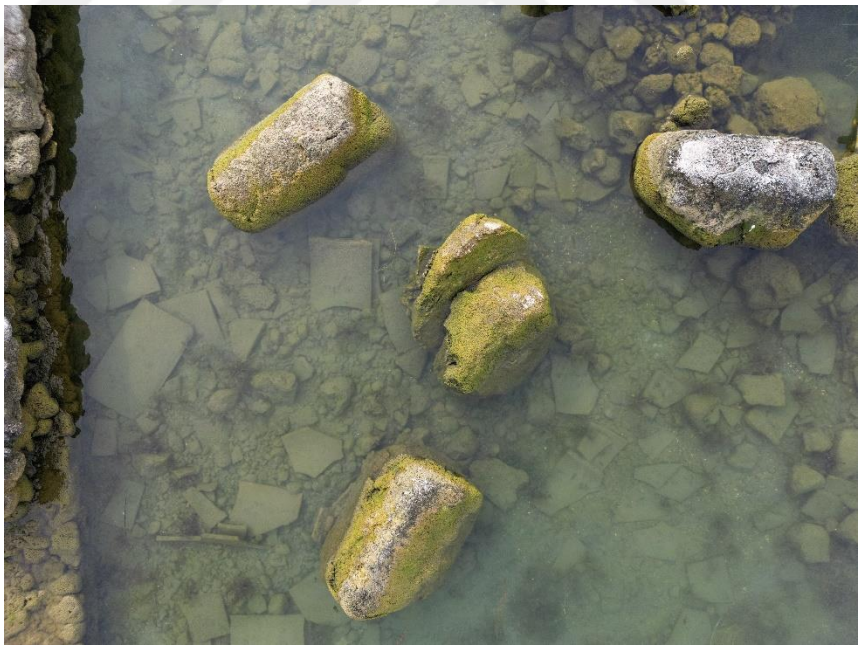
Resim 13: Kilise yapısının etrafında bulunan duvarların devşirme bloklardan oluşan doğu kısmı. (Kazı arşivi)

Resim 14: Kilise yapısının etrafında bulunan duvarların yakınlarındaki devşirme mermer bloklardan biri. (Kazı arşivi)

Resim 15: Kilisenin yakınlarında bulunan devşirme mermer bloklardan biri. (Kazı arşivi)

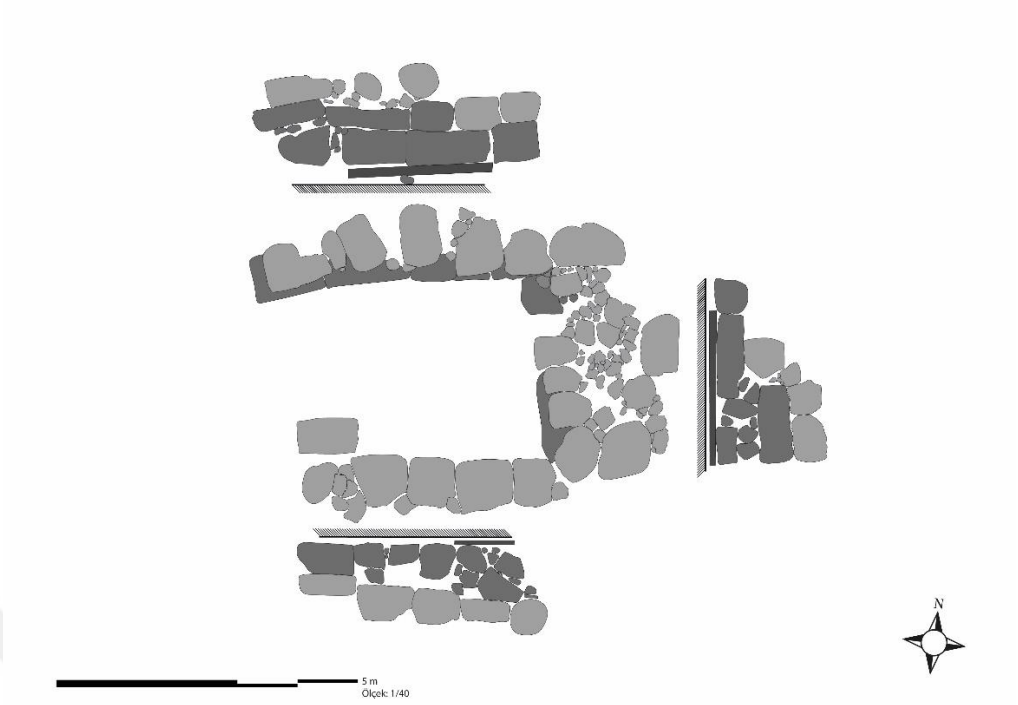
Resim 16: Narteks bölümünde bulunan sütun tamburları. (Kazı arşivi)

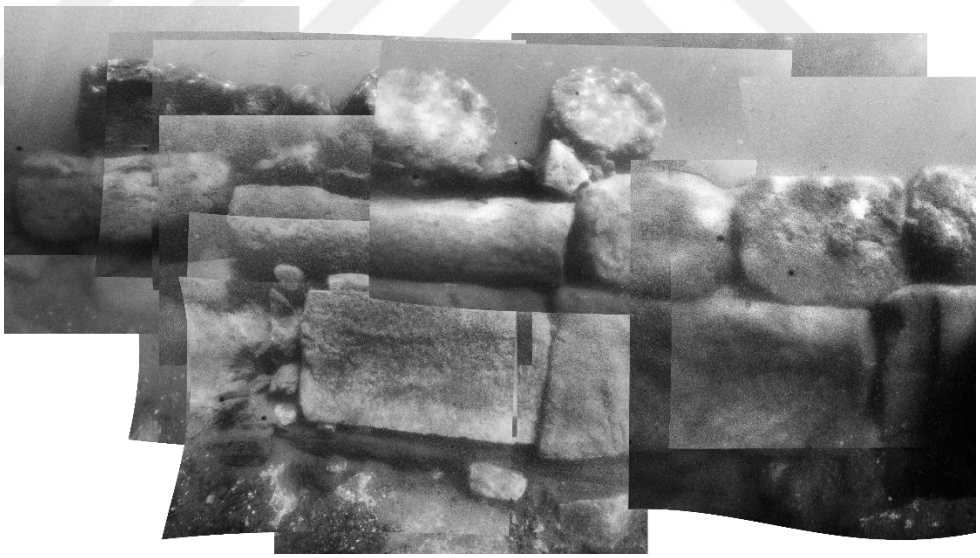
Resim 17: Duvarda ve "U" şeklindeki yapıda bulunan benzer formda devşirme blok taşlar. (Yazar)

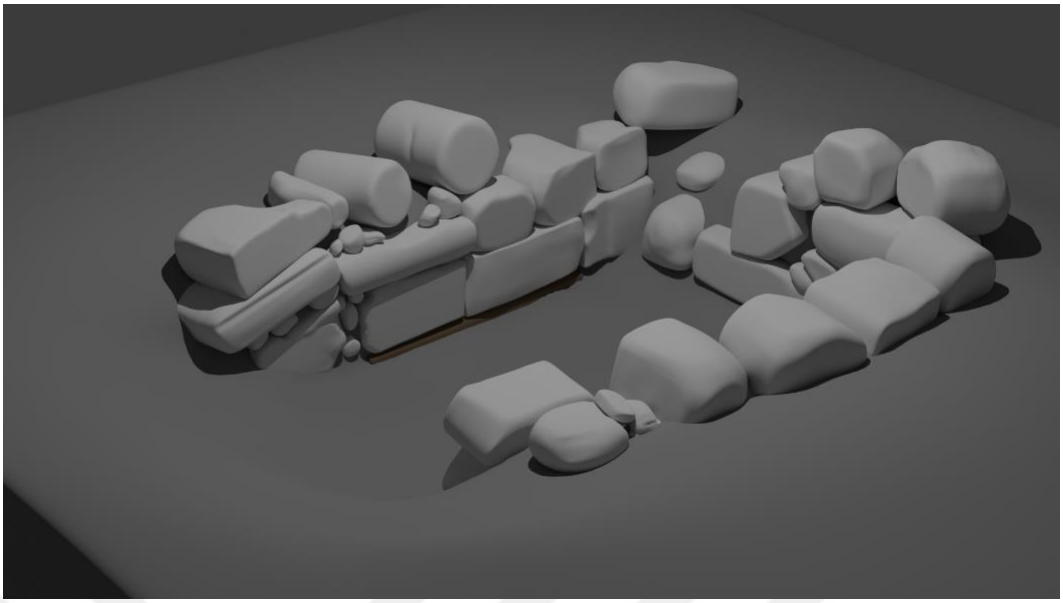
Resim 18: Atriumda bulunan ve havuz olduğu varsayılan "U" şeklindeki yapı. (Kazı arşivi)

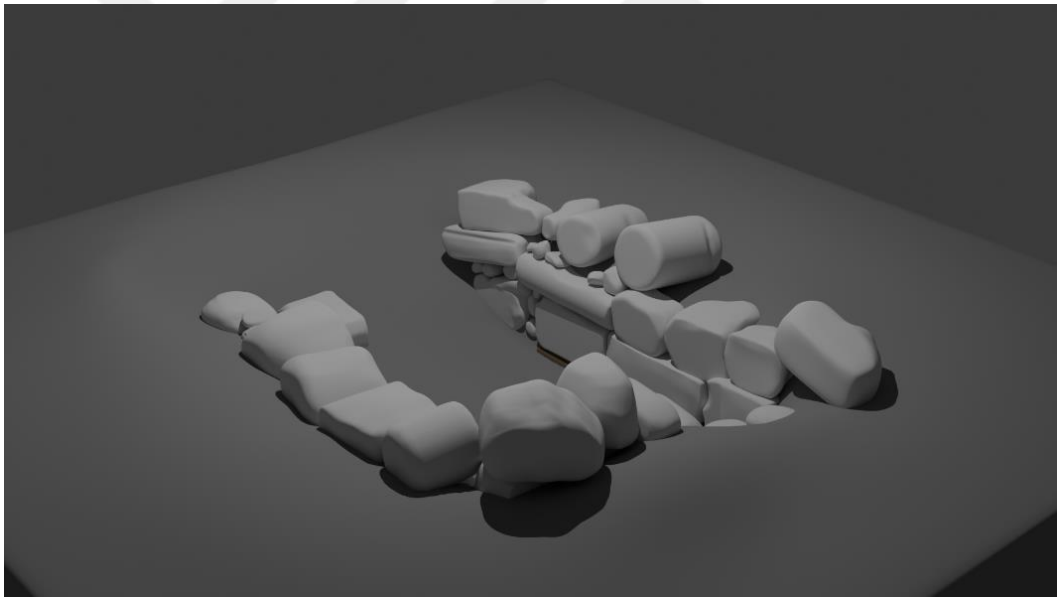
Resim 19: Atriumda bulunan havuz olduğu varsayılan yapının rölövesi. (Kazı arşivi)

Resim 20: "U" şeklindeki yapının kuzey duvarının birçok fotoğrafın birleştirilmesiyle oluşturulan genel görüntüsü. (Kazı arşivi)

Resim 21: “U” şeklindeki yapının 3D modeli. (Yazar)

Resim 22: “U” şeklindeki yapının 3D modeli. (Yazar)

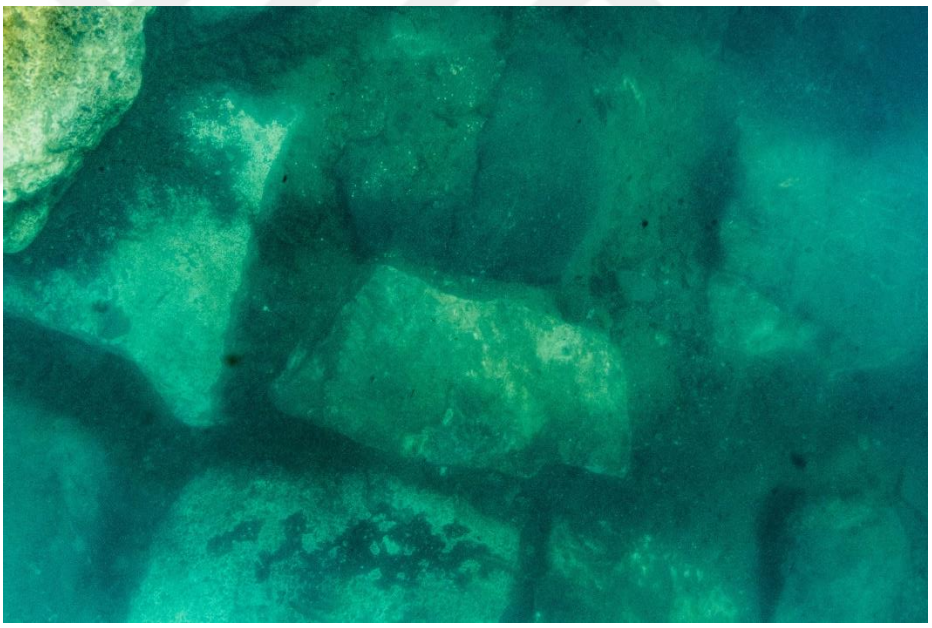
Resim 23: “U” şeklindeki yapının doğu duvarında bulunan süslemeli devşirme mimari parça. (Kazı arşivi)

Resim 24: “U” şeklindeki yapının kuzey duvarında bulunan ahşap hatıl. (Kazı arşivi)

Resim 25: “U” şeklindeki yapının kuzey duvarında bulunan ahşap hatıl. (Kazı arşivi)

Resim 26: Sondaj 12 A Açmasında yürütülen kazı çalışması sonucunda açığa çıkarılan taş zemin döşemeleri. (Kazı arşivi)

Resim 27: Sondaj 12 A Açmasında yürütülen kazı çalışmaları sırasında karşılaşılan kiremit parçaları. (Kazı arşivi)

Resim 28: Sondaj 12 A Açmasında yürütülen kazı çalışmaları sırasında karşılaşılan moloz taşlar. (Kazı arşivi)

Resim 29: Sondaj 12 A Açmasında yürütülen kazı çalışmaları sırasında karşılaşılan ahşap parçası. (Kazı arşivi)

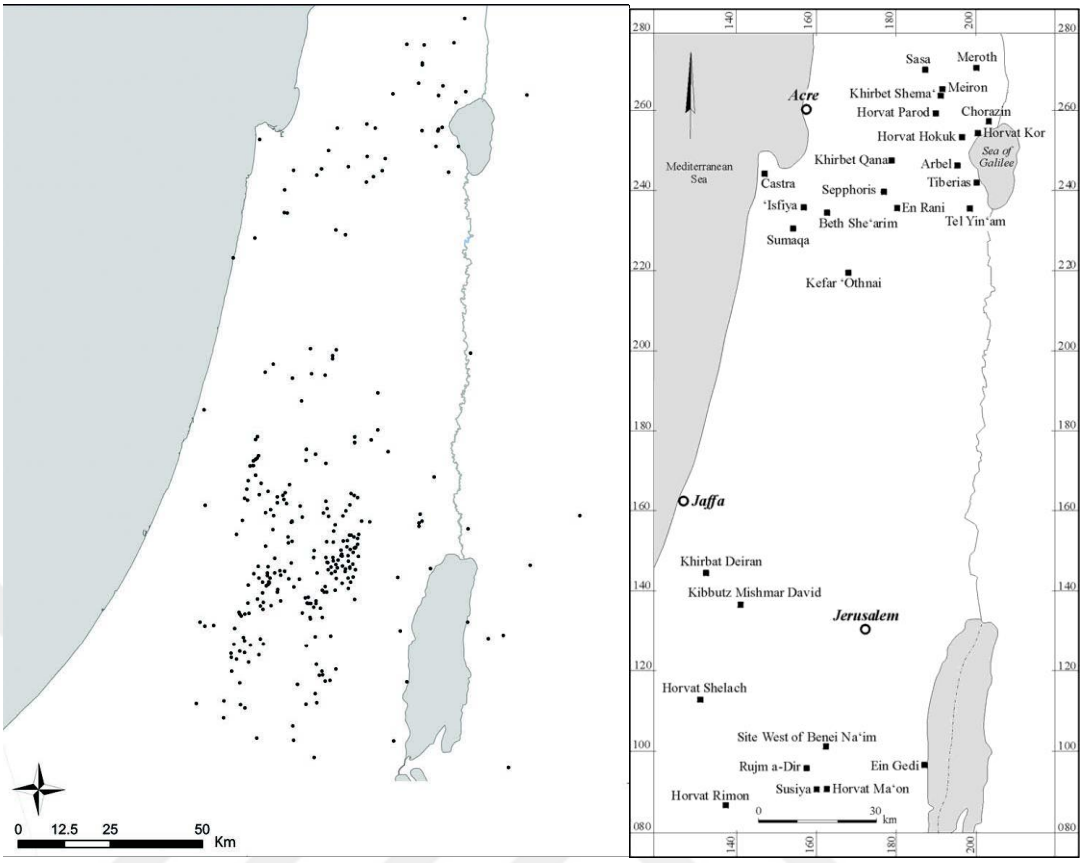
Resim 30: Sondaj 12 A Açmasında yürütülen kazı çalışmaları sırasında karşılaşılan ahşap parçaları. (Kazı arşivi)

Resim 31: Sondaj 12 A Açmasında yürütülen kazı çalışmaları sırasında açığa çıkan ahşap dikmeler. (Kazı arşivi)

Resim 32: "U" şeklindeki yapının içindeki kumlu çakıllı dolgu toprağı. (Kazı arşivi)

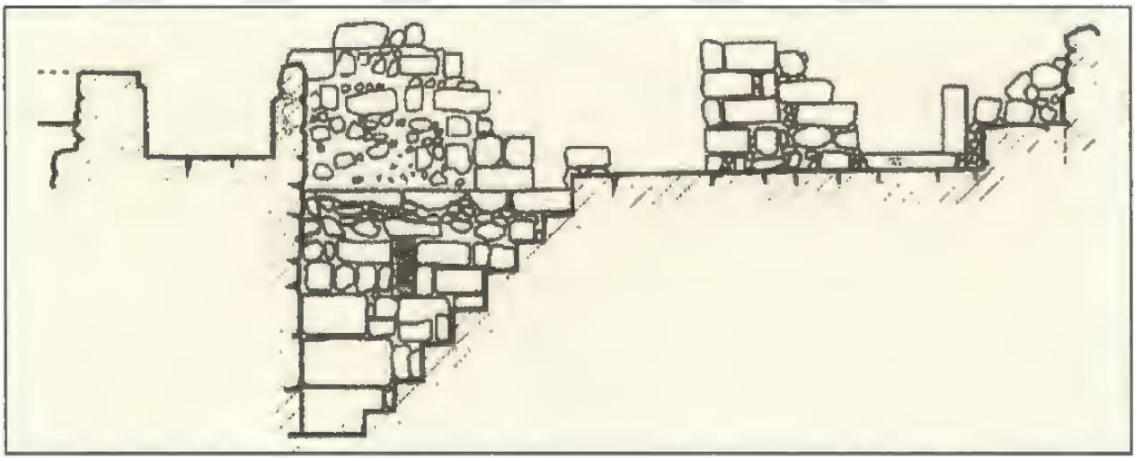
Resim 33: Levan bölgesinde ortaya çıkarılan mikvelerin lokasyon ve yoğunluk haritası. (Adler 2021)

Resim 34: Migdal'da bulunan mikvelerin hava fotoğrafı. (Reich 2014)

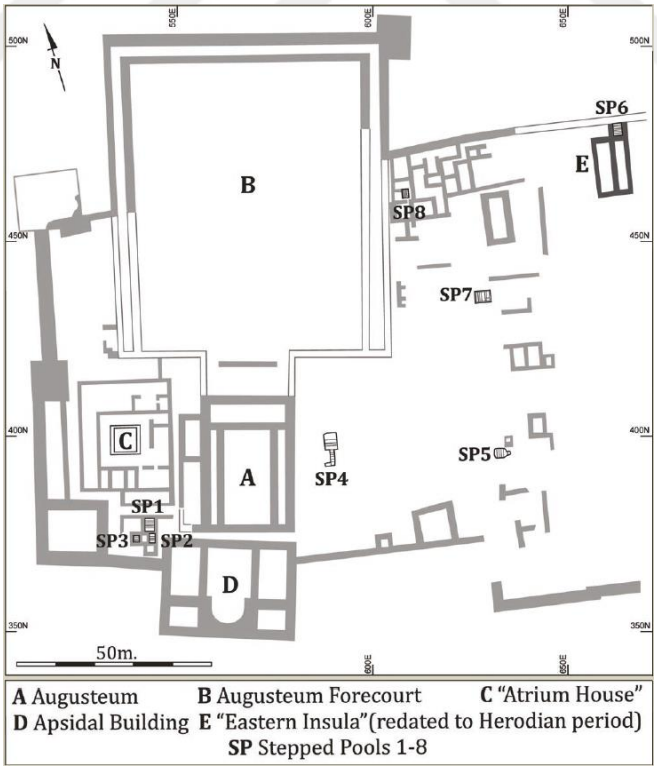
Resim 35: Migdal'da bulunan mikve. (Reich 2014)

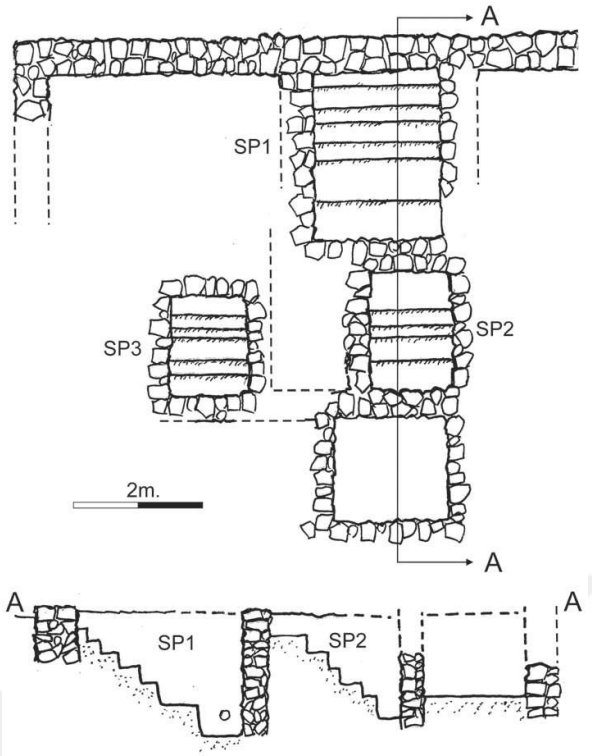
Resim 36: Migdal'da bulunan mikvenin kesiti. (Reich 2014)

Resim 37: Masada'da bulunan mikve. (Yadin 1966)

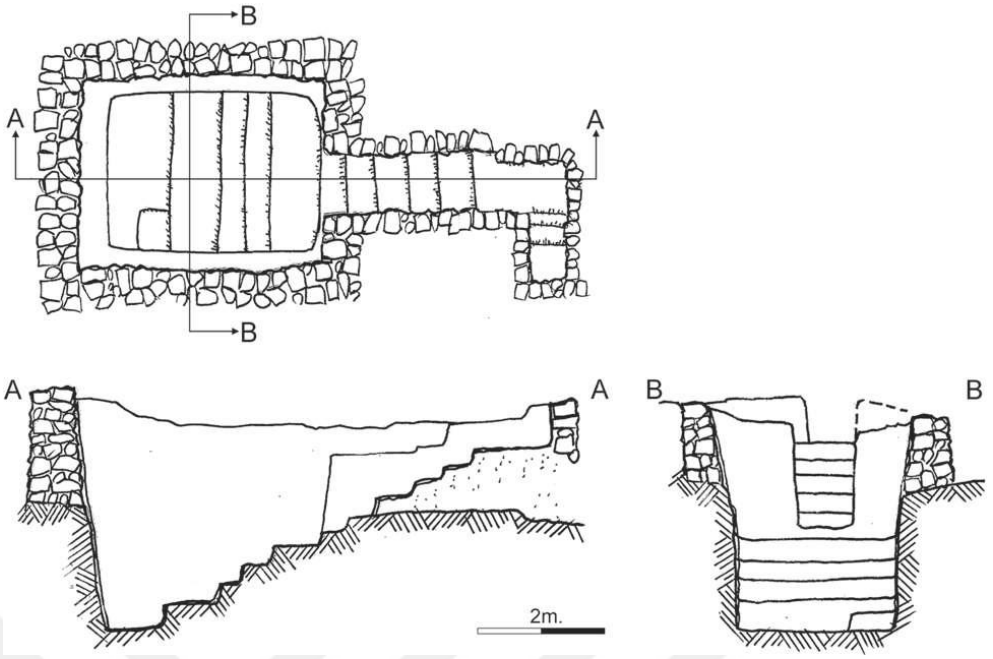
Resim 38: Samarya-Sebaste kentinin akropolisinde ortaya çıkarılan yapıların planı. (Adler 2021)

Resim 39: SP 1, SP 2 ve SP 3'ün plan ve kesit çizimi. (Adler 2021)

Resim 40: SP 4'ün batıdan görünüşü. (Adler 2021)

Resim 41: SP 4'ün planı ve kesiti. (Adler 2021)

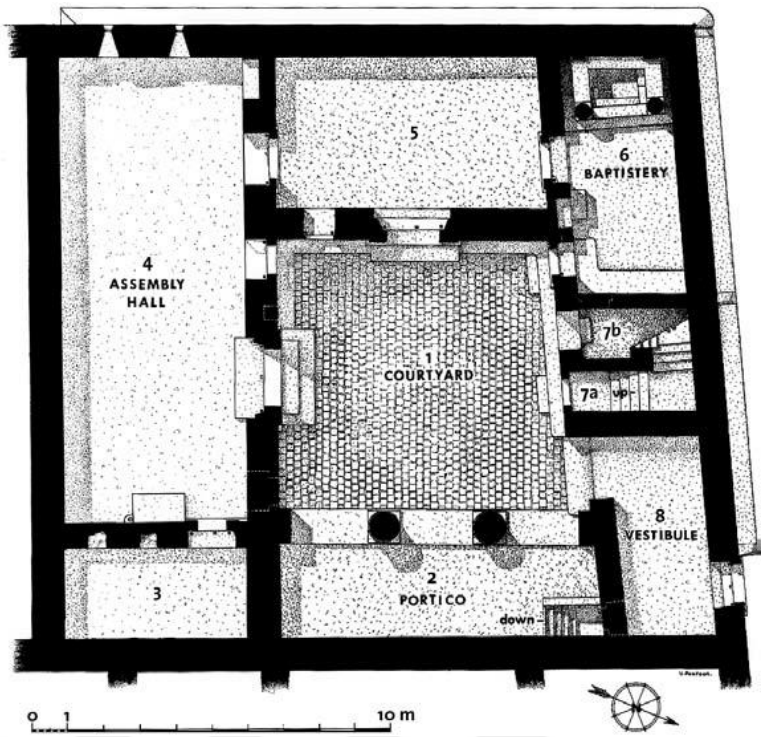
Resim 42: SP 6. (Adler 2021)

Resim 43: SP 7. (Adler 2021)

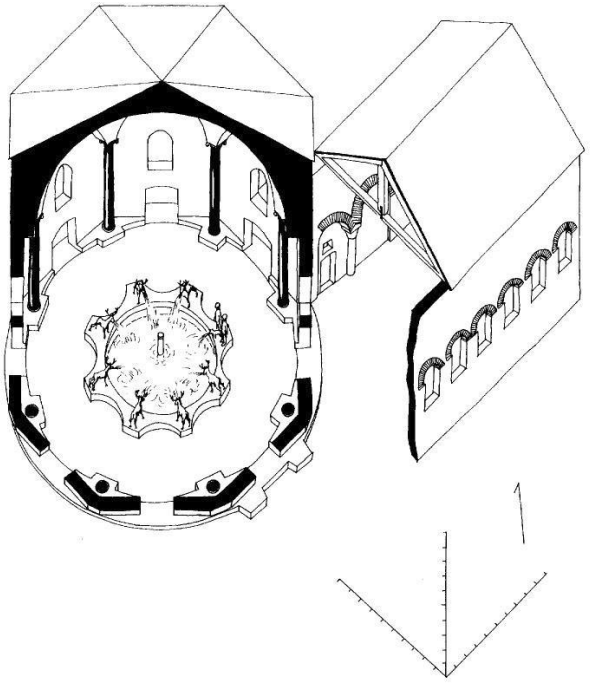
Resim 44: SP 8. (Adler 2021)

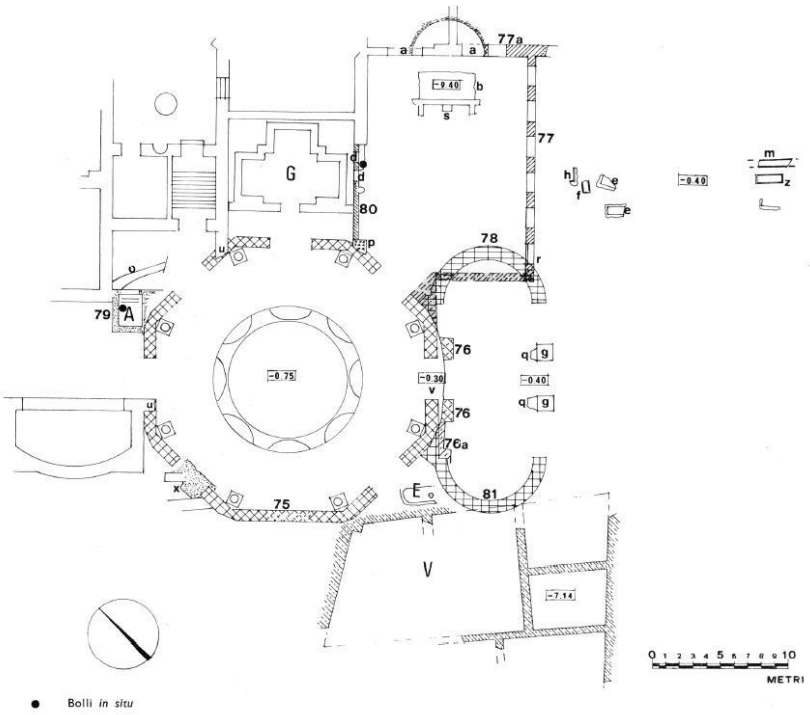
Resim 45: Dura Europos kilisesinin planı. (Peppard 2016)

Resim 46: Lateran Vaftizhanesi. (Brandt 2011)

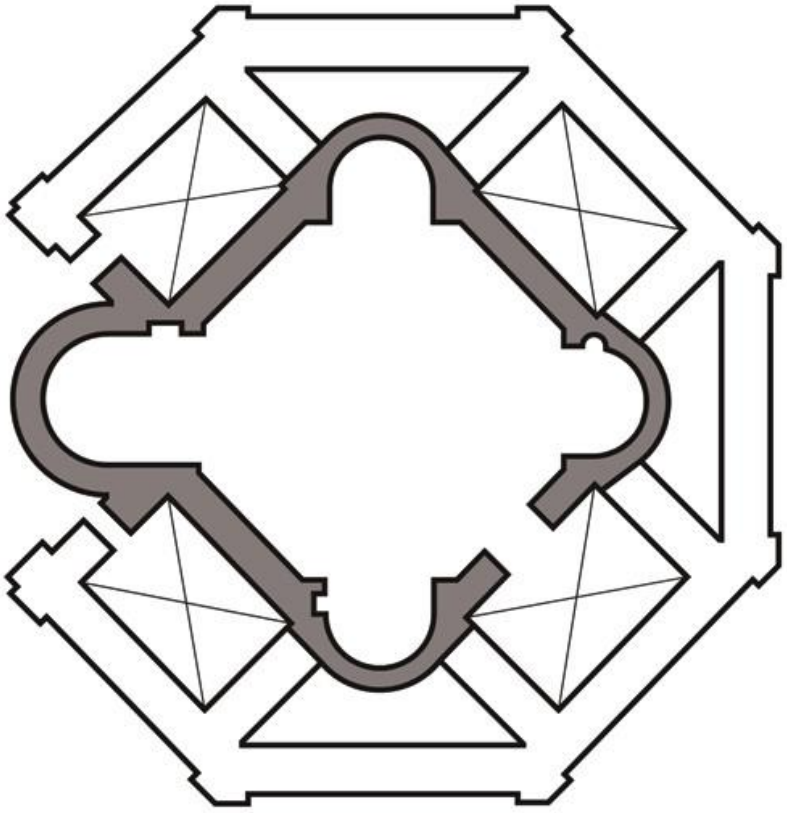
Resim 47: Lateran vaftizhanesi kesit. (Thayer 2012)

Resim 48: Lateran vaftizhanesi planı. (Thayer 2012)

Resim 49: Ravenna Ortodoks Vaftizhanesi. (Jensen 2012)

Resim 50: Ravenna Ortodoks Vaftizhanesi planı. (Jensen 2012)

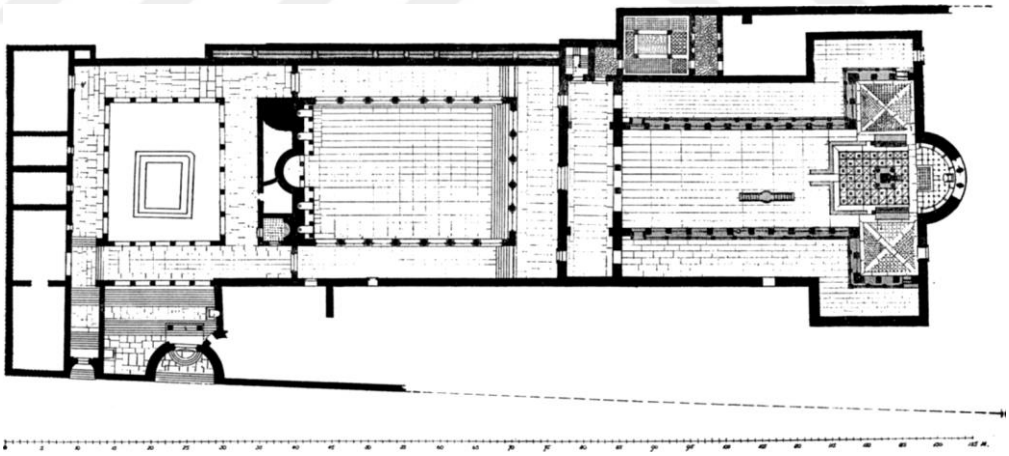
Resim 51: Ravenna Ortodoks Vaftizhanesi mozaikleri. (Brandt 2011)

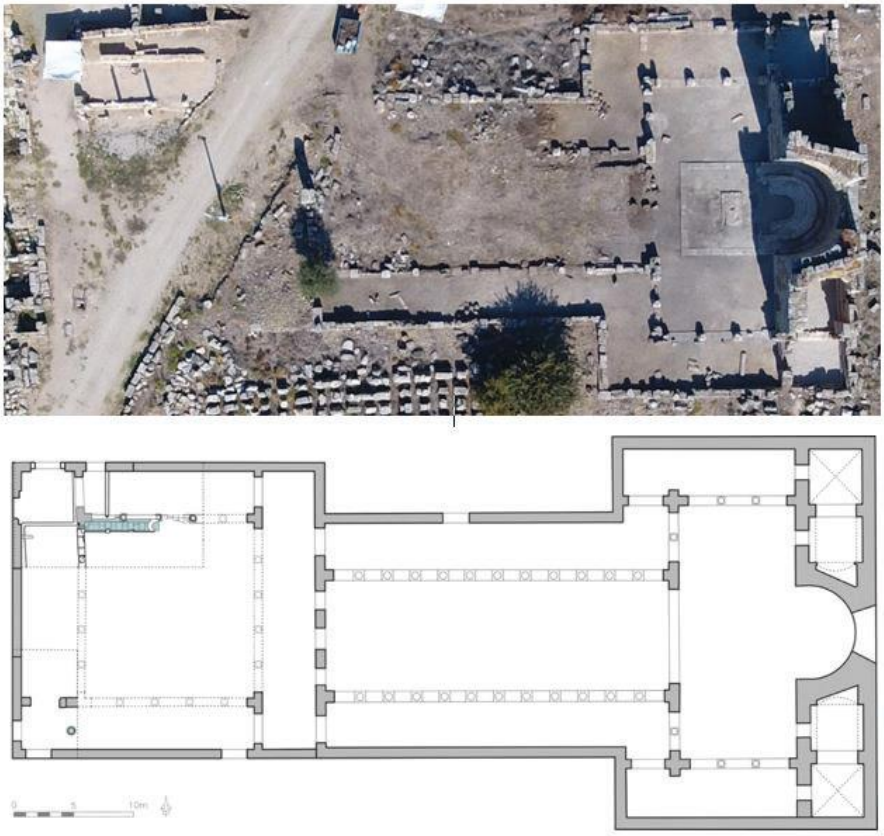
Resim 52: Ravenna Ortodoks Vaftizhanesi tavan mozaiği. (Brandt 2011)

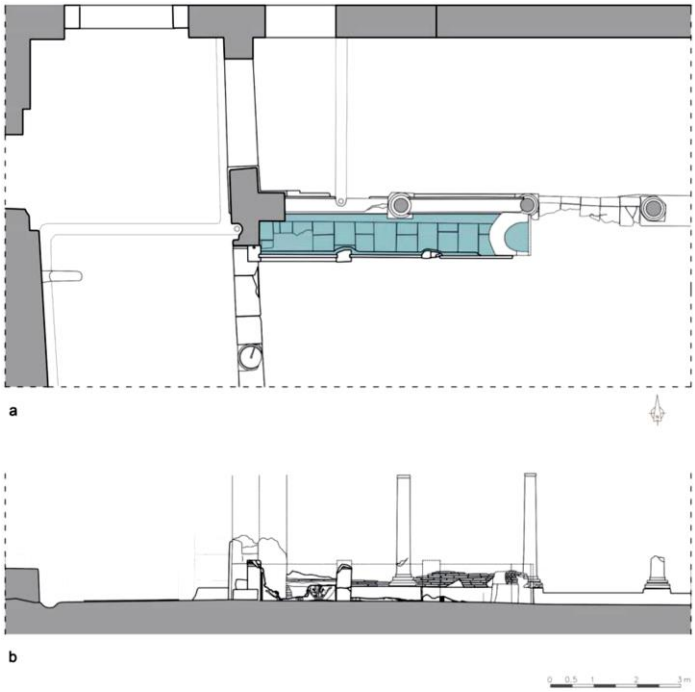
Resim 53: Olympos Piskoposluk Sarayı Kilisesi'nin vaftizhanesindeki vaftiz havuzu. (Yazıcı 2019)

Resim 54: Philippi'de bulunan Bazilika A kilisesi planı. (Hoddinot 1963)

Resim 55: Perge Güney Bazilika hava fotoğrafı ve planı. (Uzun 2023)

Resim 56: Perge Güney Bazilika atrium bölümünde bulunan çeşmenin plan ve ön cephe görünüşü. (Uzun 2023)

Resim 57: Perge Güney Bazilika çeşmesi. (Uzun 2023)